

ARAKS

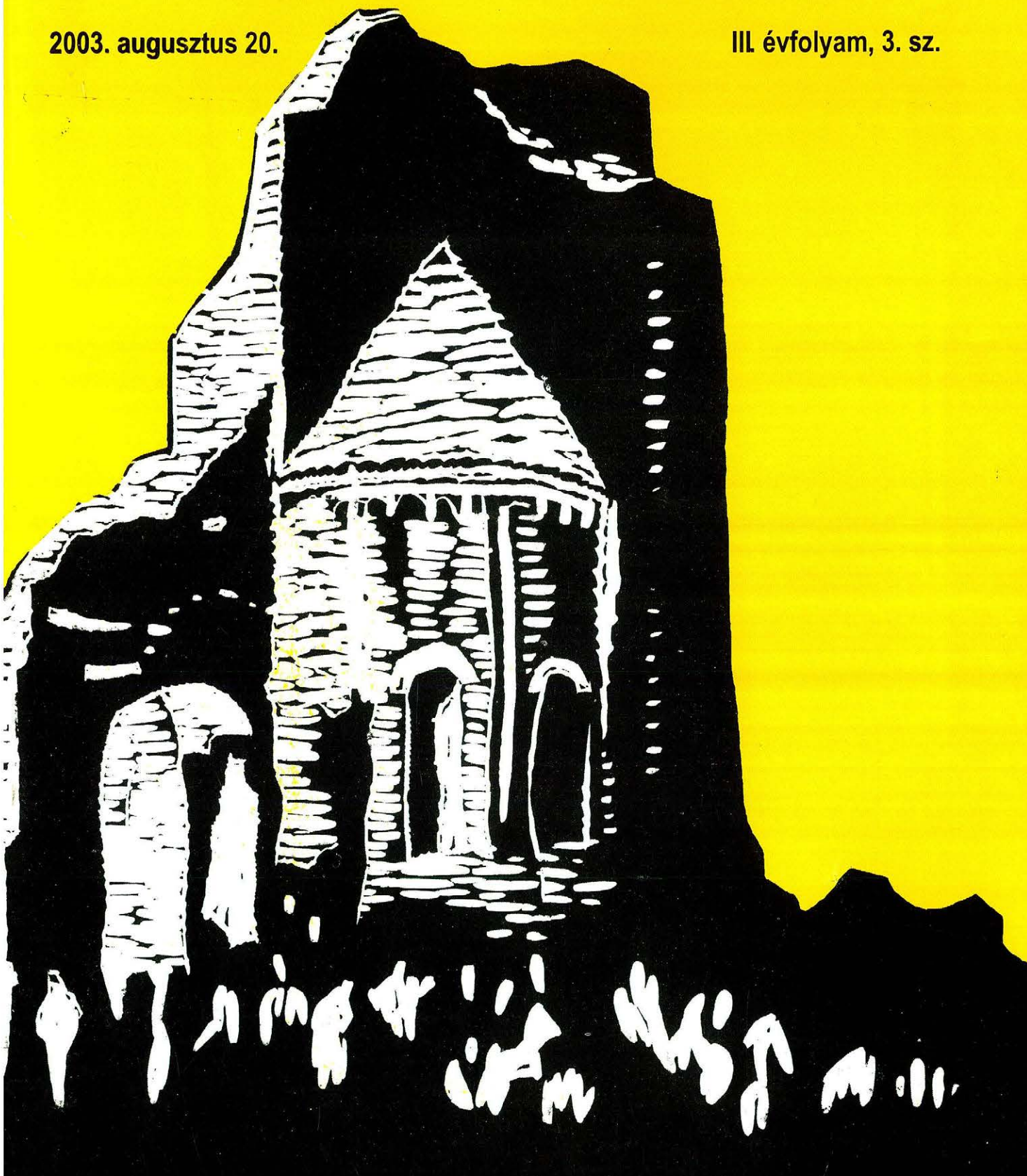
ISSN 1451-1762

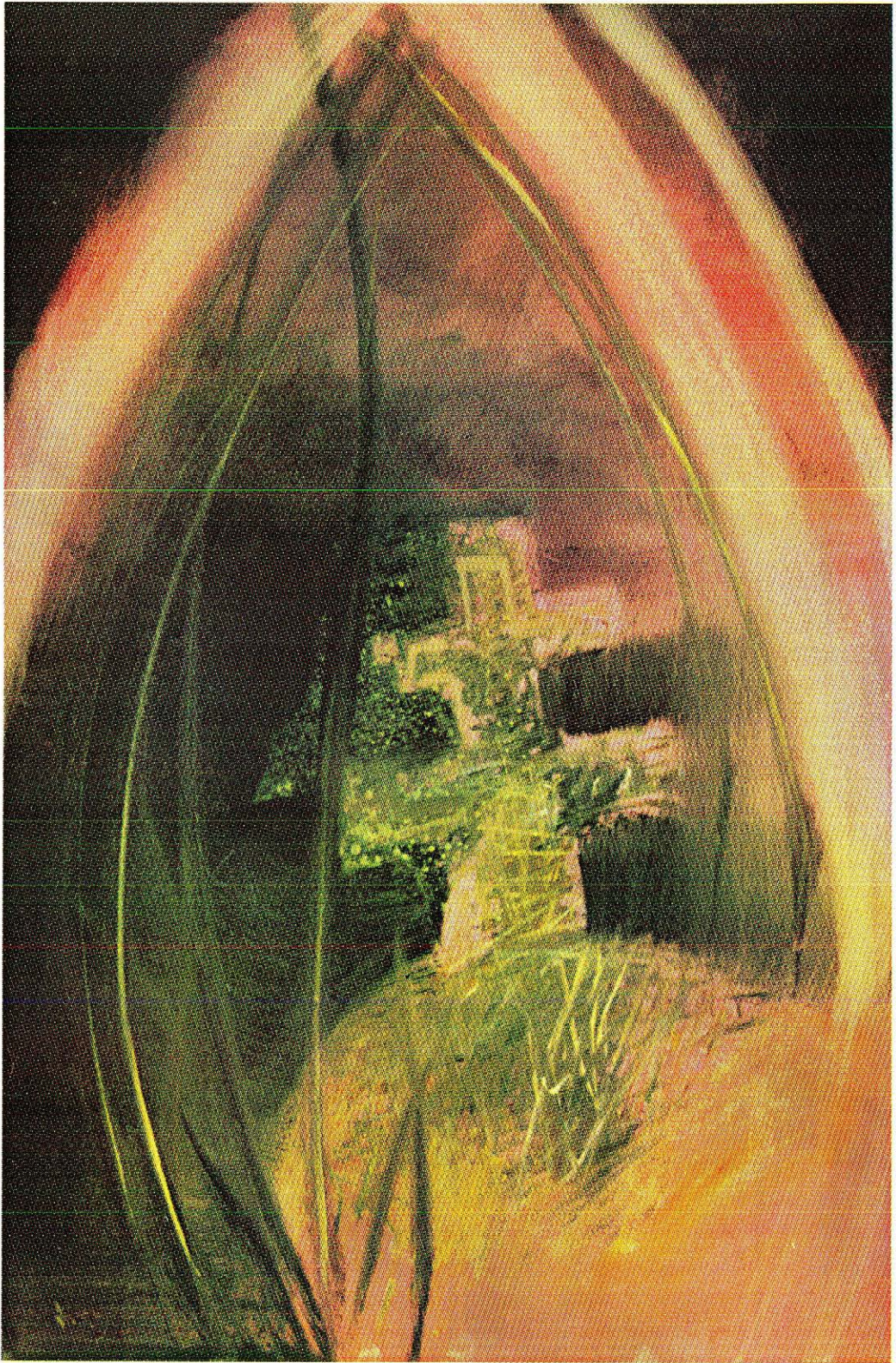

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2003. augusztus 20.

III. évfolyam, 3. sz.

Szabó Edit: Védelem

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2003. augusztus 20.

III. évfolyam, 3. sz.

TARTALOM

Szinta János: Új Szent István-legenda.....	5
Gubás Jenő: Tiltakozom!.....	6
Tomán László: Nálunk még nem múlt el a kommunizmus.....	8
Tomán László: Kilóg a lóláb.....	10
Kiss Klára: Versek.....	11
Vajda Gábor: Autonómia és szolgálalkúség.....	12
Szloboda János: Eurorégiók és magyarság.....	15
Vekérdi József: Regnum unius linguae.....	19
Hornyik Miklós: Személyes sorsközösség	23
Mirnicz Károly: A magyar királyságból kiszakított utódállamokban élő magyar nemzeti kisebbségek összehasonlító története.....	31
Bata János: Széljegyzetek egy ország megszűnéséhez.....	43
B. Foky István: Tudósítás a Reménység fokáról	46
Kovács Nándor: Párhuzamos életképek.....	48
Msgr. dr. Géczy Tibor: Visszaemlékezéseim II.	53
Szemerédi Magda: Mindenszentek napján	63
Vajda Gábor: Titoán Kámen, avagy a gerinctelenek (II. rész)	65
Varga Zoltán füzetei	73
Kerekes József: Három kroki	78
Csorba Béla: Nem pusztán történelmi vizsgálódás.....	81
Csorba Béla: A pontosság érdekében.....	85
Tomán László: Ellenkezőleg!.....	87
Tari István: A költő, aki közéleti szerepet vállal	89
Msgr. Tietze Jenő és Várady József: Megemlékezés msgr. dr. Géczy Tibor halálának 10. évfordulója alkalmából.....	90

Új Szent István-legenda

Korán felserkene Szent István király úr,
 Korábban felkele a felkelő Napnál.
 Felvevé köntösét, megköté saruját,
 Derekát övezte fényes aranyövvel.
 Kezébe is vette éles, jó gerelyét,
 Övére csatolta éke jó szablyáját,
 Fölkapván lovára vadászni elméne.
 Körös-körben járván téres nagy mezőket,
 Rendre meghajtatván sűrű nagy erdőket,
 Csak nem lel vadat a maga kedvére.
 Ámde „ahajt látszik egy halastó állás,
 Azt is csak ferveré az apró sásocska,
 Aközt legelészik Csudafiú-szarvas”.
 Az is észbe vévén, hogy éltere törne
 Szóval megszólítá István király urat:
 „Ne siess, király úr, az én halálomra!
 Én sem vagyok néked te vadlövő vadad,
 Hanem vagyok hozzád az Istentől követ.
 Külde engem hozzád a mennybéli Isten,
 Az ki kivezért Ázsia földjéről,
 S adott vala hazát, tejjel-mézzel folyót,
 S erős kart is adott, hazát védelmezőt,
 Hazát védelmezőt, ellenségre törőt!
 De te, magyar király, más Istenre leltél,
 Napkeleti Istent másra felcserélted,
 Az ő oltárait földig lerombolád,
 Hibátlan fehér mént nem áldozol immár,
 Keresztre feszített szelíd Istent szolgálász.”
 Meghallgatá István Csudafiú-szarvast,
 Meghallgatá szavát, s azzal felelé:
 „Meghallgattam szódat, Csudafiú-szarvas,
 Most halljad meg te is az én beszédimet!
 Én szegény népemet napkeleti földről
 Vezérelte Isten napnyugati földre,
 Rossz testvérek közül messzi idegenbe,

Idegenek közé, de kik őt imádják,
 S kik az ő véérért testvérül fogadnak!”
 Azzal felemelé éles ő gerelyét,
 S tomporán megsújtá Csudafiú-szarvast.
 Csudafiú-szarvas földre leroskadván,
 Halálra vált hanggal így kezde szólni:
 „Testvéred valék én, s te mégis megöltél,
 Véremet ontottad, csontomat megtörted,
 Meg ne csalatkozzál, nagy magyar király!
 Pusztulásba ne vidd az magyar népet!
 Nyugati Istennek te néped nem népe,
 Idegen nemzetnek nem léssen testvére.
 Néped szétszóratik ez idegen földön,
 Évszázadok múltán írmagja sem marad...”
 Ámde így beszéle Szent István király úr:
 „Szerelmes testvérem, Csudafiú-szarvas!
 Engedj meg énnékem az te halálodért!
 Meg kellett halnod, az mi nemzetünkért,
 Értük kellett halnod, hogy az magyar éljen,
 Kinek nincs hazája immár napkeleten,
 De van édes hona immár magyar földön,
 Melyet erős karral minden vésztlő megvéd.
 Szemed fénye törvén, íme, most én látok,
 S Isten kegyelméből látván prófétálok:
 Vihar kerekedik keletről, nyugatról,
 De Isten megóvja, nem veszik el népünk!
 Fenekedhet miránk sok ádáz ellenség,
 Ámde Boldogasszony megóvja országom!
 Az kit Isten küldött szent angyala által,
 Fényes koronámat idő el nem rontja,
 Évezredek múlnak, s ragyogva világol,
 Mutatja az utat az magyar népnek,
 Amíg azt követi, népem el nem veszhet,
 S az poklok kapuja nem vész erőt rajtunk!”

Tiltakozom!*

Mint délvidéki magyar értelmiségi tiltakozom (bár tudom, hogy szélmalomharcot vívok, hisz a hatalmon lévő túllihegett lojalitásúak által minden már előre el van döntve), tiltakozom az ellen, hogy egyesek, mint a múltban már oly sokszor, az anyanyelvemből ismét „jugó-magyar nyelvet”, azaz a mostani változat szerint „vajdasági magyar nyelvet” óhajtanak fabrikálni. Azon mesterkednek, hogy tagadva az egységes magyar nyelvet, a délvidéki magyarságot elválasszák az egyetemes magyar nemzettől, és ezzel a szerb nacionalista hatalmat kiszolgálva, beolvasztásunkhoz segítséget nyújtsanak.

Azzal a hazug demagógiával érvelnek ők, a „vajdasági” magyarság leghűbb védelmezői (micsoda róka-lelkűség!), miszerint az a demokratikus, ha a lakosság óhaja szerint határozzák meg az egyes települések magyar elnevezéseit. Annak a lakosságnak a véleménye alapján, amelyet több mint nyolcvan éve büntetésekkel, agyomosással vagy más aljas módszerekkel arra kényszerítettek (kényszerítenek még ma is), hogy a mesterségesen ránk erőszakolt, olykor magyarságunkat sértő (pl. Knićanin, Svetozar Miletić stb.) neveken nevezzük meg a szülőföldünket. Persze nem népszavazás döntése szerint (bár annak sem lenne semmi értelme), hanem a Magyar Nemzeti Tanács megválasztásánál már bevált, megtévesztett egyének véleménye alapján. Azt nyilatkozzák, miszerint „a Magyar Nemzeti Tanácsnak ... van joga magyar helységneveket megállapítani ...” Ez ellen a hazug állítás ellen tiltakozni kell, mivel az **MNT-nek nincs joga a magyar helységneveket meghatározni, erre csak a Magyar Tudományos Akadémia illetékes osztálya jogosult. Az MNT által kinevezett botcsinálta Nyelvhasználati Bizottságnak csupán arra van joga, hogy a Tartományi Végrehajtó Tanácshoz benyújtsa az egyetemes magyar nyelvben elfogadott helységnevekről szóló javaslatát.** Erre a tényre Szloboda János tanár úr és sokan mások, akik e témában illetékesebbek, már számtalanszor felhívták a figyelmet, de az MNT tagjainál ez eddig sikert (de az is lehet, hogy süket) fülekre talált.

Hazug az az állításuk is, miszerint a nevek meghatározásánál nem az a fontos, „ami egyeseknek >magyarabbul hangzik< – hanem az, amit mi, vajdasági magyarok hagyományosan használunk”. Azt viszont már nem közölték, hogy az utóbbi nyolcvanöt évi kisebbségi időszak hagyományára gondolnak-e vagy esetleg az ezerévesre. Mert az, hogy a magyarságukban sérült lelkű bácskossuthfalviak szégyellik falujuk nevében a Kossuth nevet, és szívesebben használják a Moravica megnevezést (talán azért, mert vele asszociálható a Kis Morava, annak ellenére, hogy semmi köze a Bácska közepén található településnek a szerbiai folyóhoz), ám lelkük legyen rajta, de sajnos ezt használja a legtöbb média, a Magyar Szó, a Szabadkai Rádió stb., vagy ha a torontálvásárhelyi VMSZ-es vezető szívesebben használja a szerb Debelyacsa nevet, hát használja, ha csak ennyire igényes az anyanyelve iránt. Hogyha Törökkanizsa lakosságának 80%-a (még az értelmiségi is, igaz elsősorban a nyelvére igénytelen) Knezsevácnak tiszteli lakhelyét, akkor ez legyen a település neve? A Magyar Szóban Kisoroszi neve Kisorosznak van feltüntetve, mint ami nem képezi a vita tárgyát, holott **Torontáloroszi** a becsületes neve, mint ahogyan Tordának is Torontáltorda (mivel Erdélyben is van már egy Torda nevű település). Az Aracs Társadalmi Szervezet a közelmúltban a médiumokban felkínálta a Tudományos Akadémia által elfogadott a Határokon túli magyar helységnevsztár című kiadványt ingyen, és felhívta a sajtó képviselőit, hogy ezt használják, ha már engedélyezve van, a hatalomhoz hithű média mégis a nem „magyarabb hangzásút” írja és mondja.

Azt viszont már ne várják el a hatalmon lévő urak, hogy az anyanyelvüket szerető, féltő délvidéki magyarok megváljanak az egyetemes magyar nyelvtől, és egy csoport „álnyelvész” kedvéért majd „jugó-magyarul” kezdjenek el beszélni. Végső ideje lenne már annak is, hogy a Magyar Szó, a Hét Nap Bánáti mellékletének lektora és az Újvidéki Televízió újságírója végre tudomásul venné, hogy a „köszönve” és a „köszönhetően” nem azonos fogalom. Göncz Árpád nem

valaminek "köszönve", azaz üdvözölve kapott Corvinus-díjat, amint azt a TV újságírója 2003. VII. 9-én tudósította, hanem érdemeinek "köszönhetően" (jóváltából, eredményeként).

Arról viszont biztosíthatom az MNT-ét és nyelvhasználati bizottságát, hogy az Aracs – a délvidéki magyarság közéleti folyóirata a továbbiakban is **csak a Magyar Tudományos Akadémia által elfogadott helységneveket fogja használni. Remélem, hogy minden igényes, anyanyelvét féltő délvidéki magyar is ezt teszi.** Az anyaországiak és más régiók magyarjai a korábbiakban is ezt tették, s a jövőben is ezt fogják alkalmazni. A délvidéki magyarság körében pedig ha nyolcvan évig majd ismét a magyar elnevezést használják, akkor ki fog alakulni ennek a hagyománya és nem lesz szokatlan az elnevezés. Bár

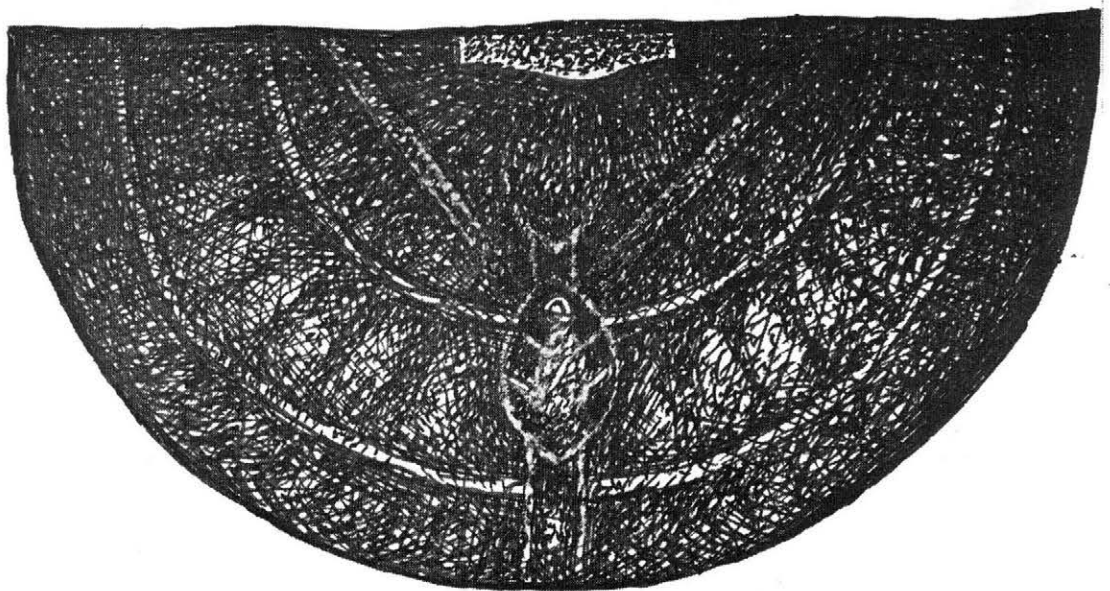
léteztek és léteznek túllihegett lojalitásnak, akik szívesebben mondtak, mondanak Bratislavát vagy Noviszádot, de ennek a magyar nyelv szemszögéből nincsen semmilyen jelentősége.

A Magyar Nemzeti Tanács azzal, hogy határozatának megalkotásánál nem a Magyar Tudományos Akadémia szabályait követi, csak saját magáról állít ki elégtelen, szegénységi bizonyítványt. A Nyelvhasználati Bizottság törvényjavaslatát pedig a délvidéki magyarság előbb-utóbb el fogja vetni, a többi régió magyarsága el sem fogadja. (Esetleg csak vendéglátáskor, a hazai politikusoknak szánt udvariasság jeleként.)

Ezért tartom szükségesnek a tiltakozást.

Dr. Gubás Jenő
Szabadka, 2003. VII. 10-én.

*E szöveg megjelent a Magyar Szó 2003.07.25-i számában, a Hét Nap viszont nem volt hajlandó törölni.

Nálunk még nem múlt el a kommunizmus

A kommunizmus elmélete és gyakorlata a kilencvenes évek elején bukott meg. Ha azonban körülnézünk a mi kis vajdasági magyar portánkon, azt látjuk, hogy az egykori kommunizmus vezető képviselői nemcsak hogy nem látták be és vallották be (a megbánást nem is várjuk el tőlük) a kommunista rendszerben elkövetett tetteiket, hanem ma is, amikor valamiképpen mégiscsak demokratikus viszonyok uralkodnak a Vajdaságban, pártoktól függetlenül – hisz még egyszer nem lépnének be egy pártba sem, elég volt nekik a KSZ-tagság – vezető tisztségeket töltenek be. Meglepő? Dehogy! Olyan jól beépültek a kommunista hatalom idején a társadalomba, olyan szorosan kapcsolódtak egymáshoz, hogy a demokráciában sem lehet őket kiteszékelni bársonyszékükből. Egymás kezét fogják, egymást nevezik ki, egymást tartják a tisztségeken.

Itt van elsősorban az újvidéki Magyar Tanszék vezetője, aki tagja volt az egykori VDNSZSZ elnökségének (a joghurtforradalom buktatta meg), de Miloševićék alatt végig tanszékvezető volt. A Híd főszerkesztőjeként foglalt el először magasabb irodalmi tisztséget, erről a lépcsőfokról került a Forum Könyvkiadó élére, onnan egy ugrással ült be a Forum vezérigazgatói székébe. De ez még hagyján. Az illetőnek azonban nem kis része volt abban a tisztogatásban, amelyet annak idején a Magyar Tanszéken végeztek; de Forum-beli szereplésekor is kitett állásából egy személyt, mert – micsoda halálos bűn! – egy pártkiadványban tévesen írt egy számot. Igazgató-főszerkesztő korában két könyv megjelenését akadályozta meg, magyarul: betiltotta őket. A legutóbbi tanszéki honosítási ügyben csak a háttérben állt, de valószínűsíthető, hogy minden az ő sugallatára történt, elvégre ő a tanszékvezető, aki nemcsak nem érzi, hogy eljárt az ideje, hanem még magas tisztséget is vállalt a MNT-ben.

Az 1934-ben alapított, és 1936-ban kommunista kézbe került Híd ma is megjelenik, sőt azt képzelem magáról, hogy a fénykorát éli. Igaz, hogy Belgrádban is megjelenik még a Borba, amely egykor a JKP, majd a JDNSZSZ lapja volt, de kell-e nekünk, vajdasági ma-

gyaroknak olyan lap, mint a Híd? Itt mutatkozik meg, amit a bevezetőben mondtam: a (volt) kommunisták jól beépültek a társadalomba, egymás kezét fogják, s ezért nem hagyják a Hídat sem, ha már más lap nem lehet az övék. Van a Híddal kapcsolatban még mondánivalónk. Mostani főszerkesztőjét 1984-ben nevezték ki erre a tisztségre – tagadhatatlanul az akkori KSZ beleegyezésével, jóváhagyásával -, alkalmasint az Illyés Gyula ellen pár hónappal azelőtt írt förtelmes cikke jutalmául. S mi történik ebben a vajdasági magyar irodalomban? A főszerkesztő – habár majd két évtizede áll a lap élén, 1992 óta pályázat, kinevezés, megválasztás nélkül, csupán feljebbvalójának beleegyezésével – továbbra is szerkeszt, mi több, érdekes paradoxonként: a saját igazgatójának a főnökeként, s azt is megtűri, hogy a folyóirat készítésében egy kéttagú (!) szerkesztőbizottság segítse, amelynek tagjai egymás sógorai. Egyedülálló eset a világirodalomban! De a főszerkesztő múltjához tartozik szerepe a tanszéki tisztogatásokban, amelyekről a fentiekben már megemlékeztünk. Tegyük hozzá azt is, amit a főszerkesztő 1956-ban nagy hangon hirdetett: „Eszméink (tudnivaló, milyen eszmékre gondolt a nyilatkozó – T. L.) jóval túl vannak már azon, amit Nyugatról lehetne importálni.” (A nyilatkozat többi, velejéig kommunista-sztalinista mondani- valója nem érdemli meg, hogy itt idézzük.)

Hogy irodalmunk mennyire a volt kommunisták kezében van, bizonyítja a Forum Könyvkiadó esete. Újból az a személy áll az élén, aki egyszer (a kommunista időben) már vezette a céget, persze mint ún. megbízható káder, aztán a Forum-ház vezérigazgatója lett – ugyancsak erősen pártalapon -, majd az egész Milošević-korszakot végig-vezérigazgatóskodta – lévén Miloševićéknél is megbízható káder, hisz tagja volt a Šipovac-féle Tartományi Pártvezetőségnek -, s amikor lejárt a megbízatása, s megüresedett a kiadó igazgatói posztja, azt is megpályázta, s szerencséje volt, ismét őt választották meg igazgatóvá. Így lett a Híd egykori szerkesztőjéből először a Forum Kiadó igazgatóhelyettese, majd igazgatója, ezután a Forum-ház vezérigaz-

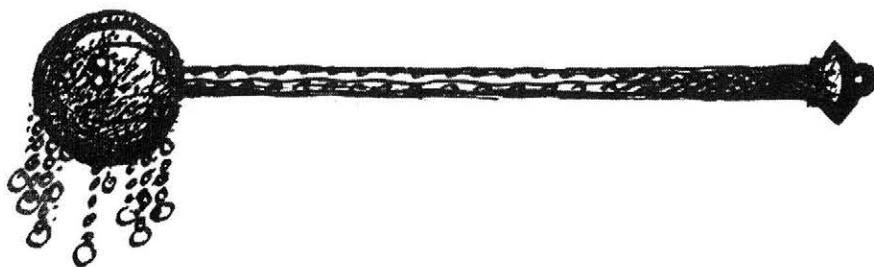
gatója – mindez a mindenható és mindenre figyelő párt áldásával -, s most újra – kinek az áldásával? – a Forum Kiadó igazgató-főszerkesztője, aki egyedül vezeti a kiadót, egyedül főszerkeszt, egyedül szerkeszt, s csak adminisztratív személyeket vesz fel, akiknek nincs is beleszólásuk a könyvkiadásba. Ezenkívül – de nem utolsósorban – a mai igazgató előző igazgató korában feloszlatta az Alkotók Gyűlését, a vajdasági magyar írók és művészek egyetlen demokratikus testületét, hogy senkinek se betekintése, se beleszólása ne legyen a könyvkiadásba.

Van a Forumnak egy ritkán megjelenő folyóirata, a Létünk, amely Rehák László halála után gyakran cserélt főszerkesztőt. Legújabbán pályázat nélkül egy olyan személy lett a főszerkesztő, aki már nyugalomban van, előtte azonban ragyogó pályát futott be: volt a Forum Könyvkiadó igazgatója, a Forum-ház vezérigazgatója, a JSZSZK Képviselőházának képviselője, a külügyi bizottság tagja, majd egy távoli országban nagykövet. Pályáját a Forum Nyomda igazgatójaként fejezte be, mint aki más sem lehet, mint igazgató. Tegyük hozzá, hogy az illető természetesen a JKSZ megbízható tagja volt, ódát, majd siratóénekeket írt Titóról. Tudni kell róla azt is, hogy valaha, igazgató korában, szerkesztette a szerbhorvát-magyar jogi szótárt, amely azonban, tudomásom szerint, a mai napig nem jelent meg, de erről – alulírott kivételével – mindenki elfeledkezett, sőt a szerzőt elküldték messzi vidékre nagykövetnek, hogy elfelejtse a jogot is meg a szótárt is. Egyébként a Létünk főszerkesztője sem véletlenül lett az illető. Ugyanis a Forum Kiadónak, a Létünk kiadójának a jelenlegi igazgató-főszerkesztőjét a Létünk mostani főszerkesztője tette meg annak idején igazgatóhelyettesnek. Jó tettért jót várj – tartja a közmondás. És így is van.

Van, de legalábbis volt nálunk egy nyelvművelő egyesület. Előadásokat tartottak, nyelvművelő lapmellékletet adtak ki, egyszóval működtek. Aztán kitört a balhé, mert a kommunista illetékesek a nyelvművelést nacionalista elhajlásnak minősítették. Lett is nagy zrí. Leváltások, kivágások, büntetések... A megoldás az lett, hogy egy olyan személyt ültettek a VMNYE elnöki székébe, akiről tudták, hogy nem is annyira működtetni, mint inkább elsorvasztani fogja a vajdasági magyar nyelvművelő mozgalmat. Úgy is lett. Habár ez évtizedekkel ezelőtt történt, az akkor elnökké ütött személy ma is elnököl, de a VMNYE-ből már csak egy ún. Társaskör maradt, amelybe nyugdíjas bácsikák és nénikék járnak, hogy elmúlassák a szerda délutánt. Ez minden, ami a szépreményű VMNYE-ből maradt. És élén még mindig az áll, akinek a feladata a szervezet megfojtása volt, s amit mint jó párttag, teljesített is. Mellékesen megjegyzem, hogy az illető volt annak az újvidéki iskolának az igazgatója, amelyben az ún. kétnyelvű tanítás folyt (egy kicsit szerbül, egy kicsit magyarul). Ez nem egy nemzedéknek a nyelvtudását tette tönkre. De ő továbbra is elnököl.

Nem különb a helyzet a jobb sorsra érdemes újvidéki tévé magyar szerkesztőségében sem. Annak az élén a Kommunista című hetilap egykori főszerkesztője áll. (Előtte mint megbízható káder a Képes Ifjúság főszerkesztője volt). Olyan is a tévéműsor, amilyen a főszerkesztője. Nézhetetlen. De ő ma is megbízható. De kinek?

Hát így állunk a vajdasági magyar kultúrában. Vezetik a letűnt rendszer és ideológia elkötelezettjei. A világon tehát Kínán és Észak-Koreán kívül már csak a vajdasági magyar kultúrában uralkodnak a kommunisták.

Kilóg a lóláb

Természetesen eszem ágában sincs vitatkozni egy olyan dogmatikus pártfunkcionáriussal, mint Csorba Béla, néhány dolgot azonban le kell szögezmem Fél-szeműek között vak a király című (Aracs, III. évf. 2. sz. 5. o.) írásával kapcsolatban.

Legutóbb 1951 tavaszán írt ellenem Csorbáéhoz hasonló – vagy még rosszabb – hangú cikket (A sov-niszta Tomán László) egy Borsos István nevű ifjúkom-munista, alkalmasint pártjának, a JKP-nek utasítására. Csorba sem az egyéni nézeteit fejté ki említett cikké-ben, hanem pártjátét, a VMDP-ét. Csorba 1951-ben egyéves sem volt, tehát nem rázhatott kezét Borsossal. Én akkor föl sem vettem a támadást, pedig állásvesz-téssel járt. Nem veszem fel Csorbáét sem. Nincs mit vesztenem.

Csorba az említett kommunista gyakorlatot foly-tatja, nem is csoda, hiszen pártvezére régi kommunis-ta tisztségviselő volt. Tanulhatott tőle, tanult is.

Egészen nyilvánvaló, hogy Csorba cikkének nem az volt a célja, hogy vitatkozzék, hogy valakit va-lamiről meggyőzzön, hanem hogy engem ledorongol-jon. Volt hasonlóban részem Rehák László, Olajos Mi-hály részéről, mégsem ijedtem meg, pedig azok jelen-tősebb potentátok voltak, mint Csorba.

Csorba egész írásából kilóg a lóláb: a VMDP-t védi, szó sincs írásában valamilyen objektív álláspont-ról. Felteszem a kérdést úgy is mint az Aracs szerkesz-tőbizottságának tagja: szüksége van folyóiratunknak ilyen pártpropagandára?

Csorba egy adattal is mesterkedik. Azt mondja, hogy „... a VMDP a körülbelül 100 000-re becsült (!) le-adott magyar szavazatoknak egyharmadát szerezte

meg, s ez olyan arány, amit a demokrácia játékszabá-lyai szerint mindenütt (!) respektálnak”. Nem kívánok találgatásokba bocsátkozni, nincsenek adataim a sza-vazatok számáról (Csorba is csak „becsül”), azt azon-ban tudom, hogy a VMDP-nek a Vajdasági Képviselő-házban egy (azaz egy) képviselője van, ezenkívül Temerin önkormányzatában néhány képviselője. (Most szereztek még egyet Csantavéren.) Nincs ereje ennek a pártnak, hogy meghódítsa a választókat, elégük van a perszonális autonómia nevű abszurdum évek óta tar-tó szajkózásából.

A magyar választói névjegyzékről sem kívánok vitatkozni, az is olyan dogma, mint a perszonális au-tonómia. Egyébként: próbálják meg létrehozni mind a kettőt, majd meglátjuk, milyen sikerük lesz.

Csorba a VMDP magyar tanszéki képviselője, s írásában is kioktatóan, fennhéjázóan viselkedik. Mivel egy olyan álpolitikusnak a szószólója, aki mint politikus kétszer is megbukott (egyszer a kommunizmusban, egyszer a többpártrendszerben), nem is kell komolyan venni érvelését, szövegelését.

Mögöttem, ellentétben Csorba Bélával, sem 1951-ben, sem most nem állt, illetve áll párt vagy va-lamilyen más szervezet, ezért tudtam és tudok pártatlan, elfogulatlan lenni. Nagyon remélem, hogy a Csorba említette „paranoiás rémálom” nem fog megvalósulni, akár lesz külön magyar választói névjegyzék (és ha lenne, mit kezdenénk vele?), akár nem. Azt azonban megjegyzem, sőt hangsúlyozom, hogy a magyar vá-lasztók szavazataival senkinek sincs joga machinálni.

Újvidék, 2003. június 20-án

Versek

FÉMÉLETBEN

Hatalmas vágóhidak.
Állatokká öltöztetett emberek:
küzdenek a túlélésért.

Itt!

A meddő nők is
bánat gyermekét szülik,
hogy gyökereken rágódjanak.

Itt!

Örökös kárhozatban
pénzben formált értékünk tudata.
Döbbenetünk undorként
válík betegséggé,
úgyhogy nem is lelki,
csak féméletet élhetünk.

MENEKÜLTEK

Új játék régi emberekkel.
Leesik fájáról a gyerek,
karok özvegyen morognak.

Háború dúlt e gerinctelen országban,
Sírok, sírok mindenfelé.

Szétszéledtünk.
Kartonházakba bújtatva
csüngünk a tehetetlenség keblén.
Új anyánk alattomoságát
megáldottaként nyugalommal viseljük.
Csak imánk ad álmot az álmatlanságban.
Csak a rongyban járók vigasza.

Autonómia és szolgálalkúség*

Az autonómia a mai ember létszükséglete. Az életrevalóságot általában az önállóság, a kezdeményezés és a megvalósítás sikere jelzi. Az tehát, hogy a belső impulzusainkat tudatosítva mennyiben vagyunk képesek saját belátásunknak megfelelően – lehetőleg a környezetünkre nézve is hasznosan – tevékenykedni. Az az ember, aki nincs tisztában a képességeivel, könnyen válságba jut, vagy pedig, ha azok tudatában az ellenükre cselekszik, előbb-utóbb meg is betegszik. Először lelkileg, aztán testileg is. Nos, a jugoszláviai magyarság az önmegvalósulás szűkkörűsége, olykor egyenesen a lehetetlensége miatt, régóta folyamatosan önmaga ellenében él. Nem a képességei szerint működik, s ezért visszahúzó, pszichés zavarokkal küszködő, betegségekre, korai elhalálásra hajlamos. (Erről meggyőző tanulmányok is születtek már.)

Az autonóm ember ugyanis csupán önrendelkező társadalomban, ennek önrendelkező csoportjában fejlődhet ki. Ha egy védekezésre képtelen csoportot, adott esetben egy nemzeti kisebbséget elnyomnak, akkor annak egyedei is többnyire jellemkorcsok maradnak. A jó értelemben vett egyéni és közösségi érdekek dialektikája tehát nyilvánvaló. Ezért világos, hogy azok a szülők, akik a tényeket, lehetőségeket és feladatokat végiggondolva a legmesszebbmenően igyekeznek gondoskodni utódaik jövőjéről, mindent megtesznek egy olyan társadalom kiépítése érdekében, amelyben az ember minél teljesebben valósíthatja meg önmagát.

Az önrendelkezés akkor kap értelmet, ha az élni tudás készsége irányítja. Okosan, tartalmasan élni csak a kulturált ember tud. Szerencsére azonban a lényünket meghatározó s azt a világban-életben mintegy betájoló kultúra, egyes hiedelmekkel ellentétben nem az olvasottság mennyiségére, a művészeti befogadókészség affektálására vagy a bigott vallásosságra épül (habár az olvasás szokása, a műalkotások megbecsülése és az istenhit ma különösen fontos tényezője a kultúrának), hanem a hagyományokra, jöllehet frissé, változatossá, gazdaggá s nem utolsósorban egyé-

nivé az adott korból fölvetett termékenyítő hatások teszik. A hagyományok rendszerében pedig az anyanyelv, a jó szokások, az összetartozás-tudat meghatározó jelentőségű. Igazán és legkönnyebben az az ember válhat gerincessé, aki – spontánul és tudatosan is – egy kifejezőskultúrájában homogén kisközösségbe nőtt bele, amelyben legfeljebb alternatív módon (szülői vagy pedagógusi felügyelettel) válhat multikulturálissá. Az így nevelkedett személyiségnek általában nem szükséges az identitással kapcsolatos kétségek eloszlatására pazarolnia az energiáját. Ha a spontánul és tudatosan is vállalt identifikációs alapjai megvannak, semmi sem sarkallja túlbizonyításokra. A könnyen kiválasztott napi és életfeladatba feledkezés megkönnyíti a konkrét, személyiséggé, alkotóvá vagy legalábbis hasznossá válást. Ilyen normálisabb, egyszerűbb körülmények között a más kultúrák iránti nyitottságot később az egészséges kíváncsiság, a tapasztalatbővítés, a szellemi gazdagodásvágy diktálhatja. S mivel az autonómia jegyében nevelkedett személyiség magabiztosan áll egy nemzeti kultúrának a talaján, gátlástalanul sajátíthatja el az idegenből azt, amivel teljesebbé teheti önmagát.

Magától értődik, hogy a képességeivel önmaga és családja (mások károsítása nélküli) boldogulására gazdálkodó ember csak a hagyományait teljes szabadsággal gondozó, kulturális szükségleteit a belátása szerint kielégítő közösségben fejlődhet ki. A jelenlegi romok eltakarítása közben ilyen közösséget kell megalkotnunk. Az általunk is teremtett lehetőségek szerint sokoldalúan függetlent. Ez a látszólagos szeparatizmus a feltétele annak, hogy egyrészt véget vessünk az eddigi lényegi szeparatizmusnak (a magyarok önmagukba taposottságának, a hízelgésük és robotjuk mértéke szerinti érvényesülésüknek), másrészt hogy minden ránkparancsolságtól függetlenül, a saját magunk által fölismert szükségleteinktől vezérelten nyilhassunk ki más kultúrák felé.

Mindez értelemszerűen a kulturális autonómia fontosságát húzza alá. Mivel azonban ez önmagában aligha valósulhat meg, ezért az általunk is befolyáso-

landó kül- és belpolitikától is függően, a személyi, illetve a területi autonómiáról sem szabadna lemondanunk. Nem csupán azért, mert köztudottan a maximumot kell kérnünk ahhoz, hogy az optimumot érhessük el, hanem azért is, mert az igényeink tapodtat sem maradhatnak a többségi igények mögött. Az országhatárok ugyanis egyre kevésbé jelezhetik a múlt rossz intézményeinek a továbbélését. Remélhetőleg rövidesen ki fog derülni, hogy Schengen rossz álmom csupán. A jövőnek – a globalizáció hasznaként – az emberi esélyegyenlőséget kell hoznia.

De nem csupán az említettek miatt tarthatunk igényt a legszélesebb körű jogokra, hanem azért is, ami a két világháború között Szentelekyék tette eltökéltté. Arról van szó, hogy a nemzeti kisebbségben a szenvedéstöbblet, a tapasztalatgazdagság következtében kialakultabb a belátás, nagyobb az erkölcsi töke. Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy a félelem és a meghunyászkodás megjavított volna bennünket, illetve, hogy mi kevésbé vagyunk irigyek, haszonlesők, áskálódók, rágalmazók, hazugok stb., mint a szerbek. Azt viszont igen, hogy nagy többségünknek, a múlt hibáiból okulva (a félelmünket, megalázottságunkat jól kamatoztatva), nincs hatalmi aspirációja, nemzeti egyeduralmi vágya. Sőt, azt is belátjuk, hogy a határokat „nálunk” legfeljebb egy kis szakaszon lehetne megváltoztatni, annak viszont – az előbb említett okot is ideszámítva – semmi értelme.

A politikusokat azért és addig fizetik, amiért és ameddig a minket érdeklő egész helyett a számukra képlékeny, sőt illékony részt hangsúlyozzák. Az egyik párt az egyik részt, a másik a másikat. Később aztán szerepet is cserélhetnek. Akkor majd annak lesz elérhetetlen, ami most ennek tűnik olyannak. A szellemi embereknek, akik többnyire a saját lelkiismeretük foglyai, a „részekkel” való politikusi zsonglőrjátékot, az „apró lépések” pozícióörző demagógiáját minél reálisabb és radikálisabb stratégiaépítéssel kell helyettesíteniük. Ez azt is jelenti, hogy tudják: a Magyar Tanszéknek a közelmúltban minden értelmes és becsületes ember előtt kompromittálódott vezetői, a korábbi nyolcvan év szolgátságának szellemében értelmezvén az egyéni érdekeiket, a tetteik által ellenségei az autonóm embernek, tehát a Szerbiában élő magyarok kulturális, személyi és területi autonómiájának is. Ha viszont a pártpolitikailag elkötelezetlen etikus értelmiség ezzel tisztában van, akkor az is nyilvánvaló számára, hogy nem veheti komolyan azt a Nemzeti Tanácsot, amely nem mert az eszére és a lelkiismeretére hagyat-

kozni, amikor a Magyar Tanszék felelőseinek büntetett tárgyalta.

A kommunista gyakorlat főleg a mi nemzetiségünk soraiban alakította ki fontos döntések esetében azt a gyakorlatot, amely szerint „Meg kell kérdezni a Nagy Testvért!” A Magyar Tanszék felelősei is – változtatlanul játszva a szerepüket a maguk alkotta komédiában – a Nagy Testvérhez akartak folyamodni tanácsért, s a Nemzeti Tanács nagy többségében vállalta a rászabott bohóc szerepét, igent mondva a törvényesség ellenőrzésének javaslatára. Nem hallgatva egyik tagjára, dr. Korhecz Tamás jogászra, aki szerint a két fiatal diplomahonosítási kérelmének minden további nélküli teljesítése előtt: törvényes akadály – nincs. A komédia, persze, már azelőtt megkapta a „tragi-” előtagot, hiszen az Újvidéki Egyetem szerb illetékese feleslegesnek tartotta a cirkuszt, vagyis a Magyar Tanszék önakadályozását. (Erről jut eszembe, amit ma az említett csúcshintézményünkben is alig merhet tudni valaki. Az ötvenes évek legelején Mladen Leskovacnak kellett kijelentenie, hogy igenis van jugoszláviai magyar irodalomtörténet, s bizony volt egy Szenteleky Kornél – az ő barátja – is. A szerb humanistának azután csak több mint egy évtizeddel később mertek egyre inkább hinni – később már gyógyíthatatlannak látszó túlzással – a vajdasági magyar kritikusok...)

Mindez azt jelenti, hogy nem csupán a Magyar Tanszék kultúrpolitikusai, hanem a Nemzeti Tanács tagjainak többsége a saját egyéni, rosszul fölfogott érdekeitől teszi függővé a Jugoszláviában élő magyarok autonómiáját. Mindez természetesen ideálisan megfelel a politikusok nem mindig teljesen leplezett hosszú távú stratégiai céljainak, annak az elvnek, hogy „Ne történjen semmi, ami sérti a szerb hatalom érdekeit, hogy mi minél hosszabb távon reprezentálhassunk a jófiúságunkért!” A két fiatal diplomahonosítási ügyének becsületes elintézése sértette volna? Dehogyan! Csak hát a narcisztikus szereplésvágy és a hatalommal járó anyagi előnyök a két szerencsétlen fiatalember nem csupán Szegedig küldenék vissza....

A Nemzeti Tanács tehát érdemben nem segíthet a vajdasági magyarokon mindaddig, amíg jelentős része – miként a „hontalanítási” ügyintézés során egyértelműen bebizonyosodott – szakmailag és erkölcsileg nem nőtt föl a megbízatásához. Szakmai kérdésként elhalasztani az érdemi döntést – demagógia. Mert vajon a pedagógiának nem kellene-e az egyetemi, a közép- és az általános iskolai munka középpontjában lennie? Dehogyan! Akkor is (illetve főleg akkor), ha az

Újvidéki Egyetemen az elmúlt évtizedben (s részint korábban is) bűnösen elhanyagolták az egyetemisták pedagógiai oktatását és nevelését, személyes példamutatás és hiteles ismeret helyett többnyire főleg ideológiával tömve az ifjúság fejét. (Ez az elmúlt évtizedben iszonyúan mutatkozott meg: egyrészt a lövöldözés vállalásaként, másrészt szétszaladásként.) Legalább tíz éve nem így „odaát”, a jelen esetben Szegeden, ahol a két fiatal szerezte meg a diplomáját!

Voltam a Magyar Tanszék tanítványa és a tanárainak kollégája, tapasztalatból tudom tehát, hogy a fellengzős tudományművelés pótcselekvés, az egyetemistákkal szembeni távolságtartás pedig a velük való bánni tudás hiányának olykor kifejezetten beteges túlkompensációja. A Tanszék nem is olyan régen még

etnocid célzatú tanterveket nyugtázott, s e vétkét túl-hajtott faktográfiával, illetve elvont tudománnyal igyekezett pótolni – azért, hogy az egyetemistáinak ne kelljen szembesülnie a nemzeti kultúránk védelmének itt és most megfelelő feladatokkal, s hogy a mi szolgásgunk továbbra is őrizze a Nagy Testvér álmát. A Tanszék által kínált tudomány a mi kultúrérdekeinkhez képest részben nagyképű öncélúság, a figyelmet a lényegről elterelő ballaszt. A kommunista rendszer formalizmusának továbbélése. (Erről már volt – és sajnos még lesz - szerencsétlenségem tanulmányokat írni.)

Míg mindezzel nem jön tisztába a Nemzeti Tanács, s nem vonja le a megfelelő következtetéseket, addig karikírozni fogja a szerepet, mellyel megbízott.

*A VMTT magyar autonómiával kapcsolatos tanácskozásán elhangzott hozzászólás utólagos lejegyzett szövege, amelyet a Hét Nap nem volt hajlandó közölni.

Eurorégiók és magyarság

(*Forgácsok egy alkotóműhelyből*)

Egyetlen magyar nyelvű napilapunk hajdan volt Sorskérdések c. rovatában egy jóakaróm a szememre vetette, hogy mindenbe belekotnyeleskedem, mire azt feleltem, hogy nem mindenbe, csak abba, amiről úgy vélem, hogy érték hozzá.

Nos, most eljött az idő, hogy olyasmibe is bele-szóljak, amihez nem értek: ez pedig a gazdaságtan. S bár ebből a furfangos tudományból is tízesre vizsgáztam, még hozzá a szabadkai Közgazdasági Karon (és ezt lecke-könyvvel is bizonyítani tudom), mégsem értek ehhez a tudományághoz még annyit sem, hogy értelmes magyarázatot találjak például arra az egyszerű kérdésre; miért van az, hogy ha csak egyetlen napot is késem a villany-, telefon-, távfűtés-, szemétkihordás stb. számlájának a kifizetésével, máris büntetőkamattal sújtanak, ugyanakkor a nyugdíjamat meg már vagy tíz éve három-négy hónapos késéssel utalják ki, és eszébe sem jut senkinek, hogy erre kamatot fizessen.

Mondom, ilyen egyszerű közgazdasági rejtély előtt is tanácstalanul állok, és mégis arra vetemedem, hogy hozzászóljak egy rangos szakértőkből álló tanácskozás tőlem meglehetősen távol álló tárgyköréhez. Mentségemre szolgáljon: a felelősség azokat terheli, akik nekem is meghívót küldtek a Régiók Európája – A Duna-Tisza-Maros-Körös Eurorégió jelene és jövője elnevezésű tanácskozásra, amelyre ez év április 26-án 9 órai kezdettel Tóthfaluban, a Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézetben került sor.

Mint a Hét Nap olvasói a lap 2003. május 7-i számából értesülhettek, főtisztelendő Utasi Jenőnek mint házigazdának az üdvözlő szavai és dr. Hódi Sándor pszichológusnak, az intézet igazgatójának a bevezető előadása után a tárgyat bizonyára alaposan ismerő, jeles személyiségek magvas gondolataival ismerkedhetett meg a hallgatóság részben a helyszínen elhangzott előadások, részben az elküldött dolgozatok felolvasása útján, ám korántsem azt a megnyugtató végkövetkeztetést levonva, hogy most már minden rendjén van, a „régiónk Európája”, illetőleg az eurorégiós együttműködés úgy mond egyszer s mindenkorra megoldja a ki-

sebségbe kényszerült magyarság (köztük a délvidékiek) minden gondját-baját.

Egeresi Sándornak, a Tartományi Képviselőház (tartománygyűlés) alelnökének kincstári optimizmusától Szecsei Mihály közgazdász-professzor a realitásnak inkább megfelelő helyzetfelméréséig igen széles volt a skála, s még Balla Lajos-Laci polgármester és parlamenti képviselő is inkább a pesszimizmus, mint az optimizmus felé hajlott. (Egyébként is az optimista nem más, mint rosszul tájékozott pesszimista.)

„A tanácskozás azt a célt szolgálja, hogy tájékozódjunk azokról a nemzetközi megállapodásokról, folyamatosan tágított jogi keretekről, amelyek hozzájárulhatnak a határ menti területeken élő kisebbségek fejlődéséhez és haladásához” – olvashattuk a tanácskozás meghívójában. Nos, erre a – minden jelenlevőt egyaránt érdeklő – kérdésre aligha kaptunk választ. Mert bár elképzelhető ugyan, hogy a határokon átívelő regionális együttműködés serkenti majd a térség gazdasági folyamatait (ha ugyan a nemzetállam sérthetlenségének a struktúrákat átható XIX. századi eszméje ezt meg nem gátolja – amint Balla Lajos fogalmazott), ám ebből a gazdasági versengésben már eleve halmozottan hátrányos helyzetből induló kisebbségi lakosságnak aligha lesz különösebb haszna. Egyrészt azért, mert ehhez mindenekelett fel kellene számolni a mind ideológiailag, mind gazdaságilag a végletekig központosított társadalmi rendszert, amelyben a tartomány is a területén kitermelt javaknak csak a töredékével rendelkezik (s azt is csak úgy csurranva-csöppentve kapja vissza a központi kasszából), másrészt alig van olyan területe a társadalmi életnek, amelybe a mindenható állam mindenható minisztériumai által be ne avatkoznék, hiszen még utcaneveink meghatározásában sem az önkormányzatok, sőt nem is a tartományi szervek, hanem a belgrádi belügyminisztérium dönt.

Másrészt, ha netalán az ország decentralizálásával és regionalizálásával meg is szűnne a belgrádi központ gigantikus pénzelszívóként működő ereje, a vajdasági kisebbségek – köztük a magyarság – számá-

ra még az sem jelentene esélyegyenlőséget, hiszen az elmúlt évtizedek során katasztrofálisan megtizedelt, kifosztott és lelkiileg is megnyomorított nemzetiségek aligha állhatnák a szabad kereskedelem által létrehozott versenyt a számbelileg is, gazdaságilag is túlnyomó fölénybe került, a háború idején az illegális vagyonszerzés különféle eszközeivel az „elsődleges tőkekumulációt” már megvalósított többségi népelemmel. Másrészt az is nagy kérdés, hogy a külföldi tőke a balkáni típusú jog- és vagyonszerzés körülményei között megkockáztatná-e szerbiai vagy vajdasági vállalkozások létrehozását vagy finanszírozását....

A polgári demokrácia által meghirdetett jog- és esélyegyenlőség a Kárpát-medencei kisebbségek számára nem azt jelenti, amit Európa boldogabb részein (bár ott sem mindenütt ugyanazt). A halmozottan hátrányos helyzetű magyar kisebbség számára pedig – egy kissé durva hasonlattal élve – szinte egy fordított hendikep-versenyre hasonlít, ahol a gyengébb és idősebb évfjártatú lovakat terhelik meg egy-két homokszákkal. A mi esetünkben ezek a homokszákok a társadalmi tulajdon reprivatizálásából való kiszorítottság kezdőtőke híján, a „többségi” népelem, különösen a Vajdaságot elárasztó „menekültek” preferálása a munkahelyek betöltésekor, valamint a tanulásban és a diplomaszerezésben felmerülő nyelvi nehézségek, hogy többet egyelőre ne is említsek.

A kilencvenes években a Nagy-Szerbia létrehozásáért vívott fegyveres harccal egyidejűleg folyó rablógazdálkodás – véleményem szerint – a szocialista állami és társadalmi tulajdon „magánosításának” nagyon is kitervelt előkészítése volt. A korábbi, többé-kevésbé jól gazdálkodó és termelő ipari létesítményeket – különösen a Vajdaság élelmiszeripari létesítményeit – többnyire gazdasági intézkedésekkel, de gyakran a katonaság által végrehajtott fegyveres fosztogatással is szándékosan tönkretették, csődbe juttatták, majd az uralkodó párt(ok) által létrehozott politikai elit, illetőleg az illegális, de mégis eltűrt, sőt helyenként államilag támogatott csempészkereskedelem révén elképesztő módon meggazdagodott közönséges bűnözők (a két csoport szinte szétválaszthatatlanul összefonódott) kezére juttatták.

Ehhez járult a szélesebb néprétegek kifosztása a gomba módra elszaporodott magánbankok (Dafina, Jezdo gazda stb.) pénzügyi szélhámoskodása vagy a tömegesen, már-már csordákban „útonállószkodó” utcai pénzváltók működése útján, ami végső soron ugyancsak a lakosság gazdasági tönkretételéhez és elké-

pesztő magánvagyonok létrejöttéhez vezetett. Erre is „rádobott még egy lapáttal” a lakásmaffia működése, amely abból állt, hogy a rendszer támogatói nevetséges összegekért juthattak pl. lakásingatlanhoz, amelyet a „rendszerátváltás” után is zavartalanul megtarthattak. A kisebbség – minthogy zömében nem támogatta a kormánykoalícióban részt vevő pártokat, sőt inkább kimondott ellenszenvvel viseltetett irántuk, néhány esettől eltekintve Mihajl Kertes-Bracika, Savović Margit és társaik) rendre kimaradt a kínálkozó lehetőségekből. Emellett a privatizálás során tömegesen veszítette el még munkáját és megélhetését is, minthogy az új „gazdák” inkább elv- és nemzetársait juttatták kenyérkeresethez.

Ilyen körülmények között tehát alig látunk valamiféle kiutat, megoldási lehetőséget a számunkra csaknem reménytelen helyzetből. A minden gazdasági erőforrást nélkülöző, még a népességnek aránylag vékony, képzett rétegét tekintve is alkalmi (főleg fizikai) vagy illegális munkából, de jórészt munka nélkül tengődő nemzetiségi fiatalok (és középkorúak) aligha tudnak majd élni a „régiosodás” nyomán kínálkozó gazdasági lehetőségekkel. Ha még ez a jelenlegi, stabilnak semmiképpen sem tekinthető kvázi „államszövetség” – feltéve, de meg nem engedve – képes lenne is némi külföldi tőkét idevonzani (ami a gazdaság működésbe hozásához és fellendítéséhez elengedhetetlen), hogyan juthatna annak egy részéhez éppen a krónikus tőkehiányban szenvedő kisebbségi lakosság?

Még ha gazdaságunk – valami mennyei csoda folytán – talpra is állana, a délvidéki magyarság – egykét kivételtől eltekintve – aligha kerülhetne tulajdonosi pozícióba. A dolgok jelenlegi állását figyelembe véve legfeljebb arra számíthatunk, hogy – akárcsak a múltban – a legkevésbé vonzó és a leggyengébben fizetett munkakörökben helyezkedjék el, vagy egyre gyérülő csoportokban hagyja el szülőhelyét, ezzel megnyitva az utat a délről a helyébe tóduló invázióknak....

A régiók Európája által felkínált „esélyegyenlőség” semmiképpen sem elégséges a délvidéki (és más) magyar kisebbség gazdasági felzárkóztatásához. Ehhez ugyanis különféle kedvezményekre, azaz előnyös megkülönböztetésre (pozitív diszkriminációra) lenne szükség, amire csakis a nemzetiségi differenciálódás nyújtana lehetőséget. Vagyis arra, hogy az anyaországtól nem a saját akaratából elszakadt minden egyes magyar alanyi jogon bizonyos kedvezményekhez jusson: olyanokhoz, amelyekben mások nem részesülhetnek. Ez tenné őket versenyképessé a nem-

zetidegen környezetben, és segítene megőrizni identitásukat. Csakhogy éppen ez az, amire sem az anyaország, sem a befogadó országok, de még a nemzetközi közösség sem igen mutat legkisebb hajlandóságot sem.

Melyek lehetnének ezek a kedvezmények? Mindenekelőtt azok a kamatmentes vagy alacsony kamatozású hitelek és kölcsönök, amelyek lehetővé tennék a főként mezőgazdaságból élő magyar népességnek a földművelés és állattenyésztés, valamint az erre támaszkodó feldolgozóipari létesítmények korszerűsítését, illetőleg létrehozását vagy tulajdonba vételét. Tudjuk, hogy ma a mezőgazdaságból állami támogatás nélkül megélni szinte lehetetlen, annak hiányában legfeljebb tengődni lehet. S mégis abban kell reménykednünk, hogy az élelmiszer-termelés a jövő stratégiai bázisa, előbb-utóbb egy szintre jut a ma oly csábítóan látszó energiatermeléssel.

Ebben a hitben próbálkoztunk a kilencvenes évek elején a zentai helyi önkormányzat részéről anyaországi támogatás reményében a gazdakörök létrehozásával. Stratégiai elképzelésünk az volt, hogy az akkor újra magánkézbe került földtulajdont, egyéb ingatlanokat és ipari létesítményeket-berendezéseket kezdőtőke- és hitelbiztosítékként felhasználva piaci értékükkel azonos mértékű készpénzhitelekhez juttassuk a gazdálkodókat. Sajnos, a közbejött polgárháborúk és a szövetségi állam széthullása áthúzták számításainkat, ami azonban nem jelenti azt, hogy a jelenlegi, békésebb körülmények között ez a terv ne volna kivitelezhető.

Új reményeket keltett a kisebbségben élő magyarság körében a kettős állampolgárság, a határon túli magyar állampolgárság, sőt a kedvezménytörvény (státustörvény) terve is, hiszen mindezekről ismét csak azt vártuk, hogy bizonyos előnyökhöz jusson a hátrányos helyzetű magyar nemzeti kisebbség. Sajnos, mint tapasztaltuk, ez a reményünk sem vált valóra, még a számunkra legkevésbé előnyös kedvezménytörvény is – az előzetes elvárásokoz-ígéretetekhez képest – meglehetősen „kiüresedett”, jóformán évenként néhány kedvezményes anyaországi utazásra redukálódott. Ehhez járul még némi (bár nem lebecsülendő) kulturális támogatás, a gyermeküket magyar nyelven taníttató családok szerény anyagi segélyezése, továbbá az igen korlátozott mértékű anyaországi továbbtanulás lehetősége, amelyekre – egy kínai közmondással élve – bizvást azt mondhatnánk: „Ne halat adj az éhezőknek, hanem tanítsd meg halászni!” Viszont alig hinném, hogy az itt

felsorolt kedvezmények egy munka nélkül tengődő kisebbségi magyarnak többet érnének egy jó horgász-felszerelésnél meg egy ingyenes horgászengedéllyel.

Csakhogy – mint azt láttuk – szomszédaink még ezt a szinte jelképes támogatást is sokallják. Különösen Románia és Szlovákia jelenlegi (magyar politikai pártot is felölelő koalíciós) kormánya tiltakozik élesen a fennhatóságuk alá tartozó polgárok egy részének „diszkriminatív” megkülönböztetése és országuk szuverenitásának megsértése ellen. Egyértelmű, hogy ezek a beneői dekrétumok szellemében tevékenykedő, magyarfaló politikusok még a mindenkori magyar kormányoknál is jobban felfogták, hogy a kisebbségben élő magyarság bármily csekély előnyhöz juttatása is jelentős akadályává válnék a nemzetiségi kérdés asszimilációval történő megoldásának. S lám csak! Ehhez a nemzetközi szervezetek egyes képviselői (nyilván a trianoni győztesek egyenes ági leszármazottai) rögtön csatlakoznak! Hát nem Trianon szelleme uralkodik még most is – legalábbis deklaratív szinten – az egyesülésre törekvő Európában?

Szinte elborzadunk, amikor azt tapasztaljuk, hogy most, a XXI. század és az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén a kelet-közép-európai politikusok egy része még mindig nemzetállamban gondolkodik, s a nemzeti kisebbségekben csupán valami mielőbb kiküszöbölni való zavaró körülményt lát. Ahogy azt egy nyugati politikus egy magyar író kérdésére megfogalmazta: „Ha egy teret rosszul köveznek ki, és egy kő kiáll a többi közül, azért nem szedik fel az egészet, hanem a kocsikerekek, a lópatkók és a gyalogosok bakancais addig koptatják a kiálló követ, míg be nem illeszkedik a többi közé”.

Nos, minket, kisebbségi magyarokat már több mint nyolcvan éve koptatnak ebben a rosszul kikövezett Közép-Európában, s még mindig nem koptunk el eléggé. Kérdés azonban, hogy ha a koptatók közé még a jelenlegi magyar kormány is beáll, meddig leszünk képesek kitartani. Reméljük, előbb-utóbb az anyaországi magyar választók is belátják, hogy a magyar nemzet boldogulása nem csupán az országhatárokon belül maradtak, hanem az összmagyarság jólétének és megmaradásának a függvénye. Ami minket, délvidékieket illet, ránk nézve szerencse, hogy Szerbia jelenlegi kormányfője művelt, európai látókörű politikus, aki nemrég úgy nyilatkozott, hogy semmi rosszat nem lát a kettős állampolgárságban, abban meg pláne nem, ha egy külföldi ország a mi állampolgáraink egy részét akár anyagilag is támogatja, hiszen ennek az egész ál-

lam hasznát látja. Kijelentése nem kis zavarba hozta magyar kollégáját, Medgyessy Péter miniszterelnök urat, félő azonban, hogy kormánypozícióban levő kisebbségi magyar politikusaink nem igyekeznek idejében „leütni” a számukra feldobott labdát.

Anyországunk jelenlegi vezetőitől, sajnos, vajmi kevés támogatást várhatunk, hiszen még az átlagos újságolvasó előtt is világos, hogy a mostani magyar politikai küzdelemben tulajdonképpen nem is a klasszikus jobb- és baloldal áll egymással szemben, hanem az összmagyarág integrálására törekvő nemzeti és a külföldi tőke érdekeit szolgáló „globalista” irányzat, melyeket az ország választói testülete eddig még sohasem tapasztalt módon, szinte fele-fele arányban megosztottan támogat. (Ha nem vesszük figyelembe a mindkét tábor meghaladó absztinensek – nem szavazók – tömegét.) Az „ábaloldal” számára még a szociáldemokrata értékek sem jelentenek semmit, számukra csak az európai integrálódás jelent értéket, melyért az

össz nemzeti érdekeket, de főként a kisebbségi magyarság érdekeit bármikor készek feláldozni, sőt megalázó módon körülhízelegni mindazokat a politikai tényezőket, amelyektől bármilyen előny várható az említett cél elérése szempontjából.

Már csak az a kérdés, hogy mikor válik mindez nyilvánvalóvá a magyar választótömegnek a nyugati jóléti társadalom rózsás reménye által elkábított mintegy ötven százaléka előtt. Mindenesetre a magát szociálliberálisnak definiáló, bár a valódi szociáldemokrata értékekkel még csak köszönőviszonyban sem lévő Medgyessy-kormány a hatalomra jutása óta eltelt egy év alatt már annyi hibát vétett, és annyi csalódást okozott, hogy aligha számíthat újabb esélyre, hogy bebizonyíthassa: valóban az EU kánaánjába vezeti a magyar népet.

A kérdés csak annyi: vajon a megfogyatkozott és kiábrándult magyarságnak lesz-e még ereje és ideje kívánni az újabb megmérettetést és az új esélyeket?

Regnum unius linguae

(Megjegyzések az *Intelmekek új fordításához*)

Szent István *Intelmei* új fordításban jelentek meg a Szent István Könyvek sorozatban.¹ Bollók János fordítása kiválóan sikerült. A latin szöveget pontosan és világosan értelmezi, szép magyar stílusával valamilyen eddigi fordítást felülmúlja. A legutóbbi fordítástól – Kurcz Ágnes szintén nagy gonddal és művészi igényvel készült munkájától – stiláris szempontból az különbözteti meg, hogy Kurcz Ágnes némileg archaizál, hogy magyarul is érzékeltesse a latin szöveg stílusfordulatait, míg Bollók – anélkül, hogy változtatna a latin szövegfogalmazáson – simán folyó, mai magyar stílust alkalmaz.

Bollók fordításában döntő jelentőségű, hogy elsőként szakít az *Intelmekek* néhány alapvető gondolatának félreértelmezésével, mindenekelőtt az „egynyelvű ország gyenge” közmondásossá vált, Szent Istvánnak tulajdonított téveszméjével. Mályusz Elemér már 1939-ben rámutatott, hogy a 6. fejezetben szereplő *unius lingue uniusque moris regnum inbecille et fragile est* mondatban a *regnum* szó nem ‘ország’ értelmű, hanem a király környezetét, kíséretét jelenti, mert ebben a korban még nem alakult ki az ország mai politikai értelemben vett fogalma nemzetiségi elkülönüléssel. Hasonlóképpen Györffy György is hangsúlyozta, hogy a középkorban nemzetiségi kérdés még nem volt.² Ennek ellenére mind a szakirodalomban, mind a köztudatban változatlanul él a téves értelmezés, különböző politikai elképzelésektől támogatva. A kiegyezés korában a soknemzetiségű monarchia egybetartozását kívánták alátámasztani vele, napjainkban a bevándorló külföldiekre vonatkoztatják. A latin szöveg stilisztikai elemzése Mályusz megállapításának helyességét igazolja.³

Az *Intelmekeknek* mind a tíz fejezete a királyi kör-

nyezet szervezésére vonatkozik, nem az ország egészére. Ez utóbbiról a két Törvénykönyv (*Decreta*) rendelkezik, így a két mű mintegy kiegészíti egymást. Ennek megfelelően az *Intelmekekben* a következő kifejezések szerepelnek a 6. fejezet *regnum* szavának szinonimáiként: leggyakrabban, így a szóban forgó fejezet elején is *regalis dignitas*, továbbá *regia dignitas*, *regalis corona*, *corona regum*, *regale palatium*, *regia*, *regium solium*, *regimen*, *regni honor*, *aula*, *tribunalia regum*, és ezeknek az egyértelműen a királyi udvarra (nem az országra) vonatkozó kifejezéseknek a megfelelője a szöveg számos helyén szereplő, ugyanabból a tőből származó *regnum*. Nem véletlen, hogy a szóban forgó helyen is ezt a királyi udvarra utaló szót használja a szöveg, nem az *Intelmekek* más helyein és a *Törvényekben* is szereplő, tágabb értelmű *monarchia* szót, amely nem a közvetlen királyi környezetet, hanem általában a király hatalma alá eső területet jelöli. Bollók végre szakít a téves értelmezéssel, és „egy nyelvű királyság” alakban fordítja a szövegrészt. A meggyökerezedett tévedés eloszlátása kedvéért nem ártana külön felhívni rá a figyelmet, hogy itt a „királyság” szó nem azonos az *ország* fogalmával; esetleg „királyi környezet” vagy „királyi udvar” kifejezést lehetne használni.⁴

Hasonlóképpen félreértést eloszlátó a 6. fejezet címének fordítása Bollóknál, amelyet – szintén politikai célzatosság érdekében – mindeddig ‘A vendégek befogadása’ alakban fordítottak (*De detentione et nutrimento hospitum*). Bollóknál helyesen: ‘A vendégek marasztalásáról és ellátásáról’. A *detentio* ‘feltartóztatás, visszatartás’ latin szó sohasem jelent ‘befogadás’-t; ezt a latinban – így a Vulgatában is – a *receptio* szó fejezi ki.⁵ A cím is világosan mutatja, hogy a fejezetben nem az

1. Szent István király *Intelmei* és *Törvényei*. Fordította: Bollók János (*Intelmekek*) és Kristó Gyula (*Törvények*). Bp. 2000, Szent István Társulat. 67 l.

2. Mályusz: *először Századok* 73 (1939), 448, részletesebben *uo.* 75 (1941), 113-139. Györffy: *István király és műve*, 3. kiad., Bp. 2000, 509.

3. A kérdés legújabb összefoglalását lásd: Kubinyi András: *Nemzetiségi és vallási tolerancia a középkori Magyarországon*. In: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp. 1999, 123-127.

4. Kubinyi, i. h. 16. jegyz. kétféle értelmet tulajdonít a fejezet végén kétszer szereplő *regnum* szónak: 1/ ‘királyság’, 2/ ‘kíséret’. Magam a gondolat folyamatossága miatt mindkét esetben kíséretnek értelmezem a szót.

ország idegen elemekkel való felduzzasztásáról, hanem a királyi környezet erősítéséről van szó, amint azt a továbbiakban kifejti: az átutazóban lévő, máshová készülő tudós papok és érdemes lovagok visszatartását javasolja ("hogymint szívesebben maradjanak nálad, mint hogy máshol lakjanak"). Talán még pontosabb volna 'magadnál tartásáról' kifejezést alkalmazni. Ennek a gyakorlatnak ismeretes példája a máshová készülő Gellért rábeszélése az István udvarában maradásra.⁶

Néhány további megjegyzés a fordításhoz, nem annyira helyesbítés, mint pusztán értelmezés kedvéért.

Az 1. fejezetben a *fides* 'hit' szó kettős értelemben szerepel, ami a magyarban nehezen adható visza. Jelenti általánosságban a keresztény vallást, azonban a középkori egyházi latinságban igen gyakran az úgynevezett apostoli hitvallás (*Credo*, *Hiszkegy*) megjelölésére használják, pl. a papoktól megkövetelik minimálisan a *Pater noster* és a *Fides* tudását. Az *Intelme*k 1. fejezete rövidítve idézi a Hiszkegyet, előrebocsátva: "A hit (*fides*) pedig, amelyről beszélek, a következő". Itt talán lehetne a 'hitvallás' terminust használni, különös tekintettel arra, hogy a korabeli bogumil eretnokség fő vétké éppen ennek az athanasiusi hitformának az elvetése volt. A Hiszkegy különös *in extenso* idézése feltehetőleg úgy értelmezhető, hogy ez a paszszus az *Intelme*ket írásba foglaló, hitbuzgó főpap egyéni ötlete, nem István gondolata, ugyanúgy, mint a bevezetés igen nehézkes szövegezésű és fölöslegesen anticipáló első mondata és még inkább fölösleges középső része, míg a bevezetés záró szakasza, ahol a király arról beszél, hogy egész élete hadjáratok és különböző népek támadásai között őrlődött, nyilvánvalóan közvetlenül István szavait idézi. Ez a kettősség az egész *Intelme*k létrejöttének mikéntjét is példázhatja: a lényeges gondolatok Istvántól származnak, ezek kegyeskedő tanításokkal és bibliai idézetekkel való megtoldása, a "mennyei seregek tíz kará"-hoz hasonlóan tíz fejezet-

re osztása stb. nyilván az írásba foglaló, tudós pap ötlete.

Ugyanígy kettősségre mutat egy feltűnő szerkesztési különbség. A 4., 6. és 8. fejezet kivételével minden fejezet (még inkább a bevezetés) bővelkedik bibliai utalásokban, míg ebben a három fejezetben egyetlen bibliai idézet vagy hivatkozás sem fordul elő. Éppen ez a három fejezet az, amely nem általános erkölcsi elveket tartalmaz kegyességről, igazságosságról, hitbuzgalomról, papok tiszteletéről, hanem konkrét, gyakorlati államvezetési tanácsokat ad a haderő szervezéséről, a királyi udvar szakértő főekkel való erősítéséről, és a hagyományos (azaz Árpád-házi) uralkodói módszerek követéséről.⁷ Ezekben a fejezetekben is bőségesen kínálkoznék alkalom bibliai hivatkozásokra, pl. a 8. fejezet ("A fiak kövessék elődeiket") a *Példabeszédek könyvének* számtalan idézetével volna támogatható, amivel a többi fejezetben bőségesen él a szerző.⁸ A 4. fejezetben a *nil elevat, nisi humilitas* mondat szinte evangéliumi közhely.⁹ Ez a szembeötlő fogalmazási különbség aligha magyarázható mással, mint azzal, hogy ezekben a legfontosabb fejezetekben kifejezetten a király utasításait tolmácsolta a főpap, csupán a nyelvi megformálás, az *Intelme*k egységes stílusú, gyakran rímekkel díszített prózája az író sajátja.

A 8. fejezetben lényeges gondolatot ad vissza helyesen Bollók értelemszerű fordítása: "Nehéz lesz megtartani királyi hatalmat ezen a vidéken, ha nem fogod utánozni az előtted uralkodó elődeidet" (*ante regnantium regum*). Itt a *regum* többes szám félreérthetetlenül az Árpád-házi fejedelmekre utal, a nemzeti hagyományok őrzését, az elődök sajátos magyarországi politikájának folytatását tanácsolja, annak ellenére, hogy ezek az elődök pogányok voltak. Ez a tanács semmiképpen sem lehet a keresztény főpap ötlete, és rávilágít István nemzeti hagyománytiszteletére, amelyet a hagiográfia hallgatással mellőz. A mondat folyta-

5. Éppen a 'lakóhelyre befogadni' értelemben: Lukács 16:9 *ut recipiant vos in aeterna tabernacula* 'hogymint befogadjanak benneteket az örök hajlékokba'.

6. Ugyanígy a Korai magyar történelmi lexikon, Bp. 1994, 283: "A *hospes* itt nem telepest, hanem beköltöző idegen papokat és lovagokat jelent".

7. V. ö. Szűcs Jenő: Szent István Intelmei: az első magyarországi államelméleti mű. In: Szent István és kora. Szerk. Glatz F. – Kardos J. Bp. 1988, 44: "míg az Intelmek az egyházi szférát illetően általában megmarad a Karoling-kori modellnél... addig a világi szféra valamennyi lehetséges pontján... az ezredforduló pannóniai valóságára reflektált".

8. A fejezet címében a kézirati hagyomány ingadozik: *De executione filiorum* és *De obedientia filiorum*. Bollók ez utóbbit fordítja: 'A gyermekek engedelmességéről'. Az *executio* szó kétségkívül pongyola szóhasználat: a klasszikus latinságban nincs sem 'követés', sem 'engedelmesség' érteleme.

9. Máté 23:12 *qui se humiliaverit, exaltabitur*. — N. b., a 4. fejezetben téves a kritikai kiadás utalása a *regis filius* kapcsán Máté 5:9 versre. Az evangéliumban nem *regis filius*, hanem *filii dei* szerepel, sőt éppen a *beati pacifici* 'boldogok a békességre igyekvők'-re vonatkoztatva, míg az Intelmekben a katonaságról van szó az adott helyen, amelyre aligha illik a *pacificus* kívánalom.

tása szintén a nemzetben gondolkozást mutatja, amire az *Intelmek* kapcsán nem szoktak figyelni. Bollóknál: "Hiszen melyik görög kormányozhatná a latinokat görög szokások szerint?" A *regeret coniunctivus* a szokásos 'kormányozná' feltételes mód helyett először Bollók adja vissza ható igével, ami érzékelteti a gondolatot: a görögöket görögöknek, a latinokat latinoknak kell kormányozniuk, nem idegen uralkodóknak – tehát a magyarokat magyaroknak.¹⁰

A 6. fejezetben, ahol arról beszél István, hogy a király környezetébe érkező idegenek fegyveres erőt jelentenek, és ezáltal *perterritant exterorum arrogantiam*, az *arrogantia* szó többféle értelmezési lehetőséget enged meg. Bollók megtartja az eddigi 'pökhendiség' fordítást, tehát a megszokottabb *superbia* 'gőg, dölly' szinonimájaként értelmezi a szót. Azonban 'dölly, pökhendiség' jelentésű főnév mellett teljesen szokatlan a *perterritare* 'visszaretenteni' ige. E szókapcsolat miatt az *arrogare* 'magának követelni, követelőzni' alapige jelentéséből kell kiindulnunk, és 'követelőzés' jelentéssel kell értelmeznünk a főnevet, ahogyan a 7. fejezetben az *arrogans* melléknevet Bollók is 'követelőző'-nek fordítja. Így a szöveg értelme az, hogy a király fegyveres környezetének erősítése visszaretenteti a hódító szándéktól a "keresztény Európa" erre mindig kész, szomszédos államait. Ez a figyelmeztetés ismételtén visszatér a szövegben. Már bevezetésként arról beszélt István, hogy állandó háborúskodásra kényszerült, sőt az egyáltalán nem idevágó 9. fejezetben is azzal indokolja az imádkozás fontosságát (*De observatione orationis*), hogy ezzel is elhárítja az ellenségek támadásait (*securus... ab omni incursione adversariorum*, ahol az *incursio* 'betörés' szó mutatja, hogy konkrét fegyveres támadásról van szó a külföld részéről).

A 6. fejezet teljes egészében az *aula* 'királyi udvar', *corona* 'királyi korona', *regalis dignitas* 'királyi méltóság' erősítéséről szól, ezért nem indokolt a fejezet végén kétszer szereplő *regnum* szót 'ország'-nak fordítani, mint az előző fordításokhoz hasonlóan Bollók is teszi (ha lerombolod, amit építettem), "óriási kárt szenved majd országod. Hogy ez ne következzen be, naprólnapra gyarapítsd országodat" (*tuum quotidie auge*

regnum). Mindkét esetben 'királyi hatalmad' a szó értelme, és az *auge* nem naprólnapra történő területi hódítást jelent – ami távol áll az *Intelmek* szellemétől –, hanem az adott szövegösszefüggésben 'erősít' jelentésű: 'erősítsd udvarodat', 'emeld udvarod méltóságát'. Ugyanilyen értelemben szerepel az ige a 2. fejezetben: *augebant ecclesiam* 'az egyház tekintélyét erősítették'.¹¹

Az *augere*, *augmentare* igével kapcsolatban ugyanez a félrevezető értelmezés szerepel a régebbi fordításokban a 4. fejezetben, ahol arról van szó, hogy a királyi haderő az uralkodó fő támasza, és a katonák *augmentatores marciarum*, Kurcz fordításában: 'a határok gyarapítói'. Bollók a 'határtartományok erősségei' alakban fordítja a szövegrészt. Azonban az *augere*, *augmentare* ige csak átvitt értelemben bír 'erősít' jelentéssel (lásd fent), területre vonatkozólag valóban 'gyarapít, kiterjeszt' jelentése volna. Itt egyszerű téves olvasatról van szó. A Thuróczy-kódexben és az azt követő kritikai kiadásban olvasható *marciarum* helyén az Ilosvay-kódexben és az 1581. évi *editio princepsben monarchiarum* áll, ami helyes értelmet ad: a katonák 'a birodalmak (vagy az uralkodói hatalom) erősségei, támaszai'. A *monarchiarum* szó abbreviált alakjának téves olvasataként jött létre a *marciarum* szó. A *marchia* 'örgrófság' jellegzetes Karoling-birodalmi fogalom, Magyarországon a XI. században nem szerepel.¹²

A kritikai kiadás másik olvasata szintén a téves 'ország' értelmezést eredményezi valamennyi fordításban, így Bollóknál is. A 6. fejezetben az olvasható, hogy a külföldről érkező tudós papok, nemes lovagok 'díszére válnak az országoknak (*regna ornant*), emelik az udvar tekintélyét'. Itt azonban ismét az Ilosvay-kódex és az *editio princeps* adja a helyes olvasatot: *regiam ornant* 'a királyi palotát ékesítik'. A *regiam varia lectio* helyességét bizonyítja, hogy jellegzetes chiasztikus stílusfordulatról van szó: *regiam ornant* — *magnificant aulam*, főnév+ige — ige+főnév, ahol nem állhat *regna* többes az *aulam* egyessel szemben. Tehát itt sem az ország külföldiekkel való benépesítéséről van szó.

Feltűnő, hogy ebben a fejezetben és a rokon jel-

10. Ifj. Horváth János szerint a *regum* többes pusztán a megelőző *regnum* szóval való rím kedvéért áll, azonban az *Intelmek* megfogalmazója következetesen homioiptotonokat, ragrímeket használ, itt pedig eltérő esetragok vannak: sing. acc. és plur. gen. (Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bp. 1954, 128-130.). – Egyébként a második mondatban is a többes számú *reges* áll, ahol nincs rá rím. – Igen különös Szűcs Jenő véleménye, aki szerint Imre elődei, *antecessores*, *ante regnantes reges* Izráel és Róma királyai voltak (i. m. 35. – "ezen a vidéken" ?!)

11. Bollók fordításában: 'az Egyházat gyarapították'. Itt a félreérthető 'gyarapít' ige nem az egyház területi terjesztését jelenti. Ezt az egyházi terminológiában a *propagatio fidei* fejezi ki.

12. Legkorábban László-kori oklevelekben fordul elő, azonban nem 'határtartomány', hanem 'birtokhatár' jelentéssel.

legű 8.-ban történelmi hivatkozás olvasható (másutt nem). Említi, hogy Rómát az Aeneas-családból származó királyok tették nagygyá, sok nemes és bölcs férfiú magukhoz hívásával. Az Aeneas-dinasztia hasonlat csak az Árpád-házra vonatkozatható, és nyilvánvalóan magától Istvántól származik. Tehát rejtett alakban ismét a hazai hagyományok tiszteletét sugalmazza a szöveg.¹³

A királyi környezet többnyelvűsége kapcsán egy különös távoli párhuzamra érdemes figyelni. Ez a gondolat az európai királytűkrökben ismeretlen. Ellenben szerepel és részletesen indokolva van a legrégebbi keleti állambölcséleti kézikönyvben, az időszámításunk kezdete körül keletkezett, szanszkrit *Kautilja-arthasásztra* királytűkörben. A szerző kifejti, hogy a királynak azért kell nyelveket tudó embereket és külföldről hozzá érkező, megbízható híveket maga körül tartania, hogy országán (a soknyelvű Indián) belül besúgó-

ként tájékoztassák a közhangulatról, a szomszédos országokba pedig kémek és hamis hírek terjesztői gyanánt küldhesse őket. Ez pontosan megfelel annak a taktikának, amelyet maga István, majd I. András alkalmazott Konrád (ill. Henrik) támadásakor, amikor német lovagjaik a császár nevében hamisított üzenettel szólították fel visszatérésre a német sereget. Nem lehetetlen, hogy honfoglalás előtti időből, keletről hozott hagyománynak az emléke bukkan fel a "regnum unius linguae fragile" intelemben.

Bollók fordításának egyetlen apró szépséghibája az, hogy a bibliai idézeteket Káldi György közismerten magyartalan és nem ritkán pontatlan fordításában idézi, arra való tekintettel, hogy az *Intelmek* latin szövegében az idézetek a Vulgatából valók, és Káldi a Vulgatát ültette át, míg Károlyi a görög (ill. héber) eredeti alapján dolgozott. Ez szerencsére nem érinti a szöveg érdemi részét, amelyért elismerés illeti a fordítót.

13 Balogh nyomán a fordítások jegyzetei (beleértve Bollók fordítását) Sallustius Catilinájára gondolnak a hasonlat forrásaként. Azonban Sallustiusnál (c. VI.) nem az Aeneas-utódokról, Rómáról és nemes férfiakról van szó, hanem a jóval Róma alapítása előtt Itáliába érkező és ott vad, szabados csöcseléket találó Aeneasról. A nem egészen világos hivatkozás forrása valószínűleg Livius, a legtöbbször olvasott latin auctor. Talán a Rómát alapító Romulus azilum-nyitására, vagy utódai hasonló politikájára céloz a szöveg.

A szöveg értelmén nem változtat egy apró nyelvtani elnézés minden fordításban (Bollóknál is) a 6. fejezet első mondatában: "A vendégek és a külföldről érkezők oly nagy hasznot hajthatnak, hogy méltán tarthatjuk számon őket (*possit haberi*) a királyi méltóság hatodik helyén". Itt nem *possint* plur., hanem *possit* sing. áll, ami nem a *hospites*-re, hanem az *utilitas*-ra vonatkozik: "A vendégekből... származó haszon oly nagy, hogy (ez, ti. a haszon) méltán szerepelhet" stb.

Személyes sorsközösség

A magyar nemzeteszmé története Joó Tibor életművében

Egyre több szó esik napjainkban a két világháború közötti korszak magyar szellemi teljesítményeiről, főképp az irodalom-, a művelődés- és az eszmetörténelem körében, a magyar nemzeti tudat karakterét megvilágító egykorú tanulmányok közül néhány fontos mű azonban kihullott az emlékezetünkéből. Közülük való Karácsony Sándor *Nyugati világnézetünk felemás ígában* (1933) és Somogyi József *A nemzeteszmé* (1941) című munkája, Dékány István *A magyarság lelki arca* (1941) című néplélektani tanulmánya, s e sorba illeszthető a történetfilozófus Joó Tibor három könyve: *A magyar nemzeteszmé* (1939), *a Mátyás és birodalma* (1940) és *a Magyar nacionalizmus* (1941) is.

Az 1960-as évektől kezdve néhány marxizáló történész elmarasztalóan nyilatkozott Joó munkásságáról, bíráló szavaikat azonban érvekkel nem támasztották alá, mások pedig akarva-akaratlanul feledésre ítélték. Az új magyar történettudomány nemzetközi elismertségű képviselője, Szűcs Jenő például terjedelmes tanulmányokban feldolgozta nemzeti ideológiánk és patriotizmusunk historikumát, rendszerbe foglalta a modern nacionalizmus történeti típusait, rámutatott a nemzeti öntudat régi pszichikai és fogalmi zavaraira, számos adalékkal szolgált az európai szellemtörténet nemzet-konceptiójának a tipológiájához, kandidátusi értekezésében pedig a barbár etnikai tudat kérdését állította vizsgálódása középpontjába, de írásaiban meg sem említette a történetfilozófus Joó Tibor nevét, aki az új barbárság agresszív hódításainak időszakában, a harmincas években s a negyvenes évek elején, már említett három monográfiája mellett, egy tematikus szemelvénygyűjteményt (*Vallomások a magyarságról. A magyar önismeret breviáriuma*, 1943), több rész tanulmányt meg esszét és számos publicisztikát, könyvismertetőt és vitacikket publikált ugyanebből a témakörből.

Deér Józseffel, Thienemann Tivadarral, Szerb Antallal, Váczy Péterrel, Zolnai Bélával és más jeles szerzőkkel egyetemben Joó Tibor is a szellemtörténelmi szemlélet képviselője volt a harmincas-negyvenes

évek Magyarországon. *Bevezetés a szellemtörténetbe* (1935) című munkája a történetfilozófiai látásmódnak napjainkban is sok haszonnal forgatható összefoglalása. Miként Thienemann és Váczy, Joó Tibor szakirodalmi mellőztetése is a háború utáni évek marxista doktrínáival magyarázható, annak ellenére is, hogy írásaiban élesen szembefordult a korabeli fajelmélet és az etnikai totalitarizmus minden válfajával, elvben tehát, "polgári korlátainak" a nyomatékos hangsúlyozásával, munkássága beilleszthető lett volna a "haladó (internacionalista) hagyományba". Úgynevezett szubjektív (vagy objektív?) idealizmusa és hangsúlyos nemzeti elkötelezettsége mellett minden bizonnyal korai halála is közrejátszott abban, hogy 1990 előtt csak Lackó Miklós ideológiatörténeti tanulmányaiban s a történész Juhász Gyula *Uralkodó eszmék Magyarországon 1939–1944* című könyvében találkozunk a nevével, nem elutasító szövegkörnyezetben; Lackó és Juhász, ideológiai minősítések helyett, Joó elvi állásfoglalásainak az ismeretetésére szorítkoztak csupán.

Több nemzedéktársával egyetemben Joó Tibor a harmincnégy éves korában, 1922-ben elhunyt és csakhamar el is feledett Király György sorsában osztozott. Ismeretes, hogy a filológus Királynak életében egyetlen kis könyve jelent meg csupán, a *Magyar ősköltészet*, tanulmányai pedig kis példányszámú folyóiratokban láttak napvilágot. Csaknem hat évtizednek kellett elmúlnia ahhoz, hogy szellemi rangjához méltó helyet foglaljon el művelődésünk történetében. Az övéhez hasonló utóélete volt a fiatalon elhunyt kritikus és prózáiró Lovass Gyulának és Örley Istvánnak, s minden jel szerint ilyen utóélete lesz Hajnal István legjobb tanítványainak, követőinek: a történetíró Guoth Kálmánnak és Istványi Gézának is.

Ennek okai közhelyszerűen közismertek. Nyugat-Európa szerencsés országaiban 1945 a második világháború befejezésének éve volt csupán, nálunk viszont több évtizedes szünetjel kezdete az úgynevezett középosztály, azaz: a polgárság közgondolkodásának történetében. A mondottak következtében a két háború

közötti időszak legjobb, legértékesebb magyar folyóiratai a mai olvasó számára a késleltetett, de újjáéledő eszmék s az elnapolt, ám újra időszerűvé váló gondolatok valóságos tárházai, a szándékosan meghamisított és kényszerűen megtagadott európai és magyar polgári értékek őrzőhelyei.

A kérdés csak az: mihez kezdhetünk ma e váratlan s jórészt feldolgozatlan szellemi örökséggel. Holtjártú történelmi időben az eszmék és a gondolatok is megfakulnak, sőt időlegesen ki is üresednek, különösen akkor, ha egy zaklatott korszak szülőtteiként mulékony napi érdekeket tükröző módon fogalmazódtak meg. A két háború közötti polgári szemléletű, ám nemritkán agitatív célú magyar történelem- és irodalom-értelmezés és bölcseleti alapvetésű politikai kiütkeresés sajtósági történelmi-társadalmi helyzetének szükség diktálta produktuma volt elsősorban, felismerései tehát a megváltozott társadalmi és politikai körülmények között csak nagy körültekintéssel hasznosíthatók - feltéve persze, hogy tudománytörténeti szerepük tudomásulvételén és rögzítésén túl egyáltalán hasznosíthatók. Ilyen okok miatt az önismereti igényű egykori történelmi és társadalmi vizsgálódások konklúziói is olyan hivatkozási rendszerré válhatnak, amely tisztázatlansága: feldolgozatlansága következtében, csak tovább fokozza a zűrzavart a jelenkori magyar társadalom életében. (amely az utóbbi tizenhárom évben is egyik legsúlyosabb örökségével, a folytonossághiánnyal, illetve a szervesen folytonosság belső ellentmondásaival küszködik).

*

Joó Tibor tanulmányai és esszéi a húszas évek végétől kezdve a háború befejezéséig a Protestáns Szemle, a Nyugat és a Magyar Csillag, az Athenaeum, a Magyar Szemle, a Válasz és a Magyarságtudomány, publicisztikai írásai pedig a Magyar Nemzet hasábjain jelentek meg. Csaknem háromszáz, kötetbe nem rendezett írásából néhány évvel ezelőtt Filep Tamás Gusztáv terjedelmes válogatást állított össze, a majdani publikálás reményében. E gyűjtemény első része, a *Történefilozófia és metafizika* 2001-ben látott napvilágot a Magyar Minerva-sorozat harmadik köteteként, a budapesti Ister Kiadó gondozásában.

Joó életéről keveset tudunk. Füst Milántól kölcsönzött szavakkal azt mondhatnám, talán azért, mert életrajza nem, csak munkarajza volt.

A *Magyar életrajzi lexikon* s az *Új magyar irodalmi lexikon* adatai és Filep Tamás Gusztáv pontosításai

szerint 1901-ben, Kolozsvárott született. Tizenhét éves korában, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemmel együtt hagyta el a várost a román hadsereg 1918-as bevonulása után. 1928-ban a szegedi egyetemen a filozófia doktorává avatták. Saját megfogalmazása szerint öt évig ideiglenes kisegítő alkalmazottként a szegedi Egyetemi Könyvtárban dolgozott. Később Budapestre, az Országos Széchényi Könyvtárba került, ahol szakdíjnok, segédőr és alkönyvtárnok. 1934-ben és 1940-ben Baumgarten-díjat kapott. 1939-től a budapesti egyetemen a történefilozófia magántanára. A magyar főváros ostromának utolsó napján egy légiakna szilánkjai halálra sebeztek.

Pályájának kezdetén elméleti alapvetésű tanulmányokat írt. A történefilozófia kérdésköre és a magyar bölcseleti hagyomány problémája foglalkoztatta. Bevezetéssel látta el Böhm Károly ifjúkori önéletrajzát, és tanulmányban összegezte a kolozsvári professzor tanításának bölcseleti alapjait (Böhm Károlyt tekintette az első magyar rendszeralkotónak). Ernst Troeltsch német filozófus életművét vizsgálva a történefilozófia módszertani kérdéseire keresett választ. (Százoldalas tanulmánya, *A történefilozófia feladata és Ernst Troeltsch elmélete* a szegedi tudományegyetem kiadásában jelent meg 1931-ben.) A 19. században élt magyar hegeliánus, Kerkápoly Károly és a történefilozófus Eduard Spranger műveit elemezte, cikket írt *Magyarság és filozófia* címmel, egyik tanulmányában pedig Kemény Zsigmond műveiben kimutatta "az új - tehát a szellemtörténeti - történelemtudományi módszer tételelesen megfogalmazott igényét" (Filep Tamás Gusztáv). Érvekkel támasztotta alá azt a vélekedését, mely szerint a méltatlanul elfeledett Bodnár Zsigmond "a kiegyezés korának egyik legjelesebb esszéírója" volt.

Egyéb témafeldolgozásai közül csak néhányat említek. Ilyen a korszellem kérdése; a metafizika és a filozófia kapcsolata; a szabadságesszme története; a reformáció; a rokokó; a magyar tudomány kérdései. A *kétségbeesés bölcselete* címmel Spengler *A Nyugat alkonya, Öncsonkítás* címmel pedig Németh László *Kisebbségben* című művéről írt ismertetést; az utóbbiról Babits nevezetes írásait megelőzve, a Babitsnál is élesebb hangnemben mondott véleményt. Erdélyi Jánosra hivatkozva elutasította a "nemzeti filozófia" mondvacsinált kategóriáját. Összefoglalta a bölcselet hazai történetét, s a magyar filozófiatlanság mítoszát azzal is szertefoszlalni igyekezett, hogy 1940-ben közreadta *Magyar nyelvű filozófiai kéziratok a Széchényi Könyvtárban* című bibliográfiai gyűjtését, tömören is-

mertette a címjegyzékben szereplő, feledésbe merült munkákat. Témafeldolgozásai tovább szaporíthatók, de rendkívül rövid tudósi pályájáról, munkarajzának legfontosabb vonatkozásairól talán így is fogalmat alkothatunk.

*

A magyar nemzeteszemlééről és a magyar nacionalizmusról szóló könyveit előtanulmányok alapozták meg. Ezek közül a legfontosabb *A szabadságeszme a történelemben* (1935) és *A magyar nemzeti szellem* (1937).

Gondolatrendszerének középpontjában az emberi szabadság állt.

A nemzethez való tartozást - Széchenyi humanista nacionalizmusából kiindulva - a folyamatos erkölcsi-szellemi tökéletesedés igényében jelölte meg (a nemzeti szellem "az erkölcsi magatartás egy formája: az emberi tökéletességre törekvés a nemzetiségben adott alapokon"). Egyik cikkében kifejtette azt is, hogy "a nemzet létehez és fejlődéséhez megállapodott gazdasági viszonyok kellenek, hiszen a létbizonytalanság mindennek inkább kedvez, mint a szellemi javak iránti igény felkeltésének s közös programok megfogalmazásának" (Filep Tamás Gusztáv).

A szabadságeszme a történelemben című tanulmányában a korabeli kaotikus gazdasági állapotok okaira világított rá:

"A liberalizmus nemes optimizmusába egy számítási hiba csúszott be. Alapfeltétele az volt, hogy a versenyben a legkülönb, legnemesebb, legerősebb formák jutnak győzelemre, s hogy ez a verseny automatikusan kirekeszti a selejtet, erkölcstelen és tehetégtelent. Ez a számítás azonban nem vált be. Ma már a természettudomány is tudja, s a szociológia is tapasztalja, hogy a verseny, az egyenlő feltételek biztosítása éppen a silányabb, alantasabb organizmusok diadalát készíti elő. Az újabb kutatások kiderítették, hogy a szabad verseny nem kedvez az értékesebb minőségnek... [...] A társadalmi szabad verseny csak akkor biztosítaná a kedvező szelekciót, ha nemcsak egyenlő feltételek mellett folyna, hanem a résztvevők is egyazon erkölcsi magatartással vennének benne részt. [...] A versenyt... az individualizmus hamis és erkölcstelen értelmezése aljasította el." A tömegek szemében az individualizmus "hedonista és utilista színt kapott, s minden eszköz igazolást nyert, ha anyagi javakat és társadalmi sikereket biztosított. Az eredmény a szellem

szabadsága helyett annak rabszolgasága lett... a társadalmi morál... a dzsungel erkölcse lett, s erényszámba mentek olyan tulajdonságok, amelyek az aljasságok lajstromában előkelő helyet foglalnak el. [...] Az osztályharc és a materialista tartalmú nacionalizmus, majd a biologisztikus fajfogalom" a szellem egyetemességére támadt rá, "az emberiséget összefűző közös eszményi célra, amely az egyéni szabadság metafizikai feltétele is".

Említettem: a Joó Tibor által körvonalazott magyar nemzeteszemlének az emberi szabadság a legfontosabb eleme. E tételszerű megállapítás alapján arra következtethetnénk, hogy munkája során egyfajta előfeltevésen alapuló bizonyítási eljáráshoz folyamodott, s így teremtette meg azt az elméleti konstrukciót, amelyet aztán "magyar nemzeteszemlének" nevezett el. Joó azonban nem csak vallotta azt, hogy "a történelmi kutatás más, mint >>pozitivisták<< nem lehet", de kutatóként lelkiismeretesen alkalmazta is a pozitivisták adatgyűjtés módszerét. Történelmi dokumentumok tüzetes elemzése s a magyar történetírás és filozófia (pl. Hóman Bálint, Deér József, Szekfű Gyula, Böhm Kálmán, Bartók György, Prohászka Lajos) hasznosítható felismeréseinek a rendszerezése és összegezése után jutott el a magyar nemzeteszemlé legjellemzőbb sajátosságainak a modellálásáig. E mintaképzés mikéntjére bölcséleti szemléletének vázlatos ismertetése világhítható.

Kiindulópontja a következő: "A szellemtörténelem nem merül ki a korszellem vagy történelmi típusok megállapításában, hanem kutatja ezeknek a kollektívumoknak az előállítását is, s eközben elkerülhetetlenül az individuumhoz jut"; "A szellemtörténelem... látja a történelmi valóságban felmerülő célok, törekvések, értékelések relativitását, de látja e változékony, elfutó formák mögött a szellem változatlan funkcióit is, melyek e formákat váltják a tárgyi világ síkján"; "...az új historikus szemlélet nem elégszik meg a források, az adatok összegyűjtésével, kritikájával, identifikálásával, hanem a bennük rejlő szellemiség megértésére is törekszik, és a valóságban tényleg megvolt életességüket a történelmi képből is helyreállítani igyekszik"; "...a historikusnak mindig a vizsgált jelenségből kell elvonnia azokat az értékeket, amelyeket aztán a jelenségre visszavetít", írta ezzel kapcsolatban Filep Tamás Gusztáv a *Történetfilozófia és metafizika* előszavában, maga Joó Tibor pedig így fogalmazott egyik vitacikkében: "...az értelmezés nem történhet olyan elemekkel, amelyek nem találhatók fel az adatokban, illetve semmi sem mutat felé-

jük azokban". Másutt ezt írta: a történetfilozófia célja "a történet totalitásának a magyarázata a szellem funkcióból"; "...a történelmi megismerés lényeges eszköze, szemben a természettudományok diszkurzív analízáló eljárásával, a szintetizáló intuíció; ez azonban nem valami misztikus gnózis, hanem az adatokból pontosan ellenőrizhető ismeret". (Magától értetődő: ehhez az értelmező, majd szintetizáló művelethez az ismeretelmélet és a logika alkalmazása szükséges.) Nézeteit eképpen összegezte: a történet "igazi alanya a szellem", a szellemtörténet pedig "a történelem logikai alapon kidolgozott elmélete".

*

A magyar nemzeteszmé kialakulását és alakulástörténetét három történelmi korszak eseménykeretében vizsgálta, mindháromban az azonosság elemeit kutatva fel. Ezek a koregységek: a honfoglalás előtti idők, Szent István állama és az Árpád-házi királyok kora, Corvin Mátyás uralkodásának időszaka, a keresztény univerzalizmus széthullásának kezdete, s a reformkor, elsősorban Széchenyi István, Eötvös József, Kemény Zsigmond és Deák Ferenc nemzetképe, amelyek a meghatározó vonásai az 1868-as nemzetiségi törvény alkotóelemeivé váltak.

A *magyar nemzeteszmé* első fejezetében az európai népek és a honfoglaló magyarok közösségi formái közötti szembeszökő különbségre hívta fel a figyelmet.

Európa germán-román és szláv népeinek ősi közösségi formája a családból kinövő törzs volt, állapította meg bevezetéképpen. Kis csoportokban szervezkedtek, így aztán kifejlődött bennük az elzárkózás törekvése; közösségük alapja a közös származás, a vérség, a közös szokások és a közös nyelv. Életmódjuk és foglalkozásaik (a vadászat, a halászat és a földművelés) olyanok voltak, hogy kis csoportokban is boldogulhattak. Szolgákra és nagy embertömegek összefogására nem volt gyakorlati szükségük, új, nagy földterületekre sem, a hódítás vágya spontánul nem támadt fel bennük. S mivel önellátásra rendezkedtek be, a birodalom idegen gondolat volt számukra; Nagy Károly császársága mesterséges képződmény volt, római hagyomány felújítása, amely a császár halála után nyomban fel is bomlott, mert alattvalói kiváncskoztak belőle.

Az eurázsiai lovas nomádok természetes közösségi formája a birodalom volt. Pusztalakó állattenyésztők voltak, olyan nagy kiterjedésű területeken, amelye-

neket a "germán gyalogosok" el sem tudtak képzelni. Vagyonukat: hatalmas állatállományukat fegyverrel kellett megvédeniük az ellenségtől. A szaporodó jószág új meg új legeltető területet kívánt, amikről nemritkán más birtoklót kellett elűzniük, s ez is a harcias, uralomra és hatalomra törő természetet fejlesztette ki bennük. A pásztorok nem lehettek földművelők vagy iparúzők, szolganépek kellett erre, vagy más városokat kellett kifosztani. Életformájuk, írta Joó, megkövetelte az állandó figyelmet, a viszonyok mérlegelésének, az éles fölismerésnek a képességét, a gyors és célszerű elhatározást, a végrehajtás következetességét és ügyességét, az erélyt és parancsoló akaratot, a lankadatlan szellemi éberséget. A fegyveres lovas öntudatának forrásává vált a röghöz kötöttség teljes hiánya, a terjeszkedő uralom igénye, a birodalom vágya. E tájakon számtalan különböző fajú, nyelvű és etnikumú néptörzdek élt összekeveredve, a rájuk zúduló lovasok hol egyik, hol másik csoportja ragadta magához a főhatalmat, s az uralkodó, illetve az uralkodó nép nem törődhetett hódoltjainak nyelvével és szokásaival, nem törekedett a beolvasztásukra. Az uralom a különböző népek és néptörzdek fölött helyezkedett el, s a hódoltakat meghagyta népiségük szabad élésében.

Ez az uralkodási forma, amelyet a szükség alakított ki, végül elvet teremtett, ugyanabból a forrásból, mint a római birodalomban. A sokszínű teljesség az uralkodó önérzetének és büszkeségének alapja. Attila birodalmában az egész akkori világ élt együtt, Dzsingisz kán azzal dicsekedett, hogy fővárosában minden isten és vallás otthont talált, Géza fejedelem pedig természetes gesztussal nyitott utat a világ két ellentétének: Bizáncnak és Rómának, a kétféle kereszténységnek.

A nomád uralom türelmes volt és könnyű: a hódítás után a hatalom nem kívánt egyebet a hódoltaktól, mint annak a szolgáltatásnak a teljesítését, amit a birodalom céljai megköveteltek. A meghódított népek szokásait, életmódját, kultúráját, erkölcsseit, hitét senki sem érintette. A lovas nomád nem ismert faji kizárólagosságot, kasztelzárkózást. Nem leszármazás, hanem felvétel, befogadás útján, nem vérségi alapon, hanem életforma szerint fejlesztette közösségét. A család és a rokonság, a nemzetség nem elzárkózó, befogadással az idegen is tagja lehet a közösségnek, ha érdekeit szolgálja. A nomád nemzetség érületi és akarati közösségen nyugszik. A nemzetséggő hatalmának alapja az egyéni kiválóság. A birodalmat az uralkodó személye tartja össze, tekintélyét azonban e szüntelenül moz-

gásban lévő társadalomban újra meg újra ki kell vívnia. A nomád birodalom az életforma közössége, és különböző fajú, származású, nyelvű és etnikumú kultúrkör; és személyes sorsközösség is, mely a dinasztia karizmáján, az égi származáson és kegyelmen alapul.

A nemzeti érzés, öntudat és hivatástudat az eredet kérdésével van összekötve. Joó erről így ír: "Mi is kegyelettel ápoljuk ezer éve eredetünk ősi mondáját a hun-magyar rokonságról, Hunorról és Magyarról, a csodaszarvasról, a meotisi lányrablásról, Attiláról, Isten kardjáról, Csaba királyfiról, Emese álmáról, Álmosról, Árpádról, a vérszerződésről, a honfoglalásról. Ebben hittek őseink... ez vált egész történelmi tudatunk alapjává." A magyar nemzet azzal született meg, hogy a hét törzs, melyhez később a kabarok és a székelyek is csatlakoztak, Álmost közös vezérévé fogadta. A törzsszövetség felveszi a vezér törzsének a nevét is, jelképes értelemben minden törzs Álmos népévé válik - így született meg a magyar nemzet. Pontosabban: megfogant, csak öntudatra ébredéséhez kellett idő.

Ezek a törzsek sem biológiai, sem etnikai, sem nyelvi, sem kulturális, sem vallási tekintetben nem alkottak egységet. De a nomád életforma következtében értették egymás nyelvét.

Jellemző az is, hogy a honfoglaló törzsek az új haza földjén is megtartották autonómiájukat: még egy századig önállóan viselnek hadjáratokat és űznek külpolitikát. Joó arra figyelmeztet, hogy a törzseket pusztán a fejedelem személye tartotta össze, családi hagyományának erején és jogán: "A magyar nemzetet nem a vér, nem a nyelv, nem az államiság teremtette meg, hanem egy merőben szellemi tényező". Csak a tizenharmadik század folyamán merül fel az a gondolat, hogy a magyar alattvalók, a király személyétől függetlenül, önmagukban is egység. Átveszik a királyi család hagyományát, az eredethagyományt kiterjesztik önmagukra, s ezzel a nemzeti közösség alapja még szellembbivé válik; részt követelnek az ország sorsának intézéséből, s ekkor ébrednek rá, hogy ők: nemzet.

Kézai Simon krónikája őrzi a középkori magyar öntudat legélesebb kifejezését: Az a magyar, aki erre büszke. A királyság ekkor már a nemzeté; az 1298. évi törvény magát a királyt is felszólítja a nemzet szolgálatára.

Ennek a nemzetnek természetesen nem volt tagja minden országlakó; csak a szabad magyarok, a nemesek. A honfoglalás idejében száznolc ősi nemzetség. S a nemzetbe való felvétel ezután is a nemeség adománya által történik. S amikor elveszítjük ősi

uralkodóházunkat, akkor annak hatalmát, karizmáját, tehát a nemzetet összetartó erejét a magyar rendek uralmuk szimbólumára, a Szent Koronára származtatják át. Mélységes irracionális szorongás és szükségérzet fejeződik ki ebben, írja Joó: a nomád rettenete a széthullástól a király személyének elvesztésekor.

Bizonyos, hogy a középkori magyar nemzeteszmé a maga korában birodalomképző és birodalomszervező szellemi erő volt, az sem kétséges, hogy a középkori magyar birodalomban a nomád uralkodók kormányzási módja is tovább élt egy ideig (Hóman Bálint Szent Istvánról szóló monográfiája ezt kellő részletességgel ki is fejti), első királyunk *Intelmeinek* a nomád hagyománykörhöz, e körön belül pedig az úgynevezett etnikai közömbösséghez fűződő interpretációja azonban egy mikrofilológiai tévedésen alapult. S mivel napjainkban is vitatott kérdésről van szó, kénytelen vagyok egy hosszabb kitérőt tenni.

*

A latin nyelvű királytükör *A vendégek marasztalásáról és ellátásáról* című fejezetének két mondatát - pontosabban: egy szavát - a szöveg magyar fordítói következetesen tévesen értelmezték, és pontatlanul ültették át magyarra. Tormay Cecile tolmácsolásában ez a két mondat így hangzik: "egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és romlandó"; és: "országodat naponként növeljed"; Kurcz Ágnes fordításában pedig így: "az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő"; és: "naponta nagyobbítsd országodat".

Mályusz Elemér a Századok című folyóiratban két alkalommal is - 1939-ben (*A középkori magyar nemzetiségi politika*) és Szekfű Gyula bírálatára válaszolva, 1941-ben (*Az egynyelvű ország*) - arra figyelmeztetett, hogy a szóban forgó fordítások pontatlanok, ám egyik helyesbítésének sem volt szakmai foganatja.

Szent István *Intelmeinek* téves értelmezése az idegenek tömeges és folyamatos betelepítésének idején kapóra jött a Habsburg-uralkodóház számára. Később, a kiegyezés korában, írja Vekerdí József, "a soknemzetiségű monarchia egybetartozását kívánták alátámasztani vele, napjainkban [pedig] a bevándorló külföldiekre vonatkoztatják".

Mályusz Elemér példája nyomán Vekerdí József is két alkalommal tette közzé a pontatlan fordításokkal kapcsolatos helyreigazítását. 1996-ban *A "soknyelvű ország" ál-Szent István-i gondolata*, 2000-ben pedig, Bollók János új fordításának megjelenése alkalmából,

Regnum unius linguae címmel fogalmazta meg a kifogásait. Ez utóbbi tanulmánya ma is kézirat, mert a Századok című folyóirat nem tartotta közlésre érdemesnek. (Az Aracs jelenlegi száma közli – a szerk. megj.)

Józan ésszel nehéz felfogni, mi indíthatta István királyt arra, hogy fiát, Imre herceget napról napra történő területi hódításokra ösztönözze (“országodat naponként növeljed”; “naponta nagyobbítsd országodat”). A helyes megfejtés: ‘erősítsd udvarodat’; ‘emeld udvarod méltóságát’.

Ami pedig Joó Tibort sorozatosan túlzó következtetésekre indította, ami az ő szemében Szent István birodalmának változatlan és teljes, ősi, “nomád” nyitottságát és befogadókészségét, a kóborló nomádok etnikai közömbösségét igazolta, ugyancsak a téves fordítások következménye. Vekerdí József a latin eredeti aprólékos, a ragrímekre is kiterjedő vizsgálata és a magyar fordítások tüzetes elemzése alapján cáfolhatatlanul bebizonyította, hogy a latin ‘regnum’ szó a hivatkozott szövegkörnyezetben nem ‘ország’ értelmű, hanem a király környezetét, kíséretét, közérthetőbben fogalmazva: a királyi udvart jelenti. A pontos fordítás tehát így hangzik: “az egy nyelvű és egy szokás szerint élő királyi udvar gyenge és törékeny”.

Nemcsak Joó Tibort tévesztették meg a felületes fordítások, hanem kivétel nélkül minden magyar történészt, például Hóman Bálintot is, aki kommentár nélkül fogadta el az *Intelme*k pontatlan tolmácsolásait. A latin szövegnek vannak azonban olyan, szakszerűen magyarra fordított részei is, amelyeket a szaktörténészek interpretációi torzítottak el.

Egy példát említek – A 8. fejezetben, olvashatjuk Vekerdí József említett kéziratában – “lényeges gondolatot ad vissza Bollók [János] értelemszerű fordítása: ‘Nehéz lesz megtartani királyi hatalmadat ezen a vidéken, ha nem fogod utánozni az előtted uralkodó elődeidet’... Itt a *regum* többes szám félreérthetetlenül az Árpád-házi fejedelmekre utal... Ez a tanács rávilágít István nemzeti hagyománytisztelőre, amelyet a hagiográfia hallgatással mellőz. A mondat folytatása szintén a nemzetben gondolkozást mutatja, amire az *Intelme*k kapcsán nem szoktak figyelni. Bollóknál: ‘Hiszen melyik görög kormányozhatná a latinokat a görög szokások szerint?’ [...] Igen különös Szűcs Jenő véleménye”, folytatja Vekerdí, “aki szerint Imre elődei... Izrael és Róma királyai voltak... - Ezen a vidéken?!”

*

Szent István állama nem hullámmódon mozgékony nomád birodalom volt, hanem erős központi hatalommal irányított, szilárd alapokon nyugvó keresztény királyság. De miként a magyar nemzeteszme is ebben az időben, a Szent István-i birodalom is megőrzött bizonyos elemeket a nomád hagyományvilágból, olyan összetevőket, amelyeket össze lehetett békíteni a jézusi szeretetfilozófiával, a keresztény univerzalizmussal. E két világ ötvözetében a magyar nemzeteszme is véglegessé formálódott, állapítja meg Joó Tibor. S történetünk és okmányaink tanúsága szerint a középkor letűnével is közösségmegtartó vezérelv volt a Kárpát-medencében. A magyarság “Felhasználta az eszközöket, melyeket a középkori keresztény Európa univerzalizmusa nyújtott, de az igazi varázserőt nem nyugatról kapta, ő hozta magával keletről.”

Joó Tibor összehasonlítási alapja Nyugat-Európa; ezen belül is a germán vérségi, törzsi leszármazás birodalomképző jellege; későbbi elemzéseiben a nyugati típusú imperialista nacionalizmus, amely romba döntötte a keresztény Európa értékrendjét és szétzúzta a Magyar Birodalmat; s a felvilágosodás korában feléledő, ugyancsak nyugat-európai eredetű nyelvi-etnikai nacionalizmus, amely elpusztította az Osztrák-Magyar Monarchiát, és széttagolta népeit. Az ő szemében nyugati vonás a türelmetlenség, az erőszak, az asszimilációs törekvés, az idegengyűlölet is. Ez a magyar nacionalizmusban is megmutatkozott, írja, de “mindenkor nemzetünk védekező reakciója volt”.

Többnyire talán igen, de nem mindenkor. Joó Tibor az ősi magyar nemzetfogalmat és a középkori magyar nemzeteszmet alkotóelemeire bontva vizsgálta meg, s mindkettőben naturális tartalmaktól mentes, sajtóságosan nemes eszményre ismert. A nomád-keresztény elemekből kialakult magyar nemzeteszmet magasrendű szellemi alkotásnak látta, és számtalan történelmi példával igazolta ezt a felismerését. A példái találók, a párhuzamai azonban elfogultak, egyoldalúak. Elegendő talán a fegyveres erőszak “nyugati” és “keleti” változatának általa megfogalmazott értelmezését megvizsgálnunk (ez esetben közömbös, hogy birodalomteremtő vagy nemzetelnyomó cél volt-e a tömeges leszámolások indítéka).

Joó a nyugat-európai fegyveres leszámolásokról megvetéssel beszélt. Közben megfedkezett arról, mit mondott korábban az íjat feszítő lovas nemzetek hasonló tetteiről. A nomád uralom türelmes volt és könnyű - ezt már idéztem. “Távolról sem az a vad zsarnokság volt, aminek még nemrégiben is képzeltük”, folytat-

ja Joó. "Az uralkodás művészete éltette. A hódítást e harcok valóban kemény fegyverekkel hajtották végre, ebben nem különböztek a történet többi hódítóitól. A megfélemlítés, a rettenetes benyomás keltése taktikai szükségszerűség is volt, mert a terjeszkedés elején rendszerint kevesen voltak. A számat a fellépéssel kellett pótolni." És így tovább. Ez a megértés hangja, nem a megvetésé. Bizonyos, hogy a tatár dúlást, a török pusztítást és a Habsburgok meg-megisméltendő vérontásait is célszerűség irányította: rablás és fosztogatás (ami lovas nomád foglalatosság), hódítás (lovas nomád szokásjog), valamint fegyveres zendülések és szabadságharcok birodalmi érdekekkel igazolt elfojtása (a lázadókat és az ellenállókat a nomád uralkodók kiirtották). Joó nemzeteszme-tanulmányaiban tehát tetten érhető a kettős mérce alkalmazása.

Ha sorra vesszük a magyar nemzeteszme általa jellemzőnek vélt sajátosságait, valójában egy polgári értelemben vett humanitás-programra ismerhetünk, amely a soknemzetiségű, sokszokású és soknyelvű Kárpát-medence békéjének és felemelkedésének az alapja lehetett volna a második világháború után. Nem feledkezhetünk meg ugyanis Joó tanulmányainak és könyveinek a keletkezési körülményeiről és idejéről: ezt a programot a második világháború kitörése előtt és a második bécsi döntés után, az újra soknemzetiségűvé vált Magyarországon fogalmazta meg, érzékelhetően nemzetféltő és országoltalmazó szándékkal. Ez a magyarázata annak is, hogy a nyugat-európai nemzetképződést, amelynek a germán törzsi leszármazás volt az alapja, élesen szembeállította az etnikailag közömbös magyar birodalomképző elvekkel, a népek és etnikumok fölött elhelyezkedő magyar nemzeteszmevel, amelytől idegen volt a törzsi, etnikai, nyelvi, vallási és kulturális partikularizmus bármely formája.

E polgári és keresztény értékeszme-tartalmazó programnak csupán egy rendi alapeleme van, tagadhatatlan azonban, hogy éppen ez a legfontosabb. A származás mítosza - az tehát, hogy Attila unokái vagyunk - a nemzeti öntudat, önérzet és büszkeség forrása; "ezt kell magára öltenie annak, aki magyar akar lenni. S aki tudja, magára öltheti, nem zárják el előle. E tudattal egy rendkívül férfias, előkelő és ragyogó életforma jár együtt..." A népek feletti nemzet hivatása a korabeli Európában "a krisztusi béke biztosítása a kereszténység e keleti határán, a szent hit terjesztése és az egész keresztény Európa védelme a pogány kelet ellen". "A magyar nem asszimilálni akart: kormányozni. S ő értett ennek a művészetéhez, ősi örökségként."

"Az igazi, ősi nemzetfogalom, melyet nem zavart még meg a számunkra használhatatlan nyugati változat", írja Joó Tibor, "nem volt hozzákötve sem a földhöz, sem a vérhez, sem a nyelvhez, nem volt hozzákötve a népiséghez, hanem egyedül a szellemhez, az életformához, belső magatartáshoz és a nemzeti hivatás vállalásához. Állama pedig nem volt türelmetlen nemzetállam, hanem valódi birodalom, mely más országok népeinek népiségének megsemmisítésére sohasem tört..."

Joó a nemzet depolitizálását és az állam denacionalizálását tartotta sürgető feladatnak - mindkét elv hamisítatlan polgári célkitűzés -, *Magyar nacionalizmus* című könyvében pedig teljes egészében elvetette a fajelméletet. Nagy kár, hogy a kiegyezés korától a második világháborúig terjedő időszakot nem tekintette át olyan mélyrehatóan, mint Szent István és Mátyás király korát: fontos tanulságokra nem deríthetett fényt. A tizenkilencedik századból a Hunnia-koncepciót valló Széchenyi gondolatait és Eötvös *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra* című művét tartotta a legfontosabbnak, mert ezekben a magyar nemzeteszme változatlanágát látta bizonyítottnak.

*

Joó Tibor nemzetkoncepciójának érvényesítése, a hivatás-nemzet eszményéből következő feladatok meghatározása helyett Szombathfalvy György "magyar társadalmi megújodást" ajánlott, a társadalmi cselekvést sürgető Bajcsy-Zsilinszky Endre pedig ingerülten szembefordult Joó "agyonspiritualizált nemzetfogalmával".

Szándékát mindketten félreértették.

A korabeli kaotikus politikai küzdelmekben s a meg-megisméltendő "Ki a magyar?", "Mi a magyar?" kérdésre válaszolva Joó a polgársághoz fordulva fogalmazta meg gondolatait, "agyonspiritualizált" nemzeteszme-tartalmazó, mert azt vallotta, hogy szellemi elit nélkül egy társadalom sem működhet megfelelően, s hogy a társadalmi megújodást csak tiszta erkölcsű, emelkedett szellemű emberek mozdíthatják elő; nem tartotta közömbös kérdésnek azt, hogy a körvonalazódó társadalmi reformokat kik és milyen szellemben készítik majd elő.

A *nemzetnevelő* című írásában, amely a *Babits-émlékkönyvben* jelent meg, a *Jónás könyve* költőjének egyik utolsó meditációját idézte: "A nemzet néha csak

egy-két emberben él, míg az utcán ezren is ordítanak”. Majd így folytatta, a saját szavaival: “A szabadság fogalmának a szellemmel és erkölccsel való összekapcsolása felvilágosíthat bennünket afelől, hogy ez a szabadság: fegyelem. A szellem fegyelme, az erkölcs uralma”. Babits szerepét (s mondatlanul a maga szerepét is) a magyar szellemi elit jótékony befolyásolásában látta: “Ő nem a nemzet ébresztői és ostromozói közé tartozott, nem felrázta, nem közelgő veszélyét sikoltotta, nem viharmadár volt”. Működése “állandó, szakadatlan, elszánt, kitartó és tervszerű, céltudatos törekvés és tevékenység volt, hogy nemzetének, elsősorban a nemzet vezetőinek, elitjének, írástudóinak szellemi alkatát és magatartását alakítsa, bizonyos eszmények és igazságok iránt fogékonyra és hűségessé tegye, azaz nevelje”.

Emiatt hangoztatta Joó Tibor azt is, hogy a közepestályt nem lehet egy pártba szervezni:

“Meg kell osztani, ott kell lennie minden pártban és szolgálni nagyobb tudásával, felkészültségével. Ez a politikai felkészülés... egyik fontos feladata, amely elől nem térhet ki és amit nagy felelősséggel kell felfognia... Nem tömegével, szellemi tulajdonainál fogva... ő hivatott a társadalom vezetésére”.

Az Esti Kurir természetesen nem késlekedett a politikai munkamegosztást sürgető, osztálytudatos válasszal: “Polgárnak a polgári arcvonalon van a helye”.

*

Joó úgy ítélte meg, hogy a felvilágosodás posztulátumaiból törvénytörően következő nyugati nacionalizmus térhódításáig a magyar nemzeteszmé meghatározó sajátosságai nem módosultak, alapvonásai nem torzultak el, csupán olykor elhomályosultak - ebből azonban arra a téves következtetésre jutott, hogy olyan örök és változatlan érték, amely a nyugat-európai nacionalizmus elfajzásának, az “izolációs örületnek” az elmúltával ismét közösség-szervező, közösségteremtő

erővé válhat, egybefoglalva a Kárpát-medence népeit, etnikumait és néptörődékeit is. Nem vette figyelembe azt, hogy a Kárpát-medencében a magyar nemzeteszmével új, nyomasztóan partikuláris és durván izolacionista nemzeteszmék szegeződtek szembe, s hogy a magyar hivatástudatot egészen másféle, nemzetállamcélú nemzeti messianizmusok teljesen háttérbe szorították. Érthetetlen, hogy okfejtéseiben és jövőkép-vázlataiban minderről nem vett tudomást, hiszen a családja s ő maga is Trianon számkivetettje volt.

Érdemes egy pillanatra felidézni egy másik száműzöttnek, a nyugati emigrációban élt Szabó Zoltánnak a nemzetről vallott gondolatait is. András Sándor írta: “...a közösség nem fizikai térben és időben van, hanem lelki-szellemi tájon, újabb keletű kifejezéssel, a mentális térben... Egy nemzet nem létezik úgy, mint egy fa, egy szikla, egy épület, egy ember. Tartama van, önideje. Tart, amíg tart és megtart. Ez pedig azt jelenti, hogy az a nemzet, amit Szabó Zoltán erősíteni és védeni akart a szellem erejével, csak egy-egy emberben és egy-egy alkalommal szólítható meg... Maradandó is csak úgy lehet, ha az emberekben újra meg újra megújul”.

Joó hinni akart ebben a megújulásban, mert hitt a szellem változatlan funkcióiban; talán ezért nem vett tudomást az emberi gondolkodás történelmi változásokhoz igazodó, alkalmazkodó voltáról. Az eszményekhez való ragaszkodás ilyen fokú elszántsága, hajlíthatatlansága a belülről vezérelt emberek sajátja. Joó Tibornak nem volt más fegyvere a vas végzetekkel szemben, csak ez a meggyőződés, ez a hit, ez a végső, szent dogma, amelynek filozófusként és magyarként a birtokába jutott. S amely testetlen és anyagtalan vonása az életművének, csakugyan. “Úgy kell éreznünk, gondolkodnunk és élnünk”, írta egy alkalommal, eltöprengve az értelmiség hivatásán, “mintha a sors rajtunk fordulna meg. Mert hátha mégis úgy van?!”

A magyar királyságból kiszakított utódállamokban élő magyar nemzeti kisebbségek összehasonlító története (1918–1938)

Céloom BODONYI Ilona: *Idők szorításában – a magyar kisebbség helyzete a szomszédos országokban 1920 és 1938 között* (Kairosz Kiadó, Budapest, 2002) című könyvének szemléltetése és néhány helyen bírálata is. A szerzőnő hozzáállása a témához irigylésre méltó. Néhány világnyelv mellett a kutató ismeri valamennyi utódállam nyelvét, és ezeknek az országoknak a hozzáférhető szakirodalmát és forrásanyagát gazdagon használja munkája során. Először közöl forrásanyagot a magyarországi katonai, rendőrségi és nemzetbiztonsági szervek levéltáraiból.

A tudós nő művének első részében az utódállamok jogalkotását és jogrendjét hasonlíttja össze, s ezáltal igen nagy szolgálatot tesz a további kutatásoknak is. Elsősorban arra mutat rá, hogy a kisebbségvédelemre vonatkozó törvényeket Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában (kisantant-országok) hogyan semlegesítették más jogszabályokkal és rendelkezésekkel. Jogvédelem nem létezett, vagy csak látszólagos volt. Az igazi cél az erőszakos asszimiláció és az etnocídium volt.

Ezt az általam igen nagyra méltányolt könyvet nem is akarom tovább magasztalni. Értékei önmagukért beszélnek. Inkább olyan szemelvényeket fogok idézni belőle, amelyek igen időszerűek.

Kezdeném talán azzal, hogy a magyar rangkörökben szenvedő főúri osztály és arisztokrácia a leggyűlöltebb volt Európában a XX. század elején. **Magyarországon az osztályellentétek nagyon nagyok voltak. A magyar főúri osztály 1918-ig nem állt a realitások talaján. Nem érzékelte azokat az erőket, amelyek szervezetter és tervszerűen munkálkodtak a magyar királyság szétdarabolásán. Jóllehet ha reálisabban látta volna a világot, akkor sem tudta volna megőrizni a magyar királyságot eredeti nagyságában, a hasadások és repedések azonban közel sem lettek volna olyan fájdalmasak a magyar etnikum corpora számára. Ezzel egyidejűleg a későbbi utódállamok vezetői azért imádkoztak, hogy nehogy idő előtt befejeződjön az első világháború,**

mert ha ez megtörténik, akkor nem lett volna elég hadizsákmány, kisebb lehetőség lett volna a területablásra. Edvard Beneš legúribb módon fogalmazta meg ezt az elvárást: „Tudatában voltunk, hogy nemzeti céljainkat csak akkor érhetjük el, ha a háború addig fog tartani, amíg elő nem készítjük győzelmünket” (dr. Edvard Beneš: *Nemzetek forradalma*, Pozsony, 1936. Eugen Prager Könyvkiadó Vállalat 86., 91–92. és 96. oldal). A háborút tehát addig húzták, amíg lehetetlenné nem vált megállapítani a győztesek háborús gáztetteit és területabló szándékait. Wilson amerikai elnököt ezáltal rákényszerítették, hogy kijelentse, nincs többé abban a helyzetben, hogy a népet, pusztá autonómiáját ismerje el a béke alapjának. (Siklós András: *A Habsburg monarchia felbomlása*, Budapest, 1987, Kossuth Könyvkiadó 121. oldal). Wilson elnök tehát maga is meghátrált az előtt a 14 pont előtt, amelyeket a népek önrendelkezésére dolgozott ki. Andrassy Gyulának, a monarchia utolsó közös külügyminiszterének csak a bűnös öngigazolás maradt hátra, amikor a következőt írta le: „A végleges béke is más lett volna, ha a határaink birtokunkban maradnak, ha seregünk akcióképes. Szomszédaink követeléseit még nem voltak részletelesen megállapítva. Sikereik arányában nőttek meg. A nagyhatalmak konkrétan kijelölt területváltozásra nem voltak kötelezve és nem azonosították volna magukat szövetségeseik összes követelésével, ha nekik kellett volna értük vért ontaniuk, vagy ha nincs arra szükségük, hogy a magyar sereg helyett a cseh és a román zárja el a Kárpát-vonalat a bolsevik veszély elől” (Andrassy Gyula: *Diplomácia és világháború*, Budapest, 1990, Gönczöl – Primusz, 193. oldal). Nagyon sebélyes és értékét veszített öngigazolás volt ez a külügyminiszter részéről, aki azért nem állt a helyzet magaslátán, mert a külpolitikáját sohasem a belpolitikai erőviszonyokból építette ki, hanem éppen fordítva. Még az utolsó pillanatban sem volt képes igazi méreteiben meglátni más népek nemzetállamot teremtő törekvéseit és erejét a magyar királyságon belül. Mindenekelőtt azonban nem volt tudatában annak, hogy kicsiket csak

nagyok tesznek naggyá (Goethe). Az olümposzi Zeusznek is az töltötte ki az egész napi életét, hogy a kicsikkel szeretett játszazodni.

Bodonyi Ilona könyve 47. oldalától kezdve áttér az utódállamok jogrendjének elemzésére. Megállapítja: „Függetlenül magunkat a politikai rendszer jellegetől, csak a nemzetiségi politika sajátosságaira koncentrálva, mindenképpen megállapítható, hogy a kisebbségi lét általában valamilyen joghátránnyal jár” (53. oldal). Diószegi Istvánnak az Üllő és kalapács (Budapest, 1991, Magyarországtudató Intézet 34—35. oldal) című művében adott tipológiájához hasonlóan a kutató is a nemzetiségi politika négy ismert típusát különbözteti meg. Ezek a diszkriminatív, a restriktív, a koncesszív és a disztributív típusok. A jogfosztás, jogkorlátozás, jogkiterjesztés és jogegyenlőség szinonimáiról van itt szó. „A gyakorlatban ez az állampolgári jogoktól való megfosztástól a kisebbségek önrendelkezéséig és önkormányzatáig terjedhet” (53. oldal). A tudós elfogadja Teleki Pál azon megállapítását, hogy az I. világháborút követően „kényszerkisebbségek” jöttek létre. (Teleki Pál: Időszerű nemzetközi politikai kérdések a politikai földrajz megvilágításában, Jancsó Benedek-émlékkönyv, 2. kiadás. Budapest, é. n. 196. oldal).

Az I. világháború után létrejött magyar kényszerkisebbségek esetében „bírói védelemről nem gondoskodtak a nemzetközi szerződésekben” mint azt Ajtai Gábor írta (A kisebbségek nemzetközi jogvédelme, Jancsó Benedek-émlékkönyv. Szerkesztő: Asztalos Miklós, Budapest, 1931. Erdélyi Férfiak Egyesületének kiadása 219—223. oldal). A kényszerkisebbségek panaszaikkal nem fordulhattak a Nemzetek Szövetsége Tanácsához. „Az egyes államok általában nem tettek eleget annak a kötelezettségüknek, hogy a kisebbségi szerződések szövegét alkotmányukba foglalják. Eljárásukat azzal indokolták, hogy a polgárok általános jogegyenlőségének biztosítása mellett nincs szükség külön kisebbségi rendelkezésekre” – állapítja meg a kutató (54—55. oldal). Én hozzátenném, hogy ez a hozzáállás a kisebbségvédelem területén végighúzódik az egész XX. századon keresztül, szinte napjainkig. A tudós idézi Balog Arthurt is ezzel kapcsolatban (A kisebbségek nemzetközi jogvédelme a kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján, Csíkszereda, 1997, Kajonit, 97. oldal). Ezt a felfogást nem lehet elfogadni, mert kisebbségi jogok nélkül nincs jogegyenlőség, mert akkor a kisebbségeknek nincsenek olyan jogaik (tanszabadság, saját nyelvük használatának joga a hatóság előtt stb.), amilyen-

ekkel a többséghez tartozó polgárok a többséghez való tartozásuknál fogva rendelkeznek. A tudós a továbbiakban megállapítja: „Az államalakulatok az egységes és etnikai értelemben homogén polgári nemzetállam megteremtését tűzték zászlajukra. Politikájukban az első perctől jelentkezett a sovinizmus lényege: a kisebbség feltétlenül megbízhatatlan és elnyomó” (55. oldal). Kovács Péter (Nemzetközi jog és kisebbségvédelem, Budapest, 1996, Osiris Kiadó 170—171. oldal) írja a következőt: „Az állam általában minden polgári alkotmányban biztosít kollektív és egyéni jogokat. A kollektív jogok lehetnek eredendően kollektív jogok, amikor a jog birtokosa valóban egy közösség (pl. a népek önrendelkezési joga), illetve azok a jogok, amelyeket jogi értelemben véve az egyén egyedül aligha gyakorolhat (pl. sztrájkjog). Látszatra kollektív jogok azok a jogok, melyeknek élvezete feltételezi valamely azonos értéket magáénak valló közösség létét. Ez átmenet az egyéni és kollektív jogok között (pl. a vallásgyakorlás egyéni jog, a vallásfelekezet anyagi támogatása kollektív, de ilyen jog a munkanélküliek joga a segélyre is). A reálisan csak részben megvalósítható jogok közé tartozik pl. a munkához vagy a méltányos megélhetéshez való jog, míg az emberi jogok harmadik generációját többek között az egészséges környezethez vagy a fejlődéshez való jogok alkotják”. Ha a tendenciákat tekintjük, általában azt tapasztaljuk, hogy a kisebbségek a kollektív jogok biztosításához ragaszkodnak, míg a többségi állam az egyéni jogok gyakorlását tartja kívánatos kötelezettségének. Egyes etnikumok esetében pedig az álláspont aszerint változik, hogy a kisebbségek alávetett vagy többségi hatalmi pozícióban vannak-e – állapítja meg a kutató (56. oldal). A kisebbségi jogok biztosítása valóban a demokrácia fokmérője, ha azonban a garancia hangsúlyozása a kisebbségek tekintetében csak az egyenlő részvételre vonatkozik csupán, akkor az nem más, mint demagógia – állapítja meg Bíró Gáspár (Kollektív jogok és kontraktus, Nagy Régió, 1997/1. sz. 13 o.)

Ezután a szerző áttér az egyes utódállamokban kialakult magyar kényszerkisebbségek helyzetének elemzésére.

Az Ausztriához csatolt magyar királyság részével kapcsolatban megállapítja: „Amit az új csehszlovák állam Ausztriától el akart venni, azt meg is kapta szinte hiánytalanul, egyedül a szláv korridor eszméje, amely a délszláv és csehszlovák államot kötötte volna össze, vallott kudarcot” (59. old.). Ausztriának sosem lett volna joga a történelmi jog alapján a Burgenlandra,

mert az Őrség sohasem tartozott Ausztriához, hanem ezer éven keresztül a Magyar Királyság része volt. Elismerve azonban a német kisebbség jogait a Károlyi-kormány 1919. január 29-én kelt VI. néptörvénnyel rendelkezett a német nép önrendelkezési jogáról (60. oldal). Ezután 4312 négyzetkilométernyi területet csatoltak Ausztriához, 340 917 lakossal. Ezek közül valójában 255 531 fő volt német nemzetiségű. Később módosították a határt úgy, hogy Ausztria 4010 négyzetkilométer területet tartott meg, illetve 327 települést. Teleki Pál szerint is hibás lett volna ezt megakadályozni (63. oldal). A burgenlandi magyar kisebbség nem élvezett alkotmányos védelmet. Ausztria alkotmányából kimaradt a magyar kisebbségvédelem, amelyre kötelezte a saint-germain-en-laye-i békeszerződés V. fejezetének 62–69. cikkelye. Kisebbségvédelmi törvény sem született a két világháború közötti időszakban. Ennek ellenére a burgenlandi magyarság jobb helyzetben volt, mint a többi szomszédos országban élő magyar. A különböző kultúrák (német, magyar, horvát) egymásra való hatásának hosszú előzményei voltak. Jelentős volt a két- és háromnyelvűség aránya. A németek jelentős része beszélt magyarul. Burgenlandban 1921-től a német lett az állam nyelve és az állami oktatás nyelve is az általános és a középiskolákban. A magyar kisebbség részére az a lehetőség maradt, hogy magyar tan nyelvű felekezeti iskolába írassa gyermekeit, vagy saját költségén alapítványi iskolákat hozzon létre. Ausztria nem alkalmazott pozitív diszkriminációt a magyarokkal szemben, de megmaradt a jogállam keretei között. Állapítja meg (73-74. oldal).

Románia mellett a csehszlovák államhatalom járt a legjobban a monarchia szétdarabolásából. András Gyula 1918. október 22-én elfogadta Wilson feltételeit a népek önrendelkezéséről. Ekkor már azonban a csehek az önrendelkezésnek egy egészen új magyarzatát adták és kollaterálissá tették a népek önrendelkezését és persze, vele együtt az igazságos, etnikai elvhez ragaszkodó határok megvonását. Thomas Masaryk következő megfogalmazásában benne van a kisantant területabló céljainak az elméleti kifejtése: „Az önrendelkezési jognak nincs szabad megfogalmazása. Az egész nemzetet illeti meg, vagy a nemzet egyes részeit is? Egy kisebbség, ha nagyobb is, nem nemzet. Az önrendelkezési jog nem jelenti a politikai önállóságra való jogot. A német kisebbségünk kérdése nemcsak a németek jogának kérdése, hanem a mi jogaink, a csehek kérdése is. A német kisebbség elszakítása a cseh többség megkárosítása volna”. (Masaryk, T.: Demokrácia, nemzetiség.

Gondolatok a kisebbségi kérdésről és az antiszemitizmusról. Budapest-Pozsony, 1991, Regio – Madách Kalligram 150–152. oldal). A csehek ezután 1918 decemberéig megszállták azokat a magyarlakta területeket is, ahol a németek és magyarok többségben voltak, azzal indokolva ezt, hogy nem létezik más önrendelkezés a cseh önrendelkezésen kívül.

Ezt az elméletet szinte egy az egyben átadták a románoknak és a szerbeknek is, és nemcsak az I. világháború után vált be, de immár 85 éve kifogástalanul működik. Természetesen ez nemcsak a wilsoni elvek megcsúfolása volt, de több száz évre elszórta a gyűlölködés magvát a szomszédos népek között. A másik tartóoszlopot ehhez az elmélethez Beneš adta azzal, hogy a kisantant valamennyi államfőjét megtanította szemrebbenés nélkül és arcátlanul hazudozni, a történelmi tényeket semmibe venni. Beneš ezt írta: „Szlovákia egy időben a csehszlovák állam részét képezte. Ezt lerohanták a magyarok a X. század elején. A hódítók sikertelenül kísérelték meg az ország magyarosítását. A lakosság még csehnek érzi magát és az új államhoz akar tartozni. Ugyanaz a nyelv, ugyanazok az elképzelések és ugyanaz a vallás érvényesül” (Czako, S: How the Hungarian problem was created? Same authentic details of the preliminary deliberations of the Treaty of Trianon. Budapest, 1934, 19. oldal). Beneš-től tanult valamennyi román és szerb államfő. A történelemírás majd egyszer könnyen kibogozza, hogy melyik bécsi kiskocsmában, prágai sörözőben vagy éppen a budapesti jogi egyetemen gondolták ki a közös taktikájukat, amely később milliók sorsát változtatta meg. Nekik nem számított senki véráldozata, a saját népüké sem. Számukra az volt a fontos, hogy „dögöljön meg a szomszéd tehene”. Beneš rakta le tehát a kisantant-országok nemzetiségi politikájának az alapjait, elsősorban a magyarokkal és a németekkel szemben. Ez a politika a mai napig alattomosan működik. Diplomáciai úton naponta egyeztetik a cseh, szlovák, román és szerb politikai nézeteket, véleményeket és teendőket a magyar nemzeti kisebbségekkel szemben. Ezt mondta Beneš: „Szlovákia Ruténia nélkül nem tudná működtetni a kisantantot, mert nélküle nem lenne közvetlen kapcsolata Romániával. Soha nem fogjuk megengedni, hogy a bennünket Romániával összekötő láncszemet elvágják” (Macartney, C. A.: Hungary and her successor. The Treaty of Trianon and its consequences 1919–1937. London – New York – Toronto. 1937, Oxford University Press 249. oldal). A csehszlovák hadsereg 1918. december 26-ától 1919. április 28-áig megszállta a Felvi-

déket és Kárpátalját, s Magyarországot rákényszerítette, hogy kiürítse a magyarok lakta területeket is. Egyidejűleg találkozott az Erdélyt megszálló román hadsereggel. Beteljesült a beneši elmélet.

A monarchia és a Magyar Királyság részeiből létrehozott Csehszlovákia 1920. december 29-én összetákoltt alkotmánylevelében egy szót sem ejtett a nemzeti kisebbségekről. A csehszlovák nemzet létrehozását tűzte ki célul, és minden állampolgár boldogulásáról beszél. A saint germain-en-laye-i nemzetközi kisebbségvédelemre vonatkozó egyezmény egy paragrafusa bekerült az alkotmánylevelébe, de garanciális intézmény létrehozását nem kezdeményezték. Kimondták viszont deklaratív azt, hogy nem szabad elnemzetietleníteni. Az 1920. február 29-én elfogadott 122-es számú nyelvtörvény a csehszlovák nyelvet a köztársaság állam- és hivatalos nyelvéné tette. A csehszlovák nyelv nem is létezett, s ma sem létezik (88. oldal). A szlovák nyelvet Benešek cseh nyelvjárásnak tekintették, a szlovákokat pedig cseh parasztnak. T. Masaryk valamennyivel óvatosabb a nyelvi kérdésekben: „A hivatalos (csehszlovák) nyelv elismerése a kisebbségek részéről a nyelv természetes politikai, kulturális és gazdasági súlya által fog megtörténni, taktikailag nem jó lépés sokat beszélni róla és pozícióját az alkotmányban kihirdetni”. (Lásd: Szarka László: Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek és nemzetiségi politika a XX. századi Közép-Kelet-Európában, Budapest, 1998, Istar 304–309. oldal.) A kutató megállapítja, hogy Masaryk lehetetlennek tartotta Csehszlovákiában az erőszakos elnemzetietlenítést, csehesítést vagy szlovákosítást annak ellenére, hogy a csehszlovák nemzetegység megteremtésének jegyében munkálkodott (89. oldal). „Önmagában az az eljárás, hogy a 20 százalékos kisebbségi jelenlét esetén a kisebbségi nyelvhasználat széleskörű lehetőséget kapott, nem biztosította a nemzetiségek identitása megőrzésének lehetőségét, nagyon könnyen ki lehetett játszani, meg lehetett kerülni, még a törvényesség látszatát keltve is. Nem véletlen, hogy ez a törvény a felvidéki magyarság szemében a szlovákosítás eszköze lett. A szlovák nyelv kizárólagos használatának erőltetésén, a magyarelles cenzúrán, a magyar iskolák ellátásán túl, a legnagyobb károkat a járások határainak megváltoztatása, s így azokban a szlovák többség biztosítása, a városok gyors ütemű elszlovákosítása, illetve ezzel egyidejűleg kezdetben elsősorban a földreformmal összefüggésben a színmagyar területekre történő szlovákok és csehek betelepítése okozták” – állapítja meg a kutató (91. oldal).

A kisantant államfői gyorsan tanultak egymás elnyomó politikájából. Csehszlovákia 35 város jogállását és határait azonnal megváltoztatta és nagyközséggé nyilvánította abból a célból, hogy nyelvi jogok nélkül maradjanak a magyarok. Ugyanis ennek az intézkedésnek a következtében arányuk 20 százalék alá csökkent és ezáltal megszűnt a kisebbségi jogok alkalmazásának törvényes alapja. Mint ismeretes, ez az intézkedés olyan eredményesnek bizonyult a kisebbségvédelemmel szemben, hogy a mai napig is alkalmazzák Szlovákiában, Romániában és Szerbiában.

Az 1919-ben meghozott 189-es számú törvény meghatározta, hogy csak legkevesebb 40 tanulóval lehet magyar tannyelvű tagozatot nyitni az általános iskolában. A törvényesített ígérek ellenére állami támogatást magyar tannyelvű iskola nem kapott, de nem kapott állami támogatást más nevelési, vallási vagy közművelődési intézmény sem, ha a magyar megmaradást szolgálta. (Ölvedi János: Magyar kisebbség Csehszlovákiában, Magyar Szemle, XXV. kötet, 1935. szeptember–december 283. oldal).

Romániában még fondorlatosabban és körmönfontabban fogalmazták meg a beneši gondolatot az abszolút nemzetállami szuverenitásról. Márpedig, mondta Jászi Oszkár, ahol így gondolkodnak, ott kevés helye marad a többi nemzet egyenjogú autonómiájának a gondolatához. (Jászi Oszkár: Magyar kálvária – Magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai, Budapest, 1989, Magyar Hírlap Közlemények 185. oldal.)

Gyulafehérváron 1918. december 1-jén Erdély, Bánát és Magyarország összes románjának meghatalmazott képviselői kimondták a románoknak és az általuk lakott területeknek egyesülését Romániával. Az egyesülési határozatban teljes nemzeti szabadságot ígértek a románokkal együtt lakó népek számára, teljes autonóm felekezeti szabadságot az állam összes felekezete számára. A román király, Ferdinánd, a Gyulafehérvári Határozat értelmében a 3632-es számú királyi dekrétummal törvénybe iktatta Erdély Romániához csatolását. A királyi dekrétumból azonban már kimaradt a gyulafehérvári határozatnak a nemzeti egyenjogúságra vonatkozó része.

Tipikus és rendkívül jellemző a román politikai gondolkodásra. Egyik nap elismerik, hogy Romániában megsemmisítettek 275 ezer zsidót, hogy azután néhány hónap elteltével ezt letagadják.

Két és fél hónap alatt a román hadsereg megszállta Erdélyt és 1918. december 26-ától bevezették az ostromállapotot, amely egészen 1928-ig tartott, majd kis megszakítással 1933-ban újra kezdődött. A legkisebb vétségért is súlyos büntetéseket, többek között botbüntetéseket vezettek be (102. oldal).

Románia területe az ügyesen folytatott terület-raló politikának köszönhetően 130 117 négyzetkilométerről 295 049 négyzetkilométerre, lakosainak száma pedig 7 160 682 főről 15 541 424 főre nőtt. Csak-hogy ennek a népességnek az összetétele is soknemzetiségű volt. Románia népességének 35%-a nemzeti kisebbségekhez tartozó volt. Mátyás király idején a történelmi Magyarországon kisebb arányú volt az etnikumok száma, mint Romániában.

Ennek ellenére román részről a kisebbségvédelmi szerződés aláírásában volt tapasztalható a legerősebb vonakodás és elutasítás (105. oldal). Bratianu miniszterelnök kijelentette, hogy bár Románia elhatározta, hogy teljes függetlenséget ad a kisebbségeinek, de semmiféleképpen nem engedheti meg, hogy saját belügyeit más államok ellenőrizzék. (Bratianu Gh: *Actiunea politica si militara as a Romanaei in 1919*. Bucurest, 1940., II. kiadás). A románok meghamisították az Erdélyre vonatkozó statisztikákat. Bánát nélkül a 4 854 397 lakosú területen a magyarok száma 2 012 090 volt, de a párizsi békekonferencián 1 664 986 magyart mutattak ki; a 322 383 német helyett 295 133-at, s végül 2 346 478 román helyett 2 519 215-öt. A székelyeket és a románokat külön népcsoportként vették, a zsidó vallású magyarokat kivonták a magyarok számából és mint nemzetiséget kezelték, a ruténeket és szerbeket kivéve minden ortodoxot román nemzetiségűvel azonosítottak. Ezután következett még egy művelet, amelynek következtében a magyarok számát további 400 000-rel csökkentették a békekonferencián.

Romániának 1938-ig négy alkotmánya volt, de az ország jogrendjét sohasem sikerült összhangba hozni az alkotmánnyal. Erre nem is törekedtek. Romániában az újkori jogalkotás szinte minden összefüggést tagad. (Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagy-Romániában*, Kolozsvár, 1944, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., 5—10. oldal.)

A román politikai elit olyan jogalkotónak bizonyult, amely az erőszakszervezeteket bármikor kivételes felhatalmazáshoz juttatta, elsősorban a magyar kisebbséggel szemben – állapítja meg a kutató (112. oldal). A román politikai elit bármikor foganatosíthatott diszkriminatív intézkedéseket a

magyar kisebbséggel szemben. A jogalkotás és jogrend ezt mindenkor lehetővé tette. Románia nemcsak a gyulafehérvári kisebbségvédelmi kiáltványban megígért jogokhoz nem tartotta magát, de az alkotmányban sem adott helyet a párizsi békeszerződésben foglaltak akár egy szakaszának sem. A kisebbségvédelmi szerződést nagyhatalmi figyelmeztetés után ugyan aláírták és 1920. augusztus 20-án be is cikkelyezték, a jogrendszer részévé azonban nem tették. A nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségek nem váltak alaptörvény-jellegűvé (116. oldal).

Az 1918—1938-as időszakban példátlan antiszemizmus dühöngött. A zsidókat 196 zsidóellenes törvénnyel sújtották (113. oldal). Ma tagadják, hogy jóval Hitler titkos utasítása előtt, román önkezdeményezésre csaknem 300 ezer zsidót irtottak ki, de a mai napig véghez vitték a teljes etnocidiumot a zsidókkal szemben román területen.

A román politika nem ismerte el a kisebbségvédelmet. Az aláírt nemzetközi kisebbségvédelmi szerződést nem ismerte el jogforrásnak, arra hivatkozva, hogy az sérti az állam szuverenitását. Bratianu szavaival élve a román impérium területi integritását és legitimitásának alakját nem a gyulafehérvári határozat határozta meg, hanem a katonai erő (114. oldal). A románok művészi fokra emelték a joggal való fondorlatoskodást. Bármikor bármilyen közigazgatási átszervezésnek megtalálták a jogi megindokolását, csak hogy hatástalanítsanak és hatálytalanítsanak bármilyen deklarált kisebbségi jogot (117—118. oldal). A községi önkormányzati és közigazgatási törvény állandó módosítása jó jogalapot szolgáltatott a kisebbségvédelem tagadásához. Valamennyi közigazgatási törvényt a centralizmus jegyében fogadták el. A régi megyehatárokat úgy módosították, hogy a lakosságon belül a kisebbségek aránya csökkenjen, annak következtében, hogy a magyar falvakat román megyékhez, a román falvakat pedig székelyföldi magyar falvakhoz csatolták (117. oldal). Ezzel elérték azt, hogy a tiszta magyar falvakban is „a jegyző, a hivatali tisztviselők és a csendőr román volt” (Macartney, C. A. már idézett mű 292. oldal). Az alkotmány a kisebbségi nyelvhasználatról egyáltalán nem tett említést.

Az 1924. július 26-án elfogadott oktatási törvényjavaslat 8. paragrafusa alapján „azok a román állampolgárok (hogy kik ezek, azt a névelemzés és eredetkutatás állapította meg), akik anyanyelvüket elfelejtették, gyermekeiket csak román tannyelvű iskolába írat-

hatták. A törvény 159. §-sa szerint kultúrzónákat létesítettek. A 20 kultúrzónában, amelyek között a Székelyföld megyéi is megtalálhatók voltak, ha az állást vállalók 4 évig helyükön maradtak, 50% fizetésemelést, különböző kedvezményeket, és ha ott telepedtek meg, földet kaptak. Ezzel serkentették az ó-romániai tanerőket az Erdélyben való munkavállalásra. Közel 600 magyar tannyelvű felekezeti iskolát zártak be, de 1937-ig bezártak még 39 polgári iskolát, 7 tanítóképzőt, 4 felsőkereskedelmi akadémiát és 19 gimnáziumot is.

A magyar nemzeti kisebbséghez tartozó tanulók román nyelvből és irodalomból, földrajzból, történelemből és alkotmánytanból csak román nyelven felelhettek és vizsgázhattak, a többi tantárgyból pedig a magyar nyelv csak kiegészítőként szerepelt. Ezek után nem meglepő, hogy a szerb vezetők is az 1918. október 19-én létrehozott Szlovén-Horvát-Szerb Nemzeti Tanács határozatának 5. pontjában taktikai okokból szintén kinyilvánították, hogy az új közös államuk a más nemzetiségű kisebbségek számára is biztosítani fogja a szabad fejlődést. Ők sem bizonyultak a románoknál kevésbé eredményesnek a képmutatásban. Az okmányt aláírta még az a hírhedt Svetozar Pribičević is, aki kigondolta és alkalmazta a névelemzést és eredetkutatást a magyarokkal szemben. Minden politikai törekvés egy szerb politikai és katonai dominanciával szerveződő egységes monarchisztikus berendezésű állam megteremtése felé vezetett. Ilyen előkészítés után 1918. december 1-jén Belgrádban kikiáltották a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságot.

A szerbek semmit sem szerettek volna annyira létrehozni, mint a cseh—jugoszláv korridort, amely Ausztriából kihalított volna egy nagy darabot. Ezt a tervet azonban a nagyhatalmak elutasították. Csakhogy éppen ez lett a döntő abban, hogy Ausztriához csatolták az Őrséget, amely különben ezer éven keresztül a magyar királyság részét képezte.

Ezután sokkal rosszabb módon elvégzett munka következett: a határok meghúzása a szerbek és magyarok között. Ezt látván Lloyd Georg így kiáltott fel: „Soha nem lesz béke Délkelet-Európában, ha a most létrejövő kisállamok mindegyikében jelentős magyar lakosság lesz. Ezért én a béke vezérelvének azt venném, hogy amennyire az emberileg lehetséges, a különböző népfajok kapják meg saját hazájukat, és hogy ez az emberi szempont előzzön meg minden stratégiai, gazdasági vagy közlekedési megfontolást, melyek rendszerint más módon is megoldhatók” (Lásd: Arday Lajos: Térkép csa-ta után. Magyarország a brit külpolitikában 1918—1919,

Budapest, 1990, Magvető Könyvkiadó, 290. oldal). A szerb katonai előrenyomulás nem kimondottan ezeket az elveket szolgálta (132. oldal). Szó szerint összeraboltak volna minden gazdasági erőforrást és minden területet, és csak a véletlenül múltott, hogy nem sikerült többet az elérni. Amikor 1918. november 25-én Újvidéken kizárólag a szerbek alkotta Nagy Nemzetgyűlés kimondta Baranya, Bácska és Bánát egyesülését a Szerb Királysággal, azonnal betiltottak minden magyar jelképet. Megtiltották a magyar szót, a magyar jelenlétet és a magyar múltat (133. oldal).

A kutató a következő mód szemlélteti az impériumváltást: „**A megtorlások és a szerbek erőszakoskodásai minden képzeletet felülmúltak. A lakossággal való fegyveres összetűzések, az elfogottak embertelen kínzásai, a politikai gyilkosságok általánosak voltak. Felléptek a sorozás elől menekülő fitalemberekkel, de még a szüleikkel szemben is. Erőszakoskodtak az asszonyokkal, megbotozták az öregeket és a fiatalokat, inzultálták az utcán magyarul beszélőket, feloszlatták az összes magyar egyesületet és vagyonukat zárolták. A délvidéki magyarokkal szembeni erőszakoskodások jellegükben hasonlóak voltak a román megszállás idején és területén tapasztaltakhoz. A délvidéki magyarság azonban sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben volt... A délvidéki magyarságot védekezésképtelen helyzetbe hozták, mert a beolvasztásukra tett kísérlet is nagyobb eredménnyel kecsegtethetett” (133—134. oldal). Trianon után 21 000 négyzetkilométernyi terület került Szerbiához. Az 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-Laye-ben megkötött kisebbségvédelmi szerződés aláírása szerb részről nem jelentett semmit. Nem vált a jogalkotás és jogrend részévé, ezért nem is alkalmazták. A szerb diktátumú jogalkotás és jogrend sokkal kevésbé volt liberális, mint bármelyik más utódállamé. A magyar kisebbséget, mintha nem is létezett volna, egyszerűen ignorálták (135. oldal).**

Az 1921. június 28-án elfogadott úgynevezett vidovdani alkotmány, továbbá a közigazgatási, helyi önkormányzati és önkormányzati törvény nem szolgált semmilyen jogalként az államigazgatásban. A román példához hasonlóan, a szerb alkotmányból is teljesen kimaradt a nemzeti kisebbségek jogainak szavatolása. A kisebbségvédelmi szerződésből egy cikkely sem került be az alaptörvénybe. A szerbek azt üzenték a győztes nagyhatalmaknak, hogy még ők sem kényszeríthetik rájuk a kisebbségvédelmet, mert ezzel korlátoznák a szerb állam szuverenitását.

A bizalmatlanság olyan általános volt, hogy minden állami pozícióra és tisztviselői helyre ó-szerbiaiakat állítottak. Ó-szerbiaiak irányították az egész közéletet (139. oldal).

Az 1931-es alkotmány még rosszabb volt. Kimondta, hogy etnikai alapon nemzeti kisebbség nem alapíthat semmiféle politikai pártot, egyesületet, „még testnevelési célzattal sem” (142—143. oldal).

„A kisebbség a korábbi és az új alkotmány megjelenése után sem rendelkezett hatalommal a helyi igazgatásban, holott a kisebbségképviselőt kimondó választási jog ugyancsak része volt a kisebbségvédelmi szerződésnek” (144. oldal). Egészen 1927-ig a Vajdaságban nem voltak községi választások, így választott helyett kinevezett képviselők irányították a közigazgatást, még magyar etnikai területen is. **Amikor végre 1927-ben megtartották a községi választásokat, s ezeken a magyarok jól szerepeltek, az eredményt egyszerűen megsemmisítették. Bácska prefektusa saját hatáskörében megsemmisítette az összes magyar jegyző mandátumát azon az alapon, hogy „nem bírják mesterfokon az állam nyelvét”** (144. oldal). A Vajdaságot 1929-ben egyesítették Észak-Szerbiával és létrehozták a Dunai Bánságot, hogy biztosítsák a szerb többséget az egész területen. Előtte és utána is a közigazgatási felosztás, a közéletben alkalmazott megoldások és az egész államigazgatási gyakorlat sok közös vonást mutatott a romániaival (145. oldal). **„Eltérően a többi utódállamtól, a közéletben, még a nem hivatalos életben is, Jugoszlávia erősen korlátozta a más nyelvek használatát”** (145. oldal). **Minden hivatalos okmányt szerb nyelven hoztak nyilvánosságra. A más nyelven írott folyamodványok és panaszlevelek a papírkosárban végeztek. A magyar anyanyelvű szóbeli kommunikációt tiltották még az utcán is. A helységneveket, utcaneveket szerbesítették. A személyi nevek, az üzletek elnevezése, az üzleti vállalkozások megnevezése, a kirakatok feliratai, címtáblák stb. mind csak szerb nyelvűek lehettek** (Masartney, C. A., a már idézett mű 419. oldal). Ahogy megjegyezte Nikola Pašić 1918-ban még a párizsi békekonferencián, úgy is történt: Szerbia nem fog tisztelni soha semmilyen nemzetközi kisebbségvédelmi szerződést!

Az ilyen Szerbiában a magyar szülő „nem taníthatja a fiát sem iparosnak, sem kereskedőnek, mert nem fog soha engedélyt kapni. A községi életben sincs semmilyen joga” – írta Ágoston Sándor a Kalangya 1940/11-es számában a 478. oldalon.

Rövid idő alatt tönkretették a magyar tannyelvű iskolahálózatot. A tankötelesség megállapításánál nem az anyanyelv volt a mérvadó, hanem a családnév eredete, amelyet a Svetozar Pribičević által kigondolt névelemzéssel döntöttek el (különben ez a Svetozar Pribičević éveken keresztül szerb szenátor volt a budapesti Parlamentben). Szerinte „a szlávságnak jogában áll és kötelessége is az elmagyarosodott rétegeket visszaszerezni, és ezt a jogot a szlávság nem adja fel” (Csuka János: Kisebbségi sorsban. A délvidéki magyarság 20 éve (1920—1940), Budapest, 1996, VI. Síp Alapítvány 12—13. oldal). Így tartott ez 1927 november 1-jéig, amikor a törvényt végre hatályon kívül helyezték, de az 1929-ben elfogadott új oktatási törvény sem hozott javulást. „Túl sok a magyar iskola” – mondta Dimitrije Kirilović, a Dunai Bánság Közoktatási Hivatalának vezetője (149. oldal).

„Az államnyelvű elemi iskolák a magyar falvakban analfabétákat termeltek, mert a horvát, szerb, Crna Gora-i tanítók nem tudtak és nem is akartak magyarul beszélni, a tanulók pedig évek alatt nem tanultak meg szerbül vagy horvátul” (149. oldal). Csak 1938-tól, amikor Anton Korošec lett a belügyminiszter, javulhatott volna meg a magyarok helyzete. Ő ugyanis kötelezte a magyar területen dolgozó közalkalmazottakat és állami tisztviselőket a magyar nyelv ismeretére. Korošec még azt is kijelentette, hogy a nemzetiségeknek „állampolgári kötelességük teljesítése mellett jogukban áll nemzetük tagjainak érezniük magukat, és szabadon élhetnek nemzeti kultúrájuk javaival” (Fekete Lajos: Magyar kisebbség Jugoszláviában. Magyar Szemle XXXIV., 1938, szeptember—december, 92-97. oldal). A nagy ígéretekből azonban nem lett semmi. A szerbek ezt is elszabotálták.

Bodonyi Ilona könyvében ezután áttér a kisebbségek gazdasági helyzetének elemzésére. E téren sincs kevesebb mondanivalója, mint az előzőekben, és az összegyűjtött dokumentációs anyaga is irigylésre méltó. Keynes, I. M. és Sresemann, G. közgazdászok gondolatainak elemzésével kezdi ezt a szakaszt, majd Bibó Istvánnal folytatja, aki a következőket állapította meg a közép-európai kis országok nyomorúságával kapcsolatban: „Gyakran hangoztatott gazdasági, közlekedési és más hasonló szempontok okos gyakorlati volta merő látszat. Mai méretek mellett ezek az országok így is, úgy is kicsinyek ahhoz, hogy önmagukban megálló földrajzi, gazdasági, stratégiai, közlekedési egységeket alkossanak... Ezzel szemben annak bizonyossága, hogy a stratégiai határ okából elcsatolt ki-

sebbségek sérelmeiből háborús gyújtóanyag lesz, 100%. Az, hogy egyik, vagy másik ország ne szoruljon a fabehozatalra, vagy olajbehozatalra, alig éri meg azt, hogy a szomszédjával ezért ne tudjon békességre jutni. Ez áll minden határvonásra, mely bármiféle gyakorlati, racionális indoklással idegen nemzetiségű területeket csatol más országhoz.” (Bibó István: Válogatott tanulmányok, II. kötet, 1945–1949, Budapest, 1986, Magvető Könyvkiadó, 245-246. oldal.)

A német, orosz és török birodalomból 1920 után 20 független kis állam jött létre. Történt ez abból a tudatos megfontolásból, hogy gazdasági szempontból jövőtlenné tegyék őket. Mint utólag bebizonyosodott, ezek az országok valóban gazdasági fejlesztési koncepció kidolgozására képtelenné váltak. Egészen a XX. század végéig egyetlen gazdasági bajukat sem sikerült megoldaniuk. Franciaországot minden bizonnyal politikai hátsó gondolatok vezérelték európai ambícióiban, amelyeket gazdasági köpönyegbe burkolt. Politikai célja volt Németország visszaszorítása Európában. A franciák tervszerűen segítettek pl. a románokat abban, hogy már az I világháborút megelőző időszakban évente 10-15 millió aranykorona értékű magyar földtulajdon kerüljön át román kezekbe (Bethlen István: A Magyar Birtokpolitika Erdélyben, Budapest, 1913, Pátria Könyvkiadó, 37., 46. oldal).

Az utódállamok nem folytattak közel sem olyan szabadelvű gazdaságpolitikát, mint előzőleg a Magyar Királyság. Ebben a kérdésben nem tudok egyetérteni Bodonyi Ilonával, aki a következőket írja: „A kisebbségbe került magyarok gazdasági nehézségeiért nem a háború előtti Magyarország liberális gazdaságpolitikáját lehet kárhoztatni, hanem az új államok liberális gazdaságpolitikájának a hiányát, gazdasági törvényekben és gazdaságpolitikai gyakorlatban a kisebbségekkel szemben megnyilvánuló hátrányos megkülönböztetést. A negatív diszkrimináció nemcsak, vagy nem elsősorban, a tulajdonreformban nyilvánult meg, hanem abban, hogy az állampolgári egyenlőség elve nem érvényesült a gazdaságban, a tulajdonhoz jutásban, a vállalkozás szabadságában; a piaci érvényesülésben az utódállamok korlátozták a nemzeti kisebbséghez tartozó polgárokat” (160. oldal). A politológus látószögéből elveszik valamennyi gazdasági, politikai, szociológiai, szociálpszichológiai tényező állandó együttes kölcsönhatása, amelyből nyilvánvalóvá válik a háború előtti magyar gazdaságpolitika tartós és kizárólag a liberalizmus melletti elkötelezettségének a tarthatatlansága a

szomszédos országokkal szemben; ezzel együtt a semmire sem alapozható elvárás a kor politikusai és államfői részéről, hogy majd ezáltal a szomszédos államok (később utódállamok) is rákényszerülnek egyidejűleg a liberális gazdaságpolitikára. A környező szomszédos országok egész történelmi fejlődése tagadta ennek a lehetőségét akkor is, ma is és még jó ideig a jövőben is. A gazdasági életben legkevésbé alkalmazható a „Te engem kövel, én téged kenyérrel” elve. Nem valami machiavellizmusból ered a kor gyakorló politikusa számára ennek az elvnek az elvetése, hanem a realitásokhoz való igazodásból. Mindig megbosszulja magát az államfői hiányos tudományos felkészültsége és túlzott elbizakodottsága. Egyetlen polgári vagy nemzetállam sem hiheti adott állapotának örökkévalóságát és megmásíthatatlanságát. Az államok, országok és nemzetek állandó versenyben voltak, vannak és lesznek egymással, ha tetszik ez valakinek, ha nem. Ha ezt nem tudták a kor magyar államfői és politikusai, nagyon el lehettek foglalva az abbáziai és a rimini szórakozóhelyeken. Ennyit tudhattak volna már ők is. Utólag a magyar nemzeti kisebbségek itták meg ennek a mulatozásnak a levét az utódállamokban. Magyarország élén nem először, de akkor különösen nagyon rosszul mérték fel a nemzetközi gazdasági fejlődésből eredő teendőket. Amikor a Habsburg birodalom a legnagyobb erőfeszítéseket tette Mária Teréziával és II. Józseffel kezdődően, hogy ledolgozza és behozza a lemaradást Nyugat-Európával szemben, a birodalom keretén belül a Magyar Királyság főúri osztályának akkor is sikerült minden tekintetben és minden téren visszatartani a fejlődést 20-30 évvel a saját regnumában.

A továbbiakban már helytállóknak tartom a történésznő megállapításait.

A csehszlovák törvényhozás már a kezdetektől fogva lehetetlenné tette a magyar kisebbség gazdasági szervezeteinek kiépítését, a meglévőket pedig csődbe juttatta. A magyarságot kiszorították mind a köztisztviselői, mind az ipari pályákról, és paraszttá tették őket (166. oldal). „Az uralomváltás után a magyarság gazdasági javaiban óriási veszteségeket szenvedett, eleinte a jogtalan rekvirálások, vagyonelkobzások során, majd főként a földreform és más kisebbségek szempontjából hátrányos törvények alkalmazása során” (167. oldal).

A SZHSZ Királyságban, a későbbi Jugoszláviában „a földreformot a kisebbség érdekeinek figyelembe vétele nélkül alakították, de a tulajdonreform általában is kisebbségellenes volt” (170 oldal).

Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában a földreformot minden esetben úgy hajtották végre, hogy:

a.) elsősorban a magyar nagybirtokosoktól vették el a földet (a földalapnak csaknem a fele a magyar főúri osztály kezén volt);

b.) kártérítést nem fizettek érte.

A kisajátítás egyben vagyonelekobzást jelentett; a kisajátított nagybirtokokból kizárólag az uralkodó többségi népet jutatták földhöz, kisémmizve a magyar parasztságot is, amely ugyanolyan jogos tulajdonosa kellett volna, hogy legyen a földnek, mint a cseh, szlovák, román vagy szerb paraszt. Ennek ellenére semmivel sem javítottak a termelékenységen, a terméshozamokon, a mezőgazdálkodás elvein. A cseh, szlovák, román és szerb mezőgazdaság elmaradottsága még jobban állandósult a két világháború között.

A földhöz jutásból kizárt magyarok az állami árnál drágábban visszavásárolhatták a földet. Ebből is lehet látni, hogy az utódállamokban nemcsak a magyar főúri osztály iránti gyűlöletről volt szó, hanem közöségi élőködésről „idegen” etnikum terhére. Szociálpszichológiai szempontból ezek a környező kis etnikumok ősidőktől fertőzöttek a tribalizmus vírusával.

A földtulajdon rendezése tehát a magyar nemzeti kérdés szerves részévé vált (177. oldal).

Az utódállamokban nemcsak a főúri osztálytól kisajátított földet jutatták cseh, szlovák, román és szerb kézre, hanem „a kisajátítás magába foglalta a birtokterületén lévő épületeket és mezőgazdasági üzemet, a bérlők gépeit és felszerelését. Röviden nincstelenné tették a főúri nagybirtokok magyar bérlőit az agrárreform végrehajtása után. Valamennyi utódállam száz-ezer számra hozta létre a magyar agrárproletariátust.

Az utódállamokban voltak bizonyos eltérések az agrárreform végrehajtásában. Pl. Csehszlovákiában a zárolt földek tulajdonosait kártalanították, 1000 hektárig megkapták a birtok 1910-1915-ös értékén vett aranykorona értékének átlagát. A földbirtok egy részét szabadon értékesíthették. Romániában erre sohasem került sor.

A földreformnak és az új államok elszlávosító vagy elrománosító nemzetiségi politikájának része volt a kolonizáció, amelynek során szlovák, szerb és román családok tízezreit telepítették be a magyar etnikai területekre. Önálló telepés községeket, telepés utcákat, negyedeket hoztak létre. A telepés falvakat a magyar etnikum szétdarabolása céljából általában a tömbökben hozták létre. Mindegyik utód-

államnak az volt a célja, hogy legalább 500 ezer–1 millió embert telepítsenek be a magyar etnikai területekre.

Ezek után a könyv negyedik, utolsó részével is kell foglalkozni. Milyenek voltak a nemzeti identitás megőrzésének lehetőségei, a kisebbségvédelem és az érdekérvényesítés az utódállamokban? Bár a történész munkájának egészéről az elismerés hangján kell nyilatkozni, de ez a rész különösen kiemelkedik eredetiségével és tudományos újdonságaival. Bodonyi Ilona bőven használta a hadi levéltárakban fellelhető jelentéseket és forrásanyagokat, amelyek mások számára eddig ismeretlenek voltak. A következő megállapítása előre kívánczik abból az okból kifolyólag, hogy 1918-1938 között az utódállamok azt csináltak a magyar kisebbségekkel – ahogy Masartney mondaná –, amit akartak, s ebből kifolyólag nem véletlen, hogy a magyar kisebbség belekényszerült „a revíziós politikához való csatlakozásba”. A nemzetállamok féltek, ha lemondanak a homogén nemzetállam koncepciójáról, a csehszlovákizmusról, az egységes román nemzetről és a jugoszlávizmusról, és jogokat adnak a magyar kisebbségnek, akkor kiszolgáltatják magukat az irredentáknak. A nagyhatalmak pedig ragaszkodtak az európai status quohoz. A harmincas évek közepétől a helyzetet tovább bonyolította, hogy aki ez ellen fellépett, akarva-akaratlan az egyre agresszívabbá váló Németországot támogatta, és bár eszmeisége nagyon távol állt tőle, könnyen rásütötték a fasizmus bélyegét. Az elmondottakból következik, hogy az érdekérvényesítés lehetőségére az adott korszakban sem nemmel, sem igennel nem lehet válaszolni. A megvalósuláshoz nemzetközi szinten valódi békére, államon belül pedig valódi demokráciára lett volna szükség, de egyik sem volt adott, sem állami, sem nemzetközi szinten” (239-240. oldal).

Szeretnék ebből az anyagból is egy-egy idézetet kiragadni mai aktualitása miatt mind a három utódállam esetére vonatkozóan: „Magyarság. Mivel magyar pártok kormánytámogatásban részt nem vesznek, a kisebbség helyzete általában kedvezőlenebb, mint a németé. A csehesítés velük szemben nem csupán iskolákat szüntet be, hanem magyarlakta városok, vidékek gyökeres átszervezésére törekszik. Ezeket gyakran jellegétől egyre jobban megfosztja, ott a nyelvhasználatot korlátozza... A hatóságok a nemzetiség meghatározásánál önkényesen járnak el, a magukat magyaroknak vallókat tónak vagy ruténnek nyilvánítják. Nyakas elemek kiutasítását az 1935 tavaszán hozott új idegenrendészeti törvény lehetővé teszi. E téren hathatós segít-

ség még az elterjedt kompromittáló ügynöktevékenység. Kémkedési pörök, állameszme ellen való vétségek vádja a Felvidéken igen gyakoriak. A magyar kisebbség az állami hatóságok részéről állandó aprólékos zaklatásnak van kitéve, ahol a kíméletlen adóbehajtások nem utolsó helyen állnak. Magyar állami alkalmazott alig van, ezek cseh szempontból teljesen megbízhatók, nemzetmegtagadók. Minden alkalmat megragadnak a magyarság erkölcsi, nemzeti érzésének aláásására. A történelemhamisítás napirenden van: legújabbán a cseh sajtó a Rákóczi-ünnepélyek alkalmával a fejedelmet szláv származású tót-rutén parasztvezérnek tüntette fel. A magyarországi viszonyokról sajtó-, rádió propaganda ijesztő adatokat közöl; éhínségről, nyomorról szóló cikkek sem ritkák. A kommunista izgatót véreink között nemcsak megtűrik, hanem közvetve támogatják. A magyar műveltséget, értéket mindig a cseh alatt állónak tüntetik fel, hozzánk tartozóit alacsonyabb rendű fajként kezelik. A magyar értéket szolgáló sajtót ismételtelen elkobozzák.” (Hadilevéltár, Honvédelmi Minisztérium, Vezérkari Főnökség VI-2 osztály iratai; 120.797 Vkf. VI-2 eln. 1935 V. 15.; a prágai katonai attasé összefoglaló jelentése az 1934\35-ös évre.)

Kevésbé ismeretes, hogy a magyar kisebbségvédelem későbbi kommunista ideológusainak is megvoltak az „ősapáik”. A kisantant-országok képviselői 1935. augusztus 29–30-án Bledben összeültek és megállapították a következőt a magyar kisebbségi kérdéssel kapcsolatban: Az említett országok a dunai paktumot is belátó vizsgálat tárgyává tették, azt a dunai paktumot, amelynek rendeltetése, hogy kölcsönösen tiszteletben tartsa az államok belpolitikai rendszerét, a területi integritást és az egyes államok politikai függetlenségét.” (Hadilevéltár Honvédelmi Minisztérium, 123.194. VI-2, eln. 1935.) Ugye, milyen ismerős? Az egymás belügyeibe való kölcsönös be nem avatkozás elve a kommunista ideológusok részéről nem jelentett semmi újat. Nem ők gondolták ki, hanem átmentették a maguk uralmi időszakába a polgári sovinsztáktól. Ezt az örökséget tovább adták a jövő számára mint tartósan meghatározó tényezőt. „A kisebbségi kérdés és problémák keletkezése az I. világháborút követő nagyhatalmi rendezés és az utódállamok által követett kisebbségi politika következménye volt. A versailles-i rendszerek nemcsak a születését, hanem a halálát is nagyhatalmi döntések okozták. A kiváltó ok a területi rendezés volt, s orvosságnak is ezt alkalmazták” – írja Bodonyi Ilona (212. oldal). Ami Nagy-Romániát illeti „Erdély az új államalakulat legfejlettebb részének volt

tekinthető, mind gazdasági potenciálját, mind kulturális színvonalát tekintve. Ennek ellenére a román impérium nem ennek az örökölt lehetőségnek kihasználására és továbbfejlesztésére törekedett, elősegítve ezzel az európai polgári államok sorába való beilleszkedését, hanem, mivel ez a kultúra és intézményrendszer elsősorban történelmileg a magyar impériumhoz, etnikailag pedig főként a jobban urbanizált magyar és szász népelemekhez kötődött, a visszafejlesztésére, elsorvasztására tett intézkedéseket. Ilyen körülmények között különösen nehéz volt a nemzeti kisebbségek, köztük az erdélyi magyarság sorsa” (212–113. oldal).

Az utódállamok politikája a következő elvhez tartotta magát: bármilyen áldozatokra képesek vagyunk a saját népünk kárára is, s ha kell feláldozzuk a jövőjét is, csak „dögöljön meg a szomszéd tehene”.

Mikes Imre így jellemezte a romániai magyar nemzeti kisebbség helyzetét: „Jogbizonytalanság, kulturális elnyomás, tudatos gazdasági tönkretétel, egyenlőtlen közteher, nacionalista törvényalkotás és végrehajtás, reakciós választási törvény, csendőri és közigazgatási terror, a magyar nyelv száműzése, egyházi és iskolai intézmények üldözése, a gyulafehérvári pontok semmibe vétele” (Mikes Imre: Erdély útja Nagy-Magyarországtól Nagy-Romániáig, Brassó, 1931, XII-XXIII. oldal).

„A román kormányok kisebbségpolitikája intő példa mindenkinek, aki a népkisebbségi kérdéssel szembe kerül: hogyan nem kell nemzetiségi politikát csinálni soknyelvű országban” (Mikó Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-jétől 1940. aug. 30-ig, Budapest, 1941., Stúdium, 21. old.). A sovinszta magyarellenesség már 1922. december 28-ától kezdve arra kényszerítette a romániai magyarokat, hogy politikai pártokba szerveződjenek. A Néppárt és Nemzeti Párt egyesüléséből létrejött a Magyar Párt. A Magyar Párt követelte a magyar kisebbség jogalanyiségának az alkotmányban való elismerését és az elismerés szükségképpen következményeként a nemzeti autonómiát; a választókerületek törvény útján történő arányos beosztását; a választások tisztaságának büntetőjogi védelem melletti biztosítását; a törvényhatósági és községi autonómia (önkormányzat) visszaállítását, a közigazgatás decentralizálását; a jogállam attribútumainak biztosítását; a vallás- és lelkiismereti szabadság teljes biztosítását; a vallásfelekezeteket megillető, iskolafenntartó és alapítói jog védelmét; az egyes egyházak és vallásfelekezetek között az egyenlőség biztosítását; a tulajdonjog teljes védelmét és törvényes biztosítását; a sztrájkjog teljes elismeré-

sét; az ipar- és kereskedelmi tevékenység szabadságát és az ezeket nemzeti alapon korlátozó, diszkrimináló rendelkezések hatályon kívül helyezését; az egyesülési és gyülekezési jog, és a sajtószabadság törvényes biztosítását. (A Magyar Párt Programja. Tárgyalta és elfogadta a Magyar Párt 1922. december 28-án tartott alakuló közgyűlésén; lásd Mikó Imre már idézett művében 271—274. oldal. A párt programja azokat a követeléseket tartalmazta, amelyeket egy polgári párt egy polgári jogállamban megkövetelhet. Megvalósításukra azonban nem került sor, mert a román állam sohasem volt jogállam, demokratikus hagyományok nélküli volt.)

Másrészről, elégtelen volt a kisebbségi összefogás is. Bodonyi Ilona, mint egyetemi tanárnő, aki sohasem volt gyakorló politikus, csupán a kisebbségi széthúzásban keresi az összefogás hiányát. Ez tautológia. Ugyan látni nem lehet és bizonyítékok sem maradnak utána, de a széthúzást kisebbségi sorsban mindig állambiztonsági szervek szítják és a többségi nép civil szervezetei.

Ha az erdélyi magyarság szervezetségi tekintetben bilincsbe vert is volt, sohasem volt szellemében: „Lehet kis népnek lenni, de nem lehet közösségi szellem nélkül. Lehet kis népnek lenni, de nem lehet mégis nagynemzetnek, a lélekkel nem pótoljuk ki azt, ami hiányzik. Lehet intézmények élén állni, de nem lehet intézményeket eredményesen vezetni, míg a vezetőség nem válik élő szervé, mely a nemzeti társadalomban lüktet és dolgozik” (Albrecht Dezső: A második kör, Hitel, Kolozsvár, 1935-1944. Budapest, 1991, Bethlen Gábor Könyvkiadó 73—81. oldal.)

A kisebbségi mozgalom egységét nem sikerült megteremteni szellemi téren sem, ezért Tamási Áron így kesereg: „Nincs véleménykülönbség abban, hogy társadalmunk keretén belül az egymással folytatott osztályharcnak el kell tűnnie, ha nemzeti érdekről van szó. A világnézeti harcnak is közös nemzeti érdekek síkján el kell némulniuk... mert ha láttuk és éreztük, mint ahogy ma is látjuk és érezzük, hogy a román pártok és uralkodó osztály világnézeti különbség nélkül egyaránt részt vesz a mi népünk sanyargatásában, akkor nekünk is egyetemlegesen s világnézeti különbség nélkül kell védekeznünk. S végül egy kisebbségi nép, egységes társadalom áll előttünk, amely erkölcsi és nemzeti alapon álló népi demokrácia”. (Tamási Áron: Hősökről nehéz időkben. Hitel, Kolozsvár, 1935-1944. Budapest, 1991, Bethlen Gábor Könyvkiadó 85-87. oldal.)

Ha a mi vajdasági magyar szellemi életünket irányítók közül akár egynek is a szájából ilyen gondolato-

kat kihallottam volna az elmúlt 50 évben, nem bíráltam volna másfél évtizeden keresztül kérelmelhetlenül a csúcsértelmiségünket a lapok- és folyóiratok szerkesztőseiben, az elektronikus médiánál, a magyar intézményekben és a Magyar Tanszéken.

„A délvidéki magyarság érdekérvényesítésének lehetőségei még az előzőeknél is kedvezőtlenebbül alakultak” – állapítja meg a kutató (229. oldal). A kevesebbnél is kevesebb polgári demokratikus hagyományra lehetett támaszkodni az SZHSZ Királyságban, illetve Jugoszláviában. Egy 1926-ban kelt bizalmas jelentés szerint „... a jugoszláviai magyarság a tespedés, tehetetlenség, szervezatlenség, tájékozatlanság, széthúzás és visszavonulás vigasztalan képét mutatja” – idéz Arday Lajostól. (A horvátországi magyarok története; lásd: Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből, Budapest, 1994, Teleki László Alapítvány, 19. oldal).

A délvidéki magyarok, a romániai magyarokhoz hasonlóan, 1922. szeptember 17-én Zentán hozták létre a Magyar Pártot. A Magyar Párt is, akár a romániai testvére „minden délvidéki magyar képviselője akart lenni”. A párton belül azonban éles viták folytak.

Csakhogy a királyi diktatúra bevezetése 1929-ben a Magyar Pártot megszüntette. Azután már a délvidéki magyarokat a rezsim zsoldjában álló dr. Szántó Gábor-féle képviselők képviselték. A semmitmondó engedelmények állítólagos kicsikarására mint nagy érdemre építették politikai karrierjüket. Tevékenységük nagyon káros volt, mert törekvésük a magyarok teljes behódolása volt. (Hadilevéltár, Honvédelmi Minisztérium. 118 560 VKF. VI-2 Eln. 1933, összefoglaló jelentés, általános rész. Lezárva 1933. május 25-én.)

A szerb politikai terrorizmus, a megfélemlítés légköre, bombamerényletek, tüntetések, zavargások, politikai perek és választási csalások országában nem lehetett szó kisebbségi érdekképviselőtről. Az országban magyarelles nagyszerb hisztérikus légkör uralkodott el 1934. október 9-étől kezdve, amikor Sándor királyt meggyilkolták Marseille-ben. A szerbek a gyilkosságért kizárólag Magyarországot vádolták, és fontolóra vették a katonai beavatkozás lehetőségét is. Ilyen körülmények között a nemzetiségi politika a magyar kisebbség vezetői számára szinte lehetetlenné vált. (Henyey Gusztáv: Magyarország sorsa kelet és nyugat között. Budapest, Európa. História, 1992, 49-56. oldal.)

Mivelhogy szinte teljesen kiszorult a politikai szervezkedés lehetőségeiből a vajdasági magyarság

1929-től kezdve legényegyletek, ipartestületek, sportegyesületek és közművelődési egyesületek szervezési keretibe tömörül.

ÖSSZEGEZÉS

Bodonyi Ilona a következőképpen összegezi tanulmányának érdekképviseletre vonatkozó részét: „A kisebbségi sorsba került nemzettöredékek pedig gyakorlati tapasztalataik alapján fogalmazták meg, hogy milyen egyéni és kollektív jogok biztosítása szükséges érvényesülésükhöz, s hogy ezeket a jogokat milyen szervezeti keretek között, és milyen módszerekkel lehet elérni. Kikristályosodott az is, hogy az önrendelkezés és öngazgatás azok a kulcsfogalmak, melyek a kisebbségek érvényesülését és kisebbség és többség harmonikus viszonyát lehetővé teszik. Ez azonban akkor még csak elmélet volt. Egyet lehet érteni Masartney véleményével abban, hogy az utódállamok azt tették a kisebbségeikkel, amit akartak. A kezdeményező szerep az ő kezükben volt. Ha csak a határon túli magyarokat tekintjük, szembeűnő, hogy bár az egyes országokban számarányuk, gazdasági és politikai súlyuk alapján más és más helyet foglaltak el, a társadalmi és politikai megosztottság mindenütt akadályozta szerveződésüket. Nem voltak sikeresek azonban azok a kísérletek sem, melyek az egész nemzet töredéket tagjainak társadalmi és politikai megosztottságát figyelmen kívül hagyva akarták egy mozgalomban vagy egy szervezetben tömöríteni. Az ellentétek, vagy a párton, vagy a mozgalmon belül, vagy azon kívül, de mindenképpen jelentkeztek, ugyanakkor az államok egyikének sem volt olyan demokratikus politikai rendszere, melyben az érdekek sokszínűsége politikai szervezetek keretében szabadon megnyilvánulhatott volna. Ilyen körülmények között mindenki kényszerpályán mozgott.” (239. oldal)

* * *

Bodonyi Ilona érthető okokból kifolyólag nem érinti a magyar államalkotás gyengeségeit a XX. század elején. Könyve az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és a trianoni békediktátum aláírásának évfordulója alkalmából került az olvasóközönség elé. A magyarok által kiváltott okok azonban valóban eltörpülnek a nagyhatalmak igazságtalansága mellett. Csakhogy minden kis nép politikusainak minden korban kellene tudni, hogy a nagyhatalmak igazságtalanok.

A román és szerb állam a XIX. században el kezdett növekedni és a XX. századra nagy lett. A román népet a nagyhatalmi igazságtalanságok mellett talán az is segíti, hogy rokonságban van a latin-román népcsaláddal. Vonatkozik ez más módon és szláv viszonylatban a szlovákokra és szerbekre is.

A magyar nép kis nép volt mindig a történelem folyamán. Azonban jól tudta a múltban egyesíteni magában a mindenkori európai követelményeket a maga sajátosságaival. Sajnos, ez a hagyomány éppen a XX. század elején fényét veszítette, de a XX. század végén ismét fényleni látszik. A XX. század elején nem abban mutatkozott meg a fő gyengeség, hogy a magyar főúri osztály két- sőt háromnyelvű, hanem abban, hogy nem magyar nemzeti érzésű; két ellentétes nemzeti érzés nem mozgathat egyirányú cselekedetet.

Ha a magyar nép képes lesz egyesíteni a XXI. században a mindennapi élet és mindennapi ember életében az európai-amerikai (euro-atlanti) globalizációs folyamatokból keletkező követelményeket a maga sajátosságaival, ismét központi szerepet játszhat a középkelet-európai régió történetének alakításában. A románok ezt máris érzékelik és igyekeznek semlegesíteni ezt azáltal, hogy felkínálták szinte egész Romániát amerikai hadi támaszpontnak. Ez előnyhöz juttathatná őket ismét a magyarokkal szemben. A magyar nép azonban ipari, kereskedelmi és tudományos téren alkotó nép. Lehetetlen hogy az Euro-atlanti Szövetség ezt ne méltányolja és az idők múltával éppen ne ezt a hozzáállást jutalmazza.

Ehhez azonban szükséges lesz, hogy minél előbb, mint valamikor a középkorban az utca embere a latin nyelvet, úgy ma és a jövőben, de mindenféleképpen minél előbb az egész magyar nép közhasználatúvá tegye korunk latin nyelvét – az angol az ipari, a kül- és belkereskedelmi, a nemzetközi gazdasági, tudományos és államalkotói együttműködés szintjén. E sorok írója sohasem fogja elfelejteni első találkozását a Nyugattal 40 évvel ezelőtt (pl. a koppenhágai Tivoliban, a stockholmi állatkertben, fűvészkertben, ahol az egyszerű munkásemberek is jobban beszélték az angol nyelvet, mint nálunk ma az egyetemi tanárok.

Egy új regionális állam van kialakulóban az Európai Unió keretén belül. Ennek a politikai központja Bécs lesz. A gazdasági, kereskedelmi és tudományos központja még lehet Budapest.

Széljegyzetek egy ország megszűnéséhez

2003. február 4-én, kedden a Jugoszláviának nevezett állam megszűnt létezni. Ezzel egyidejűleg létrejött egy új, Szerbia és Montenegrónak nevezett államszövetség. Mi, akik végig itt éltünk, „ezen a tájon”, jól tudjuk, mit jelentett itt lenni és itt élni. Mit jelentett az utóbbi tízegynéhány év, az előtte lévő húsz-harminc, és szüleinktől, nagyszüleinktől tudjuk azt is, milyen volt az élet Trianon óta, amióta az életünket és sorsunkat összeköttették a délszlávok államának életével és sorsával.

Megdöbbenő és elgondolkodtató, hogy egyes fölmérések szerint közöttünk, délvidéki magyarok között vannak a legtöbben, akik hamis emlékképeket hordozván magukban, nosztalgiával gondolnak vissza az elmúlt évtizedekre. A királyi Jugoszlávia mámoros tobzódását, amikor nádpálcával akarták a kisdíjakok fejébe verni az új állam nyelvét, a partizánok vérengzéseit, a padlássöpréseket és a mindennapos megaláztatásokat a titói Jugoszlávia zseniális beolvasztási politikája elfeledtette velünk. Egy tál lencséért, némi anyagi jólétért és a világútlevélért feladtuk és eladtuk volna mindenünket? Az Aracs első számában jelent meg Hódi Sándor tanulmánya, miszerint a délvidéki magyarok legnépszerűbb embere még mindig Tito! Ennek a nemzeti eltévelyedésnek az iskolapéldáival találkozunk ma is egyetlen napilapunk, a Magyar Szó írásaiban is. Mert mi másnak tudható be, ha nem ennek a titóista jugoszlávságnak az, amikor az újságíró mindennel, ami a délszláv állam irányából jön, azonosulni tud: Állam születésénél címmel Orosz Klára írt ismertetőt a M. SZ. 2003. február 6-i számában a megszűnt Jugoszlávia helyébe lépő Szerbia és Montenegróról. Írását a következő mondattal fejezi be: „Végezetül a nemzeti jelképekről: új zászlónk Szerbia és Montenegró alakuló ülésétől számított 60 napon belül lesz, címerünk és himnuszunk pedig legkésőbb az év végéig”.

Én őszintén remélem, új zászlónk Szerbia és Montenegró alakuló ülésétől számított hatvan napon túl sem lesz, mert én, meg gondolom még tízegynéhány millióan jól megvagyunk azzal a régivel is, a piros-fehér-zölddel. Címerre és himnusra sem kell várunk az

év végéig, ugyanis a címerünk már jó ideje megvan: van benne egy kettőskereszt, egy hármasdomb, egy hétszer vágott mező, s mindezt a Szent Korona fényessége ragyogja be. Ha esetleg valaki nem tudná, vagy elfelejtette volna himnuszunk pedig így kezdődik: Isten, áldd meg a magyart!

Három nappal később, 2003. február 9-én Purger Tibor, a Magyar Szó és a Duna Televízió washingtoni tudósítója Megszűnt, ami nem volt címmel értekezett a különböző Jugoszláviákról. Purger, akinek írásai a milosevići vézskorszak idején gyakran az egyetlen fény sugarat jelentették a sötétlő alagútban, hogy tudniillik a messzi és hatalmas Amerikában is gondolnak ránk, és talán nem vagyunk egészen magunkra hagyatva, ebben a cikkében a jógomagyar felsőbbrendűség, kivagyiság és különállás szomorú képét vázolja föl.

„Nekünk, volt jugoszláviai magyaroknak azonban – boldogulásunk keresése mellett – az is lenne a dolgunk, hogy az elszenvedett megpróbáltatások ellenére is tisztességgel adjunk számot arról, amit a történelem és a világpolitika egy izgalmas korban úgy ismert – és elismert – mint Jugoszlávia. Mert voltak idők, vagy harminc esztendő – egy egész emberöltő! – amikor mégiscsak jobb érzés volt magyarnak (embernek!) lenni Jugoszláviában, mint Magyarországon. (A kiemelés tőlem, B.J.) Kétségtelen, hogy akinek épp azok az évek határozták meg az életét, az másként tekint rájuk, mint akinek más korszak volt a legfontosabb. De ez is az igazsághoz tartozik, akár feszítünk most az időközben felemelkedett nemzetünk NATO- és közlegő EU-tagsága miatt, akár nem”. (A kiemelés tőlem, B.J.)

Mivel Purger nem jelöli meg konkrétan, melyik harminc évre gondol, így kénytelen vagyok én megpróbálkozni azzal, hogy meghatározzam ezt az emberöltőnyi időt. Minden bizonnyal egy összefüggő időszakra gondol, mivel emberöltőről tesz említést. Személyesen az 1980-as évek első felében találkoztunk Újvidéken, amikor őt nevezték ki az Új Symposion főszerkesztőjévé, tehát számára az egy jó időszak lehetett. Az 1990-

es évekről, a miloševići korról, tudósításaiban semmi jót nem ír, a „jó idők” számára akkor érhetek véget. Életkorát, életkorunkat is figyelembe véve, „a szép harminc esztendő” szerinte, minden bizonnyal, nagyjából az 1960-tól 1990-ig terejedő időszak lehetett.

És kérem, nézzenek el nekem még egy rövidke személyeskedést: számomra mindig jó volt magyarnak lenni. Jó volt a 60-as évektől egészen a mai napig, ami egyben azt is jelenti, hogy mindenütt jó volt magyarnak lenni. Jó volt a 60-as években, mert az az otthon, a család melegét, biztonságát jelentette. Jelentette még anyám és apám szavát, a testvéreimét és az egész világot, mert az akkor az egész világ volt. Verne is Gyula volt, May is Károly, de akkor találkoztam Petőfivel, Weöressel, meg a többiekkel is. Gondolom, ez így lehetett akkor egy hasonló korú fiúnak Röszkén, Csíkszeredán, Záhonyban vagy éppen Pozsonyban. Jó volt a 70-es években is, mert a világgal, amely annak ellenére, hogy egyre többet tapasztaltam belőle, egyre inkább átláthatatlanabbá és érthetelenebbé vált, mégis magyarul, tehát magyarként találkoztam vele. Magyarként Szegeden, a Kárász utcában, vagy Budapesten valamelyik éjjeli mulatóban, ahonnan a barátom miatt időnap előtt távoznunk kellett, mert észrevették rajta, hogy még nincs tizenennyolc, és jó volt a magyarkanizsai és szabadkai középiskolákban is. Gondolom, ez így volt Röszkén, Csíkszeredán, Záhonyban vagy éppen Pozsonyban, azzal a különbséggel, hogy az utóbbi három település hasonló korú fiataljai nem úgy utazhattak Szegedre vagy Budapestre, mint én. Aztán jó volt magyarnak lenni a nyolcvanas években az egykori Kőrösön, amit akkoriban Krizsevcsinek hívtak, még akkor is, ha katonatársaim közül egyesek nemes egyszerűséggel „magyar disznó”-nak nevezték (persze nem magyarul), meg csak úgy, szórakozásból a gerincemet akarták eltörni, és jó volt magyarnak lenni Kelet- és Nyugat-Németországban, Ausztriában, Svájcban, mi több, vagy még inkább: Finnországban. És természetesen Magyarországon, a budapesti színházban, a szegedi jazz-koncerteken, meg a könyvesboltokban. Itt személyes emlékeim végére tulajdonképpen pontot is tehetnék, mert Purger minőséges jugoszláv magyar emberöltője a nyolcvanas évek végével véget ér. Annyit azonban még hozzátennék, számomra természetesen jó volt a 90-es években is magyarnak lenni, akkor is, amikor gyermekeim születtek, és akkor is, amikor rozsdás kanállal akarták szemünket kivájni, csak azért, mert magyarok vagyunk. Röszkén, Csíkszeredán, Záhonyban és Pozsonyban rozsdás kanalakat nem ígérgettek

az ottani magyaroknak, meg bombákat és éles késeket sem, de gyermekek arrafelé is születtek.

A jugoszláviai magyaroknak az említett időszakban vajon jobb volt-e magyarnak és embernek lenni Jugoszláviában, mint magyarnak lenni Magyarországon, mint ahogyan azt Purger állítja. Bizonyára voltak olyan magyarok is közöttünk, akiknek sokkal jobb volt Jugoszláviában, mint amilyen az lehetett volna Magyarországon, de ez természetesen csak fikció, amit sem igazolni, sem cáfolni nem lehet. **Azt viszont biztos állíthatjuk, nincs olyan kisebbség, amelynek jobb lenne bárhol és bármikor, mint a saját hazájában.** A kisebbségi sors nem kettős kincs, mint ahogy azt annak idején a kommunizmus alatt, most meg a liberális kozmopolitizmusban állítják, hanem kettős teher, a sehova nem tartozás, a számkivettség kínja.

A hatvanas és hetvenes években a jugoszláviai magyarság viszonylagos jólétben élt, hála Tito ravasz politikájának és a nyugati kölcsönöknek. Utazhattunk is szabadon, de főképp vendégmunkásnak Németországba és Franciaországba. Tudtommal olyan jellegű fölmérés még sohasem készült, hogy az említett húsz év alatt hány magyarral lett kevesebb és kisebb a közösségünk. Az asszimiláció soha olyan méreteket nem öltött, mint ebben az időszakban. Mi volt ugyanekkor Magyarországon? Az emberek túlnyomó többsége ott is viszonylagos jólétben élt. A munkahelyi fizetésüket egy kis háztájival bármikor kiegészíthették, és ott volt a fusi meg a maszek is. Igaz, Opel és Mercedest nem nagyon hajthattak, de ott volt a Trabant, meg a Wartburg. Meg az olcsó kolbász és a sör. Az éppen ezeket az időket viszaszíró, manapság főképp nyugdíjas tömegek meg egy kis huncutság döntötte meg egy évvel ezelőtt az Orbán-kormányt. Külföldre, illetve Nyugatra nem utazhatott a magyar átlagállampolgár, de keletre már igen: Bulgáriába, Romániába a tengerre, meg hát Júgóba is átjöhetett farmernadrágért és nejloningért. A szociális háló működött: voltak munkahelyek, szakszervezeti üdültetés és egészségügyi biztosítás.

Politikai üldözöttek természetesen ott is voltak, de azokkal Jugoszláviában is találkozhattunk. Vajon lehetett-e független, demokratikus sajtó Jugoszláviában? Ugye, mindannyian jól tudjuk, hogy nem. A szerkesztőségekben, a kiadók élén csupa hithű kommunista. A többpártrendszernek még csak nyoma sincs, ha valaki próbál másként gondolkodni, azt azonnal félreállítják, lecsukják, likvidálják. A szlávokat is, nem-

hogya a magyarokat! A nyolcvanas évekbeli magyarországi Mozgó Világ-üggyel szinte párhuzamosan zajlik az újvidéki Symposion-ügy. De ekkor történik a zentai színházügy, a magyarkanizsai orgonaügy, a horgosi tanárügy. Mindnek, ugye, ezt is tudjuk, a főszereplői magyarok. Sok esetben a barikád mindkét oldalán. Nos, vajon mitől lett volna jobb magyarnak és embernek lenni ezekben az időkben Jugoszláviában, mint Magyarországon? Én nem tudom a választ, és gondolom, Purger sem.

Azt hiszem, kétféle magyar (angol, német, szerb, albán...) van. Van, aki mindig büszke nemzetére, Purger szavával: feszít, és van olyan, aki csak bizonyos körülmények között büszke arra, hogy ő magyar (angol, német, szerb, albán...), főképp olyankor, amikor azt gondolja, az adott körülményekből hasznot húzhat. „Az időközben felemelkedett nemzetünk NATO- és közelgő EU-tagsága miatt” pedig a józan ésszel gondolkodó ember nem feszít, hanem elgondolkodik, töpreng és talán még szomorú is.

Tudósítás a Reménység fokáról

(Egy doktori disszertáció alapanyaga is lehetne)

*A harangok máshol lakoznak
és a szellem utánuk ballagott!*

A ludasi Matyi már megint
felemelte a kései sóska árát,
és a Bikában a nagy marha mészáros
kiárúsítja fennmaradt eszét
a Mlakának.
Szerecsen Mária képei
meg egyáltalán nem kelendők,
csupán a bendők
korognak üres fejeknek,
dugványozni készülnek újfent a magyarkák
s vigadnak, jár a lábuk, akár
a motolla, tivornyáznak európai
hírnévre kapva, tombolnak a
fejleslábúak is, az ülepagyúak,
kiültek választás után némi életet élni.
Közben keményen dugványoznak a magyarkák,
nem értik a lábasfejűeket sehogy, nem
érhetik fel ésszel gondolat-lerakódásaikat,
az ülep alatti visszhangisméltléseket.
Önmagukat sem értik Klastromvár tövében,
ahol szökőkutak zúgnak szerényen, zúgnak,
bennük zúgnak a herék, jól bezúgnak!
A kultúrzümm halálra táncoltatva
másnaposkodik a Kossuth utcában,
Lajosék aligha győzik a sok csin-állomot,
miközben egyet a kettőből csupán
ujjaikon tudhatják megszámolni minőségileg.
Sose halunk ..., sose mosodapénz,
sose térünk észhez, csak álljon a bál,
csak nyavalyás körnép-körtánc
a kenyérgyár fokán. Csak vigadva, hogy:
ereszd el a hajamat,
populista magamat,
köldöknéző napamat,
rókabőrös nagybögőbe
baromjárasi legényke
beült hegedülni, ihaj, csuhaj,
fejen ülve adatott itt
gála-ünnepelni!

Dugványoznak a magyarkák,
szikkadt homok talpuk alatt,
doktori mód kézimunkás
észtől futott, márkás Júdás,
euróba fekszik, kel,
dugva dugjad, kultúrmódra,
körnép sose keljen fel!

A kormány-ön jót lubickol olcsó
szökőkút levében, van píz, van píz
most dögvél és olcsójános módra
csapkod a farkával, igen eszes fajta.
Még kék a nép, most mossad neki,
a lapály-lelkűeknek. Jó Döbrögi
fejében felszökött a vízszint,
szellemi fejekben meg az adrenalin,
mert se könyv se szótár,
csak hol és hodzs voltál
a tíz híján száz éves szecesszióban,
aminek lehelete zömében fojtogatja
az írástudókat.

Ön fest már? Már igen!
Mikor harmadik asszonypajtásom
elhagyott, bánatomban
befestettem magamat rendesen,
s kiállítottam a Tejpiacon.
Ön ír? Pár elemivel?
Kiírok! Hogy mivel?
Hát mivel, mivel... Nem is
a fejemmel, te fekete bivaly!
Innen-onnan kiírok s
betűim sortüzénél sütögetem
ülep alatt a pusztá fenekem!
A korinthosziak között meg csupa
kanca dobálja farát
a színfalak megett.
– Tessék engem megdicsérni! – Domikám!
A színkő? Kő! Ma mit játszik
a Kő? A Bőszívű emberek

csupa őstehetség, még hosszan bányászatlan
gondolat-telepítmény.

Szepe! Ezek a játszott latrok
mennybemenetelét dugják előlünk, a nép
elől s akkora vaklármaival vannak,
bár bő mellényt varnak lóbogár mellbőségű
fikcióikra, s rakják, egyre rakják a falat,
ellik nekik a biciklikormány-ön,
csak úgy pattog a Napórán a vakolat és
megannyi magtalan halikra!
Itt a legfrissebb Theresio napilap,
vegyék és egyék, magamfajta nyelven
írták, csupán helyszűke miatt
még csak elképzelés szegényke,
pedig a földesúr beígérte! Akárha a
Polis Maris TV-ét, amin a képernyő rég havazik
de ha minden jól megy, beindulunk mi
anno tavaszig.

Sárgalábú istenit az... kezitcsókolom
rá diójuk köszönti önöket... Hall? ... Ga-tóit,
lagúna-tavit, szagosítottan, mert
a pannon lagúnák az éteren át illatot sugároznak
név- és születésnapjára,
csak szimatoljon jól ide!

Majd „Hoppá, Pisti” módra mi is
közreadjuk a köznek, hogy nálunk szól
a legdárídó s nem tudni, mióta.

Átírom, kiírom, másolom, kopírom:
micsoda „szépet álmodik” irodalom
a miénk, valamely dudvák e hajlaton....

/Hány a
száma analfabétáinknak? És az alkalmazott
írastudatlanokkal hogyan állunk? Egyharmada fölött?
Szia, Szerbia! Európa, te vemhes matróna, te,
azért mi nem vagyunk magtalanok, tőledtől
keresztet még nyugodtan rakhatok! /
EZZEL VAGY EZEN! Pajzson vagy pajzssal? Legjobb
eurókkal a bolondsipkán, míglen
a sok kofa utcabállal békít össze önmagammal,
hogy árucikk vagyok,
hogy olcsó vagyok,
hogy üres vagyok,
hogy láttelelet vagyok,
hogy dadogok,
hogy a hodzs pórázomnál fogva bevezet
a városi lagúnákba illatosodva
szabadosodni.
Ennyi.

Párhuzamos életképek

Az embert alakító közvetett és közvetlen tapasztalások legtöbbször kihullnak az emlékezetből. Hatásukat azonban örzi gondolkodásmódunk, ízlés- és érzésvilágunk, gyakran még a sajátunkénak vélt mozdulatok részleteiben is.

1944 tavaszán a Moholról Topolya felé Gunarason keresztül átvonuló magyar katonák üdvözlésére szaladt a főutcára a szintiszta magyar falu lakossága. Talán éppen akkor érte támadás az orosz frontra tartó apám huszárezredét, és menekült ki merre látott a mocsaras, lápos oroszföldön. De lehet, tiszabecsi barátjával már hazafelé tartottak gyalogosan, amiről viszont akkor még az itthoniak mit sem tudtak. A falun átvonuló katonákban így mindenki saját hozzátartozóját látta, éppen ezért nagy volt az öröm. Nagynéném még az alig egyhónapos, 1944-ben született István bátyámat is felkapta a bölcsőből, és sietett anyámmal, lássák a huszárok, még a csecsszopók is örömmel veszik, hogy ismét részesei lehetnek a magyar életnek. A mosolyt, az önfeledten sugárzó boldogságot arca fagyasztó gúnyos megjegyzés, amelyet a lovát táncoltató huszártiszt vetett oda az út szélén állókhöz: naaa, mi az, tán nem láttak még magyar embeert? – egy hónap múltán, Pityuka temetésén ismét eszébe jutott anyámnak.

*

Három évvel korábban Kelebián is átvonultak a magyar csapatok. Akkor is volt, aki éppen a hadseregből szabadságos levél nélkül távozott. Ő a jugoszláv királyi katonaság egyenruhájában szökött árkon-bokron keresztül családjához ide, Kelebiára, ahova a trianoni határátaszabdalást követően telepítették őket nyomatékként. Itt ugyan nem vonultak az országútra, hogy köszöntsék az átvonuló katonákat, de hogy, hogy nem az egyik tiszt éppen ennél a családnál szállt meg. Amikor az anya észrevette a széken felejtett jugoszláv katonazubbonyt, be akarta tüzelni, ám a tiszt türelmesen magyarázgatni kezdte a magyarul egy mukkot sem tudó asszonynak, hogy ebben a ruhaínséges időben nem

kell megsemmisíteni a zubbonyt, csupán a felségjeleket fejtsse le róla.

*

Apám az orosz frontról menekült gyalogosan tiszabecsi barátjával hazafelé. Szabadkát elhagyva már a partizánoktól is tartania kellett. Hajnalban ért Topolyára, ahol anyám nővéréhez tért be pihenőre. A sógorasszonya azonnal szalonnával kínálta a fáradtságtól és éhezéstől kimerült embert. Éppen falatozni kezdett, amikor hazaért a sógor.

— Mi az – szólt rá – te itt nyugodtan eszel, a családodat meg a partizánok felkoncolták? Több sem kellett az agyongyötört embernek. Szinte futva tette meg a Kincstársorig hátralevő tizenegynéhány kilométert, és zokogva ölelte magához a meglepetéstől felocsúdni alig tudó családját.

*

Az elmúlt több mint nyolcvan év történetét részletekig menően feltárták Szabadkán is. A Sárgaház történelmi jelentőséggel ruházták fel a kommunista köztódások. Ebben a mítoszteremtésben nagy szerepet játszottak a 7 Nap egykori munkatársai. A Sárgaház udvarának kövei szemtanúi voltak annak a tisztogatásnak is, amelyet a partizánok végeztek az orosz katonákkal. Ide, a gyűjtőközpontnak berendezett udvarba hordták az ilyen-olyan okból megvádolt, vagy éppen az utcán összefogdosott magyar járókelőket, akiket a helyi partizán jelentések alapján mint államellenséget végeztek ki a városban tartózkodó orosz egységek. Gyorsan híre ment a hetekig tartó vérengzésnek. Így természetesen Ürmös bácsi, amikor fia eltűnt, azonnal a Sárgaház udvarába ment, hogy a befogott emberek között keresse. Nem sokáig nézelődhetett, a fal mellé állították. Amikor orosz tisztnek káromkodását hallotta, összeszedte az orosz hadifogságban szerzett nyelvtudását, és megszólította a méltatlankodót.

— Mit keresel itt? Mit követtél el??

— A fiamat kerestem. Sem én, sem pedig a többiek nem követték el semmi bűnt..

A tiszt döbbenet hallgatta az öreget, majd szélnek eresztette a begyűjtötteket. A hetekig tartó szervezett mézszárlásnak vetett véget az egykori hadifogoly.

*

Szabadkán a Majsai hídról sokszor néztem a Pestre vezető nyílegyenes vasúti vágányt.

— Látod – mondta Ürmös bácsi – ezen a vágányon napokig lökdösték ide-oda a marhavagonokba zárt magyarokat. A jugoszláv mozdony Szabadka felől lökte át a határon a szállítmányt, a túloldalról, Kelebiáról pedig a MÁV mozdonya taszította vissza az utánpótlást. Napokig tartott a huzavona. Ki tudja, maradt-e közülük túlélő?

*

Az orosz frontról hazatérőben apám a tiszabecsi tanyák egyikén barátjával elásta a honvédszubbonyokat és pisztolyaikat. Búcsút vettek egymástól. Apám először a magyar katonai járőröktől, később pedig az eurórikusan dorbézoló partizánoktól bujkálva ért Kincstársorba a családjához. Néhány hét múlva partizán járőrök tértek be szállásukra. Egyikőjük, amikor megpillantotta a disznóólból az örültek vigyorával arcán előtá-molygó apámat, előkapta oldalfegyverét. Szerepjáté-sa közben apám csak a pisztolyt, és a mutatóujj nélkü-li kezét figyelte. Két évvel később, amikor az újjáalakult jugoszláv hadseregben is le kellett töltenie egy évet, szakácsként az ételosztáskor nem volt szabad az arco-ka, csak a csajkát nézni. Ekkor újra megpillantotta a mutatóujj nélküli kezét. A merőkanalat a kondér fene-kéről emelte ki, így hússal megrakottan fordította bele a feledhetetlen ismerős csajkájába.

*

Unokabátyám, Jónás Nándor Újvidéken járt egyházi gimnáziumba. A harmadik osztály első félévében felfüggesztették a tanítást, Topolyán pedig elkezdtek toborozni a Petőfi brigádod. A nemzetéhez hű tizenéves fiatalember elszökött hazulról, hogy csatlakozzon a Batina felé induló csapatokhoz. Nagynéném Topolyán érte utol az önkéntesnek jelentkező ifjút, és hazavitte a

cipő híján zsákba bugyolált lábbal a harcosok közt tén-fergő legénykét.

*

A háború után az egykori gimnazistát bízták meg a kisiskolások felügyeletével. Az első vasárnap regge-lén kettesével sorakoztatta fel a hét közben kapott se-gélycsomagokból felöltöztetett gyerekeket, és ének-szóval mentek a szentmisére hálát adni Istennek a gondviselésért. A következő héten párthatározattal til-tották el Jónás Nándort, a Petőfi brigád ifjú támogatóját a fiataloktól, mert nemzeti keresztény lelkületével meg-fertőzi a munkásparaszt ifjúságot.

*

A gunarasi iskolába új tanári kar jött. A hetyke is-kolaigazgató, Szlivka László azonnal hozzálátott a templomba járó falusiak szellemi életének átrendezé-séhez. Egymást érték a művelődési otthonban bemuta-tott színdarabok. Nagy eseménynek számított ez; az utolsó székig megtelt teremben még a plébános is je-len volt mindaddig, míg a színpadra nem lépett a papi jelmezbe bujtatott ördög figura. Trungel Lajos plébános ekkor elhagyta az előadást, és vele együtt sokan má-sok is.

*

A régi iskola és a tanítólakások a templommal szemben voltak. Vasárnaponként a szentmiséről jövet a diákoknak nem volt ajánlatos a Szlivka házaspárral találkozni, mert vagy bukás, vagy pótvizsga, de min-denképpen alacsonyabb osztályzat volt a következmé-nye.

*

Ennek a szellemiségnek jellemző figurája volt Gáspár tanító bácsi, a lángoló komcsi, akit a proletár-diktatúrának különösen a szabad szerelemre vonatko-zó tanítása vonzott. Ennek következtében megtörtént, hogy a tanárlakások egyforma ajtóit megtévesztették az ott lakókat, és így nem mindig ugyanabban az ágyban ébredtek. A tanító bácsi lélekben is mindjobban eltávo-lodott nemzeti közösségétől, és a néhány kilométerre levő telep faluban, Mileševón épített házat. Ott is temették el. Távol a keresztény magyaroktól.

*

Mindjárt zuhog. Csattogás, villámlás lesz úrrá majd a falun, de most még csak a felhők láncolata húzódik a látóhatár szélén, a Fruška Gora lankáit sejtetve, amiről éppen most hallottam először az iskolában. A falu alatt, a Mária-tanyától kezdve egészen a Mileševo határáig kiterjedő hatalmas tarlón a disznókat, libákat legeltető gyerekek sietve keresik kondájukat, és kapkodva terelik hazafelé. Az öreg koca a malacival és a süldőkkel elégedetten csámcsog még, felfelemelve fejüket figyelik, ott vagyok-e a közelben. Egy bála szalmáról nézem a lassan közeledő hegyeket, a havas csúcsokat. Egyre nagyobbakká, kopárságukkal riasztóbbakká válnak a sziklák, amelyekről hirtelen támadt szélvihar kerekedik, dobálva a szénabálákat. A disznók már sehol, hiába eredek utánuk, még a kismalacokat sem lehet utolérni, futnak az öreg után haza, egyenesen a disznóólba. Anyám rémült tekintetét látom, amint idegesen integet, hol a manóban vagyok ebben a ronda időben.

*

A Mária-tanya, a szövetkezet, vagy ahogyan akkor még nevezték, a Kossuth titokzatos világából csupán villanásnyi részeket ismerhettem meg. Milyen csodálattal néztem unokabátyáimat, Vilmost, Ferkót, Imrét meg Gyurkát, hogy ők szabadon sétálhattak a birtokon, mert apjuk, Feri bátyám állatgondozóként dolgozott ott. A gazdasági udvar néhány ezer négyzetméteren úgy tűnt, önálló világot képeztek a marha- és lóistállók, a hátsó udvarban, az akácok felőli részen a sertéstelep, vagy a könyékig olajos lakatosok műhelye, és a mindig hűvös tejcsarnok, ahonnan a falu reggelenként a tejet hordta. Ezeknek a sajátos világoknak levegőjéből még olykor-olykor sikerült egy-egy szippantásnyit belélegeznem, akár csak abból az alig száz akácból álló erdő rész hangulatából is, hová éveken keresztül jártunk majálisozni. A legnagyobb titkot rejtő főépület felé azonban csak lopva tekintettem. Egyik szobája ugyan nyitott volt a világ felé, ahol a szövetkezet csírmás vezetője gyártotta az eligazításokat, a többi szoba csukott ajtaja mögött viszont a birtoktól megfosztott Berecz család élt a falutól elszigetelten. Mindössze a szomszédságukban lakó két német asszony látogatta őket rendszeresen. A tanya példás rendezettségével meghatározó szerepet játszott a falu életében. Valószí-

nű, hogy ez is hozzájárult ahhoz, hogy a szövetkezet lelke legyen, amely kenyeret, megélhetést adott az akkor egy-két hold földhöz jutott családoknak. A rendezettségével, mindennek föltételét megadó gondoskodásával a kultúrát is jelentette egyben ez a szállás, a mezőgazdasági és szellemi kultúrát egyaránt. Talán emiatt is tüntette el a földszínről Jónás István és Ander Irén kommunista önkénye az épületekkel együtt az erdőt és legelőt is. Munkásságukat, „emberségüket” hirdesse egy emlékmű, az évről évre magasabbra emelkedő személtel, amelyet az egykor virágzó birtok helyén létrehozta.

*

A beszolgáltatás idején Bóka Ferenc, a falu tizenéves lelkes aktivistája állig felfegyverkezve járta a házakat. Különösen a jobb módú gazdáknál szerette éreztetni hatalmát. Sok évtized múltán Garai Lacival az újvidéki Dominóban borozgattunk, és a fejlődés irányát vitattuk meg, nem takarékoskodva a bíráló megjegyzésekkel. A szellemi életben mind nagyobb teret kapó kuppekodást a rőfös zsidó kereskedő magatartásához hasonlítottuk, amire megszólalt az asztalunknál egyedül iszogató ember.

— Miért zsidó, mért nem magyar??

Hüledezve néztünk rá, miként magyarázhat rosszindulatot hasonlatunkban, mikor csupán a kereskedő szellemiséget bíraltuk. Később tudtam meg, alkalmi ismerősünk Bóka Ferenc újságíró volt.

*

Dobbancsnak, a beszolgáltatásokban, utána pedig egyéb megfigyelésekben is jeleskedő fináncnak a ragadványnevét sántaságáról kapta. Jellegzetes dobantó lépéseiről az emberek messziről felismerték, idejük volt legalább lélekben felkészülni fogadására. Talán éppen ezért később sem gyűlölték különösebben, és így a falut sem kellett elhagynia. Amikor meghalt, szoltak Budainak, a sírásónak, készítse elő a temetőben a sírgödört. Délután megérkezett a halottas menet, de sír helyett csak egy mély lyukat találtak. Nagy nehezen felrázták a pálinkát sohasem megvető sírásót, hogy felelősségre vonják.

— Mit akadémuskodtok – mondta mámorosan -, felénk a kutyát már csak így szokták elföldelni.

*

A hatvanas évek elején ismét fiatal tanítók jöttek a faluba. Szabadabb szellemiséggel, nagyobb kultúra-teremtő lendülettel próbáltak tevékenykedni. Egyikőjük nagy felvonulást szervezett végig a főutcán. A diákok közül némelyek indiánnak öltözve lóháton, mások Ali baba és a negyven rabló jelmezébe öltözve skandáltak:

Ali: Tárulj Szezám!

Kórusban a negyven rabló: Ezt mondta Ali baba /E szóra már/ Kinyílt a szikla fala.

A karnevál nagy gonddal folyó összeállításakor, úgy tűnik, különösen ügyeltek arra, hogy véletlenül se kerüljenek bele a magyar falvak életét megjelenítő motívumok. Hagyomány nem is vált belőle akkor. A nálunk ma dívó liberális szellemiségnek, bár valószínűleg ez lehetett a forrása, ilyen méretű elterjedésében azonban az újvidéki Magyar Tanszék nemzetgyomláló, vagy ha úgy tetszik, nemzeti gyökértelenítő szemléletmódjának tanítása a ludas.

*

A zágrábi egyetemistatüntetésre egy igazolással a zsebemben indultam, amely tanúsította, hogy irodalmi folyóiratunk számára készítek róla egy összefoglaló riportot. Városszerte egyetemisták csoportjai még a forgalmat irányító rendőröket is körültáncolták. A tüntetést irányító stáb székhelyén sajtótájékoztatóra várunk. Macedónia, Bosznia, Kosovo és személyemben Vajdaság újságírói várják a tárgyalások eredményeiről a beszámolót. Belgrád hallgat. Nincs reagálás a megmozdulásra. Az egyik irodában hirtelen izgalom támad. Budiša próbálja megnyugtatni a hangoskodót:

— Gondolkozz, Csicsak, ne veszítsd el a fejed!!

Futkosás a folyosón, majd elkezdődik a sajtótájékoztató. Budiša higgadtan sorolja a történeteket.

— Az ország minden egyeteméről támogatják a megmozdulást – mondja — csak Belgrád hallgat..

Az egyetemi karokon idős tanárok beszélnek a fiatalokhoz, bátorítják, kitartásra buzdítják őket. A szocializmus leple alatt folyó gazdasági átverésekre mutatnak rá, köztük a Genex alma- és tojás-szállításainak fonásáigaira.

*

Az éjszakát az ifjúsági szállóban töltöttem. Félálomból édeskés füstszagra és öt-hat fiatal suttogására ébredtem. Az egyik emeletes ágyon ültek. Kézről

kézre járt köztük a cigaretta. Ekkor láttam először füvezőket. Őket nem érdekelte az egyetemistatüntetés.

*

Tolnainak átadtam a tizenvalahány flekkes riportot, amelyben az időközben megjelent Tito levelének állításait Antonio Gramsci-idézetekkel cáfoltam. A riport szerencsére nem jelent meg. Kár lett volna börtönbe kerülni abban a Jugoszláviában, amelyben a demokrácia – Tito megfogalmazása szerint — nem mindenkinek járt..

*

A riport ugyan nem jelent meg, de fura módon megszaporoztak köröttem az árnyékok. Egy ideig nyugtalanítottak, később már egészen megszoktam őket, és ha biztosan nem is tudom, de sejtem, ki mindenki írta rólam a jelentéseket. Ha egyszer elfogadják az átvilágítási törvényt, kiderülhet, hogy újságírók, szerkesztők, irodalombarát nyugdíjasok, iskolaigazgatók is voltak közöttük. Egyik újvidéki árnyékom közel harminc év után mutatkozott be. Bíróként dolgozik Szabadkán.

*

Székesfehérvárott nem árnyékok, névtelen figurák szegődtek nyomunkba. A könyvesboltokban ugyanazokat a könyveket vizsgálgatták át, amelyekbe beleolvastunk, de a templomokban is tüzetesen körül néztek, mit láthattunk, milyen jeleket olvashattunk ki Isten házának kupolájából.

*

A Protestáns Szabadegyetemre a bécsi Szépfalusi István által kerültem Kufsteinba, az egyetemistákra jellemző üres zsebbel. Az osztrák vámosok már-már visszafordítottak a határról, amikor Gyurkovics Hunor megmutatta pénztárcáját, és azt mondta, együtt utazunk. A szállodában talákoztam a korondi festő-költővel, a nevét három l-vel író Páll Lajossal. A tükör elé parancsolva Hunort és engem, átfogta vállunkat és hosszan szemléltük egymást.

— Három magyar, három különböző arcvonás!!—mondta az antropológiai vizsgáldás után

Lajos barátom. Hazafelé jövet kikísért a bécsi Déli-pályaudvarra.

— Tölts el egy hetet Pesten – tett ötezer forintot a zsebembe. Annyi pénzből akár egy hónapig is ott lehettem volna akkor.

*

Kufsteinban irodalomtörténeti élmény volt Szabó Zoltánnal találkoznom. Illyés és József Attila kapcsolatait ecsetelte. Egy nagyszerű osztrák sonka falatozása közben egy összmagyar folyóirat létrehozásának álmát rajzoltam fel neki. Rajongva hallgatta, és láthatlanba megrendelt háromezer példányt. Itthon már kevésbé örültek az ötletnek. Sem Rehák, sem pedig Boriék nem láttak benne lehetőséget.

Molnár József, németországi nyomdatulajdonos, a Mérleg kiadója. Leülni készülök az asztaltársasághoz.

— Hát te? – néz rám elutasító cinizmussal a nyomdász.

— Ő is a vasfüggöny mögül való – mondja németes kiejtéssel egy leányka, aki azokban a hónapokban települt ki Adáról.

— Akkor ülj le — hallom az ajtóból a Mérleg kiadójának lekezelő hangját. .

*

Sarkadi Ádám. Pszichiáter. Az akkor számomra divatos lélektani kezeléseket kifogásoltam, a 36 fokos vízben való csecsemőkori ösérzések újraélését. Badarságnak, csak a jólétben unatkozó öregedő nők költséges szórakozásának tartottam. Véleményemet sajnos egy kint élő asszony is hallotta. Also – mondta az egyre jobban elhatalmasodni látszó depressziójából. Ádámnak egy egész éjszakába tellett helyrehozni a ifjonti meggondolatlanságom következtében önbizalmát veszített hölgy lelkivilágát.

*

Az egyik napon tanácskozás volt a haza fogalmáról. Vajon az emigrációba kényszerült magyaroknak hol a hazájuk? És hol a Trianon elszakította nemzetrészeké? Az egész vita alatt tépelődve hallgatók. Mond-

jam el Kölcsey szavait, hogy a haza ott van, ahol nyelveden túl megértik gondolataidat, vágyaidat és szándékodat is. Vajon segítenék-e ezzel a hazáról könnyes szemmel beszélő hatvanon túl levő embereknek? Bécs felé tartva Szépfalusi István meg is jegyzi: azért a határon túlról jövőknek el kellett volna mondaniuk, szerintük hol a haza. No, de hol is a mi hazánk? Amikor a horvát tengerparton voltam, külföldön éreztem magam, de Újvidéket Szerbia irányába elhagyva sem éreztem magam otthon. Nekünk itt a szülőföldünk van, ez azonban még messze van attól a hazától, ahol megértik örömmünket, szándékunkat, gondolatainkat, de még a szívünk lüktetését is.

*

Salzburg előtt úgy tíz kilométerre, az úttól távol magányosan áll egy házikó.

— A város utolsó hóhéra él itt, akitől mindenki igyekezik távol tartania magát – magyarázta Szépfalusi István, amíg a lóúsztatóval ellátott városkapuhoz értünk.

*

Zágráb felé dübörög velünk a vonat. Irodalmi est-re megyünk az Adyba. Bognár, Danyi, Kovács Lukács, Podolszki és én. Késő éjjel indultunk Újvidékről.

— Hogy suhan a vonat – mondja Danyi az éjszakába meredve – ma már holnap van! És értetlenül zuhant vissza közénk, a röhögő valóságba.

*

Négy vizsgám maradt még hátra az egyetemen, de munkába kellett állnom, nem tudtak már otthonról támogatni. A Magyar Szó pályázatára egy nappal később vittem be a kérvényemet. Az illatszergyáros főszerkesztő megvonta a vállát és közölte, lekéstem a határidőt. Az ajtókilincset fogtam már, amikor megszólalt.

— Várj, tudnánk talán valamit kezdeni.

Várakozón néztem rá. Amikor látta, nem rimánkodok segítségéért, elköszöntünk egymástól. Szabadkán a gépészeti technikumba Flego igazgatónál érdeklődtem magyartanári állás iránt. Másnap már osztályfőnöke voltam a villanyszerelő-inasoknak.

Visszaemlékezéseim

II.

Közben áramlott városunkon keresztül az orosz sereg. A legtöbb csak átvonult a városon, s leginkább egy-egy éjszakára álltak meg. Amikor már láttam az oroszokat a kishíd felé menetelni, tudtam, hogy megállnak éjszakára. Utcánkban három német család is volt. Ezeknek a lakásaikban szállásolták el magukat az orosz katonák. Persze dorbézolásukat végigszenvedte mindenki. Borzalmasan ittak. Egyik reggel sógoromnak a mellettünk levő házában, ahonnan előzőleg lágerbe vitték a német lakosokat, nagy volt a ricsaj. A bekvártélyozott oroszok hoztak valahonnan egy hízott disznót, leszúrta. Kezdték pörkölni, s még jóformán nem is égett le a sörte a disznóról, az egyik orosz beleszúrta a disznó hátába, kivágott onnan egy jókora szelet szalonnát, s kezdte falni. Rosszul lettem a látványtól. A többi pedig tökrészeget tovább pörkölte a disznót. Estig tartott a felszabadítók tora, s addig csaknem teljesen felfalták a lopott disznót.

A menekülő németek hátrahagytak mindent. Így, többek közt, a vasútállomás közelében levő raktárban hátrahagytak nagyobb mennyiségű bolzot, szeszes italt. Se vége se hossza nem volt a részegeskedéseknek, városzerte. Persze a szesz megtette hatását más síkon is. A legjobban a légerekben összegyűjtött szerencsétlen asszonynépség szenvedte meg ezt. A legborzalmasabb hírek jártak városzerte.

Egyik este a lakásomat elrekvirálták egy orosz altiszt és altisztné részére. Ezek ott züllöttek házunkban napokon át. Panaszra nem fordulhattam senkihez, mert ez volt a helyzet mindenfelé.

Október végén utcánkat teljes egészében lefoglalta Tolbuhin marsall részére az orosz katonaság. Dél előtt 11-kor közölték az utca lakóival, hogy délután 2-ig át kell adni a lakásokat. Volt ijesztő kapkodás. A legfontosabb fehéreneműt, ágyneműt felvittük Márta nővéremékhez és a főutcai Czikajló-házba. Volt két kis malacunk, s ezeket elszállítottuk a plébániára, a szükséges élelemmel. Mi pedig összezsúfolva húzódtunk meg a Czikajló házában. Átadtuk a lakást az oroszoknak. Na-

ponta egyszer volt szabad, a déli órákban, megnézni a házat.

Tolbuhin és vezérkara 24 napon át volt az utcánkba beszállásolva. Az egész utcán keresztül-kasul telefonhuzalok tömege vonult. Vigyázva kellett lépkednünk. Maga Tolbuhin Molnár Bélának házába foglalta el, velünk szemben. Feleségestől járta a harci mezőket. Felesége pedig néhány kutyával, s ezek a dögök jobban éltek, mint a város lakói. Molnár lakása igen szép volt, hiszen jómódú iparosok voltak, — s a marsall kutyái özszerűgták az összes függönyt.

Biztosra vettük, hogy az oroszok mindent ellopnak a lakásokból. Mégis, tartozom az igazságnak megírni, hogy nem vittek el semmit. A téli tüzelőből, a kokszból égettek ugyan valamennyit, de mivel nem tudták, hogyan kell a koksszal bánni, nyakig töltve, elfojtva találunk a kályhára. Viszont a lakás olyan fertelmes büzzel telítődött, hogy még egy hónap után is éreztük.

Az átvonuló orosz seregek mindent összevásároltak a főutcán. Bent voltam a Czikajló-patikában, amikor berohant három orosz, s hamarjában csak egy üveg kölnivizet találtak. Odadoztak egy ronda cservonyecet és egy maroknyi német márkát érte, lecsavarták az üveg fejét, s szépen elosztva, megitták.

Közben magyarok letartóztatásáról hallottunk. Így Stagelschmidt Jenőt, Oláh Lajost, s később Ambrózy Károlyt tartóztatták le. Ezeket később, kb. 10 nap után ismét szabadon bocsátották. Stagelschmidt Jenő mérmököt és Demkó Istvánt másfél évvel később ismét letartóztatták, s néhány évre szóló ítélettel lezárták.

Október vége felé Tordáról kaptunk hírt, hogy Boday József plébánost letartóztatták és Melencére vitték. Kb. negyedik nap bejött egy asszony a plébániára és közölte, hogy az állomás mögötti gyűjtőtáborban van a tordai plébános. Megmondta, hová menjek ki délben, ha látni kívánom. Éppen úgy értem ki az állomás egyik pontjára, hogy megláthattam Bodayt. Partizánok őrizete alatt nagy sereg szélén láttam meg. Beszélni nem igen lehetett. Csak annyit súghatott oda egy pillanatra: tetű el-

leni szert és hasmenés elleni gyógyszert hozzá holnap ide.

Két értékes segítőtársra akadtam: Ivanitza Nándira és Schwirtlich Ernőre. Főleg Ivanitza tett sokat. Ő a vasútnál volt alkalmazásban, s megtalálta a módját, hogy az orvosságot, tetűport s néhány doboz cigarettát átadhattam Bodaynak. Mint érdekesség akkor tűnt fel először az amerikai hadseregtől eredő DTT-féregirtószert. Nagy áldást jelentett ez, mert a tetű izgatása volt a legelviselhetetlenebb.

Boday Jóskával igen sok magyar volt együtt. Megismertem köztük Julián Józsefet, egykori iskolatársamat, akit Beodráról hoztak be. Még most is fáj, hogy nem értettem meg, mit kért tőlem, mert az őr ránk ordított. Később tudtam meg, hogy hasgörcsei voltak, mert nagyon megverték. Juliánnal az életben nem találkoztam többé, mert kb. három hét után ugyan hazaengedték őt is, a többi magyarral együtt, de hazatérte alkalmával házuk előtt „ismeretlen” tettesek lelőtték. Juliánnak öt gyermeke volt!

Bodayt sokáig tartották fogságban. A háború alatt Jóska körzetvezető volt, igen sokféle tartott beszédet, s néha megeresztett egy-egy politikai cikket a Torontálban. Ez pedig már elegendő ok volt akkoriban, hogy „felelősségre” vonjanak valakit.

Jung Tamással az a gondolatunk támadt, hogy az amerikai vagy angol (katonai) összekötő tisztnél kérjünk segítséget Boday József részére. Ez a tiszt, a Gimpelféle házban, a Dušan cár utca – Váraljai utca 1. sz. alatt ütött tanyát. A házon ott lobogott az amerikai és az angol zászló is. Az angol tiszt fogadott, s kifogástalan magyarsággal beszélt. Elmondta, hogy apja Magyarországon diplomáciai szolgálatban volt, s őt Gödöllőn a premontrai papok tanították. Jung Tamás elmondta, hogy ő temette el Muzslán a lelőtt amerikai pilótát. A tiszt tudott erről, s igen szépen megköszönte Jung Tamás akkori cselekedetét. A közbenjárást Boday Jóska érdekében kereken elutasította azzal, hogy ez a partizánok belügye, s a partizánok különben is „olyan jó katonatársak, hogy rosszat róluk nem is szabad feltételezni.” Soha nem felejtem el azt a pillanatot, amikor „megnyugtatott” minket, hogy az oroszok magyarországi megszállása legalább két évig fog tartani. Mi akkor megdermedtünk a két év hallatán! Ma pedig már 26. éve, hogy az oroszok ott vannak.

Néhány nappal karácsony előtt Bodayt szabadon bocsátották. A plébánián megmosakodott, piszkos és szennyes ruháját tisztával cserélte fel, majd másnap a

kisvonattal Begaszentgyörgyig ment, s onnan kocsival haza Tordára.

Október egyik napján nem jött be az irodába Damm János irodai szolgálk és mindenesünk. Másnap jött a felesége, s riadtan számolt be, hogy az urát letartóztatták. Kérte, hogy járjunk el érdekében. Gerőffy átküldött a városházára, hogy megérdeklődjem, hová is kell ilyen ügyben fordulni. Akkor hallottam először az OZNA fogalmát. Megírtam a kérvényt, s még jól emlékszem, külön kihangsúlyoztam, hogy Damm János mindig magyarnak számított. A kérvényt beadtam az OZNA hivatalában, mely akkor októberben a régi városháza emeletén volt.

A tisztviselő gondosan elolvasta, jól végigmért, s csak annyit mondott: „Kivizsgáljuk a dolgot, de mi is tudjuk itt mindenkiről, milyen nemzetiségű volt”. Később tudtam meg, hogy Damm egy időben németnek is vallotta magát. Mégis szabadon bocsátották, de később mi, igen nyomós okok miatt, Dammot elbocsátottuk!

Októberben egyáltalában nem dolgozott a posta. Miután senki sem távozatott egyik helyről a másikra engedély nélkül, úgyszólván semmit sem tudtunk a plébánosok és templomok sorsáról. Szó által jöttek hírek, magánszemélyektől. Így tudtuk meg, hogy október elsején, vagy másodikán Titel felől lőtték ágyúval Rudolfsnadot, s az egyik ilyen lövés eltalálta Schummer Rudolfot, a helyi plébánost. Mekkora rossztól mentette meg őt a gondviselés! Csak néhány napra rá létesítették ott a legrosszabb hírű haláltábor, ahol naponta százával haltak éhen az összezsúfolt németek.

Októberben tudtuk meg, hogy elmenekültek hívekkel együtt: Klekről Ehrling Rudolf plébános, Écskáról Griffel Lajos plébános és Hódegyházáról Frész József plébános. Sajnos egyikük sem juttatta el hozzánk az anyakönyveket, s ezek mind odavesztek. Kleken az összes németet belágerették, s a plébánián katonaság szállt meg. Écskán a templomi felszereléseket (miseruhákat stb.) és az anyakönyveket a templom előtti térre vitték, s ott máglyát gyújtottak belőlük. A németeket ott is kiűzték házaikból, és lágerbe zárták őket.

Az első halálhírt (papról) november elején kaptuk. Csernyén (Németcsernyén) agyonlőtték Brunet Ferencet, a községháza előtt. Később Haas Klemi, aki Brunet Ferenc házvezetőnője volt, úgy emlékezett, hogy november 4-én valami ürüggyel áthívták Brunetet a községházára, ahol oroszok is voltak. Kis ideig tartózkodott csak benn, s amikor kilépett a községháza ajtaján, sor tüzet bocsátottak rá.

Novemberben jött annak a híre, hogy Kikindán lelőtték Adam Antal szenthuberti plébánost. Ugyancsak Kikindán lőtték agyon a szerencsétlen életet élt, degradált Hoffmann Leót is.

Glogonjban mindjárt az első napokban letartóztatták Knapp Josefet. Súlyosan megverték, majd többek szeme láttára lelőtték.

Ugyancsak kivégezték a karlsdorfi plébánost, Weber Pétert is. Valamikor Weber Péter a radikális párt híve volt. Állítólag ez is egyik oka volt kivégzésének.

Még októberben tartóztatták le Varga Endre tóbai plébánost. Sokféle tartott ideológiai szónoklatokat a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség rendezésében, többek közt Melencén is, s ennek megtorlására végezték ki. A tóbai temető árkában földelték el, s csak jó néhány év múlva történt az exhumálása és egyházi temetése a lehető legjobban elkendőzött formában.

Tóban élt akkoriban az egyházmegye nestora, Rákos János mint nyugdíjas pap. Csendesen készülődött aranymiséjének megünneplésére, amikor kénytelenek voltunk rábizni Tóbát. Öreg napjaiban is igyekezett helytállni.

Heufelden ölték meg Steigerwald Ádám plébánost is. Közelebbit nem tudunk meg róla. Heufeld tiszta német község volt, és az egész falu lakossága lágerbe került.

A következő papokat tartóztatták le és kerültek gyűjtőtáborba: Neumann Imrét Kovinból, Hoffmann Istvánt Omoljicáról, Gabriel Nikolaust Brestovacról, Kaip Vilmost Ban. Despotovacról, Heim Mihályt Lázárföldről, Hummel Vilmost Párdányból, Pólen Bélát Kisoroszíró, Eusch Jánost Szécsányból, Schwarz Istvánt Szécsényfalváról.

Rövidebb időre zárták le Lenner Miklóst és Hunyár Emilt Fehértemplomról, s Pancsovára szállították, de karácsonyra hazaengedték őket. Ugyancsak rövidebb ideig volt őrizetben Steinkapf József mariolani plébános és Hauschka György magyarcsernyi esperplébános. Hauschkát hónapokon át tartották az újvidéki lágerben, majd később néhány hónapot töltött Begaszentgyörgyön is, majd pedig szabadlábra helyezték. Hauschka mindig magyarnak tartotta magát, s csak két német hozzátartozója miatt vitték el őt is.

A belágerezett papokat közel öt éven át tartották őrizetben, s megjáratták velük csaknem valamennyi gyűjtőtábor. Kétszer volt alkalmam őket felkeresni Karlsdorfon. Mindkét esetben a temetőben tartózkodtak, s élénken megmaradt előttem a jó öreg arisztokrata Heim plébános, aki még ott, abban a nyomorúság-

ban is fél cylinderben fogadott. Különben a belágerezett papokkal szemben csak két-három év után bántak türethetően.

Két papunk Oroszországba került. Elsőnek vitték el Pólen Bélát, akit a gyűjtőtáborból a község előljárósága karácsonyra kiváltott, de feltételként szabták, hogy a német hívekkel szakítson meg minden kapcsolatot. Mivel karácsony másnapján elmondta a szokásos német prédikációt is, visszavitték a lágerbe, majd Oroszországba, egy szénbányába toloncolták. Onnan 1949-ben Bécsbe került, ahol egy ideig hitoktató volt, majd később Bécshez közel plébános lett. (1975-ben német nyelven, 1992-ben magyar nyelven is könyv alakban, a saját kiadásában kiadta ötévi száműzetésének történetét: És én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig címen. A kéziratgondozó megjegyzése.)

A másik papunk, aki végigjárta az orosz Kálváriát, Schwarz István volt. A verseci lágerből szállították el még 1944 telén. Körülbelül 14 hónapot szenvedett át Oroszországban, s ismét visszakerült Becskerekre egy tifuszbeteg-szállítmánnyal, súlyos állapotban.

1944. november közepén az egyik kórházi nővér utazási engedélyt kapott Belgrádba. Vele küldtem érsek urunknak részletes beszámolót, különösen a belágerezett papokról. A megölt papok közül felsoroltam Knapot, Adamot, a degradált Hoffmann Leót, Steigerwaldot és Brunetet. A többiről november közepe után értesítettem. Ugyanazzal a kórházi nővérről küldött érsek úr választ. Ez volt (szeptember végétől számítva) az első levél tőle. Ebben közölte érsek úr (november 19-i dátummal), hogy az országos felszabadítási bizottság elnöke, dr. Ivan Ribar fogadta, s neki adhatta elő az internált papokkal kapcsolatos kérést. Ugyancsak papjaink érdekében tárgyal érsek úr Kocbek miniszterrel, aki az első kultuszminiszter volt az új államrendszerben. Mindketten „érdeklődést” mutattak az ügy iránt. Érsek úrral közölték az előbb említettek, hogy az állam és az egyház teljes különválása képezi az új rendszer elvét, de ezt alkalmas „modus vivendi” formában, iskolai hitoktatásként óhajtják tenni, ezek szerint önkéntes jellegű lenne... Egyúttal azt is jelezte érsek úr ebben a levelében, hogy az egyház ingatlan vagyonát nem érintik. Ez a levél persze nem hozott semmi enyhülést az internált papok életkörülményeiben, s főleg nem hozta meg nekik a lágerből való szabadulást. Sőt Schwarzot, Eusch és Hummelt november vége felé lágerrezték be. Érsek urunkat azonban emiatt nem lehet elmarasztalni, ellenkezőleg, akkoriban bátor kiállást jelentett az ilyen közbenjárás. Különben is köte-

lességemnek tartom, hogy megemlítssem: Ujčič érsek úr minden olyan kéresemben eljár, amire papok vagy egyházi érdekek védelmében megkértem. Igen sok irat másodpéldánya van irattárunkban, melyek igazolják állításomat. Sajnos, a legtöbb esetben a kívánt eredmény elmaradt, ami azonban nem csökkenti annak a ténynek értékét, hogy Ujčič érsek úr az adott körülmények között eljár az ügyekben.

Schäffer Vilmost, aki egyébként soha semmiféle politikai ügybe nem ártotta magát, híveivel együtt Csőszteleken internálták. Néhanapján hazatért misézni. Vasárnapokon mindig járt misézni. Gyakorlatilag fogoly volt, híveivel együtt. 1944. december 14-én halt meg. Hauschka esperes már csak ungházba (a szentkenettel ellátni) tudta. Ő is temette el. A Schäffer halálát követő napon a plébániát katonaság szállta meg. A plébániarodából átvitt néhány anyakönyvet Tordára Boday József, úgyszólván a kiszabadulása utáni órákban, s ezzel gyakorlatilag Csősztelek megszűnt létezni. A templom soráról később számolok be.

Törökkanizsán a hívek magyarok. Politikai nehézségek mégis voltak. A plébánia patronátusi (kegyúri) volt, s a patronátusi jog a Tallián báró családot illette meg. Watz Oszkár volt ezekben a válságos időkben a plébános. Lényegesen többe törődött a már világhírűvé vált bélyeggyűjteményével, a patrónus és hozzátartozói társaságával, mint híveivel és kötelességeivel. Szerette a főurat játszani. Mindez igen megbosszulta magát, mert helyzete veszélyessé vált, s jónak tartotta 1944. szeptember végén Magyarországra menekülni. Ezt meg is tette, magával vitte híres bélyegalbumait és numizmatikai gyűjteményét. A plébániát pedig örízetlenül hagyta. Ez szeptember 30-án történt. A hívek buzgalma dicséri, hogy nem tűntek el az anyakönyvek és a templomfelszerelés. A hátramaradt, illetve gazdátlanul hagyott plébániái fundus instructusból (leltári belső felszerelés, bútortart) bizony sok elkallódott. Ezt a nagy községet kb. 11 hónapon át vezette egy Straček Joannes nevű, szlovén nemzetiségű lazarista pap. Ő szeptember végén a kórházi nővérek rendkívüli gyóntatójaként járt Törökkanizsán, és ott érték a háborús események. Egy szót sem tudott magyarul. A hívek ragaszkodtak hozzá, mert látták buzgóságát, s 11 hónap eltelté után a legszebb formában búcsúztak el tőle.

A másik menekülő pap Dániel Géza, kikindai segédlelkész volt. Sok oktalanságával okozott magának bajt. Ő ugyan később hajtogatta, hogy az általa kiadott K.S.A. (Katolikus Sajtó Apostolkodás rövidítése) címet viselő katolikus ifjúsági lap szerkesztése miatt

volt kénytelen menekülni, de ez alig hihető, mert ez a lap ártatlan újságszemelvényekből állott, amelyeket Dániel máshonnan ollózott ki.

Ezzel egyelőre bezárult a meggyilkolt, internált és elmenekült papok sora. De a gondok nem szűntek. Nem volt egy óra sem azokban a hónapokban, hogy valami megrázó dolog ne történt volna. Hiszen láttuk eltűnni híveinket, a németeket, s hallottuk ijesztő állapotukat, s a sok kivégzésről szóló hírt. Mindezekhez járultak az anyagi vonatkozású kérdések is.

Az Adminisztrátúra a Prva Hrvatska Štedionicában tartotta folyószámlán pénzének egy részét. A Szajánban levő Egyházmegyei Vagyonigazgatóság tartotta nyilván a bánáti plébániák kötelező beszolgáltatásainak a pénzét, és azt a már erősen megcsappant alapot, amelyet a misealapítványok képeztek. Ezeket az összegeket a kikindai nemzeti bankban helyezte el Herresbacher Dénes vagyonigazgató. Az új rendszer azonnal zárta minden bankbetétet, országszerte. Az állami fizetési listáról egy tollvonással törölték a papok fizetését. Így sem Gerőffy igazgató, sem én nem kaptunk fizetést az államtól. Októbertől kezdve bizonytalanság várt ránk. Decemberben engedélyezték 60 000 Nedić-dinár felvételét az Adminisztrátúra folyószámlájáról. Később 1945 elején felvettünk ugyanannyit, s a többi pénz, kb. 600 000 dinár örökre elveszett. A sok egyházi bélyegpénz így úszott el.

Az Adminisztrátúrán október közepén egyik reggel tárva-nyitva találtuk a főkaput. Elsőnek Damm János ért oda, utána kb. 7-kor én, majd 8-ra jött meg Gerőffy. Nagy sürgés-forgás volt a házban. Ki-be rohagált néhány sötét fráter, s ránk sem hederített. Végül is kezdtem körüljárni. A második emeleten nem lakott senki, habár minden szobában volt elegendő bútor. Amikor felértem a második emeletre, a folyosón várakozó emberek állottak. Kérdésekre azt mondták, hogy itt van a városi lakáshivatal.

Bementem az egyik szobába, s ott ült vöröscsillagos katonasapkával a fején egy civil öltözetben pompázó személy. Köszönésekre egy szót sem válaszolt, s megvárakoztatott, míg szólásra nyithattam számat. Kérdésekre, kicsoda nyitotta fel a lenti főkaput és az emeleti helyiségeket, megnyugtatóan, hogy ezt bizony ő tette. S amikor kezdtem tovább folytatni a kérdéseket, kinek az engedélyével; mi lett a szobákban levő holmival stb., csak azt mondotta, hogy a felszabadító hadsereg nevében történik mindez, s durván felszólított, hogy távozzam. Ekkor beláttam, hogy ilyen embernek jogilag érvelni annyi, mint a színvaknak Murilló képét magyarázni.

Mit volt erre mit tenni? Kovács István általános helynöknek is beszámoltam ezekről, majd összeültünk Geróffy igazgatóval, hogy a holmik sorsát megbeszéljük. Másnap ismét felmentem az ipséhez, s kértem, adjon valami írást, hogy a termeket önhatalmúlag nyitotta fel és a bútorzatot is használatba vette a nép. Hivatkoztam arra, hogy a belgrádi nadbiskupnak (érseknek) kell ezt jelentenem. Rövid és velős válasza ez volt: „Neka dođe ovamo taj biskup”. (Jöjjön ide az a püspök.)

Ez az ízelítő lett hosszú évek alaptónusa a hatósággal folytatott tárgyalásainknak, minden vonatkozásban. Jó néhány napon át jártam fel ehhez a taghoz a második emeletre, míg végül átadott egy kis papírszeletet, „spisak stvari” (tárgyak listája) címmel, amelyen az állott, hogy néhány darab bútort használatra vett át a katonaság. Olyan „nesze semmi, fogd meg jól” megoldás volt ez.

Igen sok helyen a plébániákat a katonaság vagy pedig a rendőrség szállta meg. Törökbecsén egy kancsal tiszt kvártélyozta be magát a plébánián, s „szórazottatta” Jung Józsefet a hadi élményeivel.

A német községekben csaknem kivétel nélkül azonnal elvették a plébániákat, teljes leltárunkkal. Így pl. Németcsernyén Brunet meggyilkolása után a határőrség költözködött a helyére, Szenthuberten kifosztották teljesen a plébániát, partizán és orosz csapatok lakták, majd 1945-ben bábaasszonyi rendelőnek alakították át. Kanizsán csak egy kis részét hagyták a szlovén papra, a többit a katonaság szállta meg; Kikindán egy szobát adtak Albert Mátyás esperesplébánosnak, egyet Maier káplánnak, az épület többi részét teljes egészében elvették. Perlaszon egyik napról a másikra kidobták Lux Miklóst a plébániáról, s egy parasztházat jelöltek ki neki, a plébániát pedig átadták az elemi iskolának. Panasszal fordultunk a perlaszi ügyben a központi katonai hatósághoz. Jó hosszú idő után lakonikus választ kaptunk: szükség van iskolára, a plébánosnak pedig elég nagy a kiutalt lakás. Lux Miklósnak pedig kezdtek kellemetlenkedni. Bevonták személyazonossági igazolványát azzal, hogy nem jár ez neki, mert német. Hosszú, izgalmas iratváltás után kissé alábbhagyott Lux Miklóssal szemben a nyomás, de csak rövid időre. Később ez az izgatás kiújult, mire Lux és édesanyja átmenekült Magyarországra. A plébánia épületét kb. 18 év múlva adták vissza rendelkezésének.

Az összes német községben felállították a légereket, s 1944 telén és 1945 tavaszán csaknem valamennyi lakost odazártak. A német házak kifosztva, üresen álltak, s úgy jártak lassanként a plébánosok is. 1945 februárjá-

ban ugyan még a plébánián tartózkodott Heim Mihály, de már nem hagyhatta el a községet. Március első napjaiban aztán belágerették őt is. Ugyanebben az időben internálták Kaip Vilmost is, aki Banatski Despotovácon volt plébános.

Egyházmegyénk revizora akkor Eusch János szécsányi esperesplébános volt. Anakronisztikusan hatott, szinte másik égitestről előtűnőnek az az irata, amit ő küldött február 17-én. Az 1943-as templompénztárakra teszi meg az észrevételeit 1945-ben. Sürgeti pl. a csőszteleki templomszámadás egyik tételének néhány parával történő kiigazítását, amikor már a templom sorsa végleg megpecsételődött. Akkoriban ugyanis már kezdtek bontani a német falvak templomait. A csősztelekit éppen 1945-ben koratavasszal bontották le. Eusch kérte február 9-én a Papi Segélyegylet iratait, ennek pénzét stb., amikor már régen nem élt Brunet Ferenc, a Segélyegylet titkára, s amikor a csernyei plébánián hónapok óta garázdálkodott a határőrség, s amikor már egyetlen szabad csernyei hívő nem élt Németcsernyén.

Eusch Jánost 1945 márciusában deportálták Bački Jarekra. Ott volt kb. egy éven át, s utána Újvidékre vitték, majd Karlsdorfra, a többi lágerista pappal együtt. Onnan bocsátották szabadon 1949-ben.

1945 áprilisában zajlott le a pénzcseré. Az arány: 100 Nedić-dinárért adtak 5 (új) dinárt. Nekünk alig volt beváltani valónk, hiszen fizetésünk nem volt.

1945. február 19-én kaptuk meg a Központi Nemzeti Tanács kultuszminiszterének, Edvard Kocbeknek iratát (lásd a 74/75-ös szám alatt iktatott írást). Ebben közlik, hogy a hittan „fakultatív” tárgyként megmarad a tantervben, de a hitoktatást csak olyanok végezhetik, akik a megszállás alatt nem működtek együtt a megszállókkal. Ezt rögtön közöltük papjainkkal.

Ez év tavaszán alakulóban voltak az iskolák. Április 3-án vettük át Csauer Mária, gimnáziumi igazgató és dr. Várady József ügyvéd, kereskedelmi igazgató kéréseit, melyekben hitoktatók kinevezését kérik iskolájukban. Engem jelölt ki az érsek úr, s néhány nap elteltével hivatalosan kértem megbízatásomat. Az állami engedélyt rövid idő múlva megkaptam. Az illetékes iskolai referens Dračić nevezetű polgári iskolai tanár volt, akit még 1939-ben ismertem meg, s aki jó jellemzést (karakterisztikát) adott rólam. A hitoktatást heti egy órára csökkentve április közepén kezdtem meg. A tantervek a város különböző részein levő nagyobb házak szobáiban voltak. Az iskolai „év” persze csak rövid ideig tartott, mert augusztus elsején már osztották a bizonyítványokat. Lelki örömmre szolgált, hogy minden diák kérte a hitokta-

tást. Ez egyúttal a szülők keresztény kitartását is bizonyította. A legérdekesebb volt, hogy a diákok kívánták tanáraiktól, hogy ne csak a hittanóra előtt, hanem naponta az első óra elején és az utolsó óra végén is imádkozzanak. Persze volt tanár, aki ezt éppen csak tűrte. Sajnos Ambrózy Károly volt a leggyávább e pontban. Volt olyan is, aki ellenezte. Ilyen volt többek között Nagy Sándor oktató, akit pedig Ambrus Artúr törökbecsei plébános taníttatott. Nagy Sándornak nem volt tanári képesítése, sőt még középiskolai végzettsége sem. Valami iparművészeti iskolát végeztetett vele Ambrus Artúr, mert jól rajzolt az ipse. Nagy Sándor volt a politikai korifeus a magyar iskolákban. Unintelligens fráter volt, aki nem értett semmihez sem. Magyarul nem tudott helyesen. Hamar meggyűlt vele a bajom, mert tiltotta a konvikтусi diákoknak a vasárnapi misére járást. Írásban tiltakoztam emiatt, de sokat nem értem el. Nagy Sándor nyílt ellenségem lett, s feljelentőim között volt később.

Ez a néhány hónap mégis nagyobb zökkenő nélkül telt el. Az összes diák valamennyi magyar középiskolából elvégezte a húsvéti gyónást, mégpedig testületileg. A tantestület minden (többi) tagjával a régi jó viszonyban voltam.

Június 2-i dátummal érsek urunk kérte a kormánytól, hogy a belágerezett papokat engedjék szabadon. A kérvényt dr. Ante Mandičhoz mint királyi helytartóhoz (kraljevski namesnik) címezte. Akkoriban ui. még szó volt a Tito–Subašić-féle egyezségről. Ugyanakkor külön iratban kérte érsek urunk, hogy a lágerbeli hívek is lelki ellátásban részesülhessenek. Egyikre sem kapott választ.

Kihallgatásaimat minden éjszaka végezték. Este 9 óra után kiszólitottak a zárkából, s igen sokszor a hajnali egy órát hallottam ütni, mire visszaengedtek. Szembesítést kértem, de megtagadták. Egyik-másik vád olyan bosszantóan együgyű és célirányos volt, hogy csaknem sértésnek tartottam, hogy ilyen oktalanságot akarnak nekem tulajdonítani. Így tartott ez kb. 16 napon át. Közben a hatodik nap délutánján négy személyt zártak a cellába. Kikindáról jött három, akiket azzal vádoltak, hogy néhány vagon gabonát loptak. A negyedik egy Alfonz nevű, állítólag Szlovéniából származó legény volt, akit azzal hoztak be, hogy illegálisan akarta átlépni a román határt. Mindenki bizalmatlan volt egymáshoz. Velem szemben azonban nyiltabbak voltak, amikor megtudták, hogy pap vagyok. Persze vigyáztam, nehogy valami kijelentéssel még jobban megterheljem sorsomat. Január végén nagy szidalmazások közepette belöktek egy becskerekfi férfit, akit látásból ismertem. Később találkoztam vele az

utcán, de elfordította fejét, mert szégyellte magát. Ugyanis provokatőr ágens volt. Először siránkozva, majd később bizalmaskodva, magyarul kezdte „küldetését” teljesíteni, s tanácsot kért tőlem. Ez már gyanús volt előttem. Amikor pedig azt ajánlotta, hogy van ismerőse a börtönörök között, aki vállalkozik arra, hogy levelet csempész ki, akár nekem is, világos volt előttem szerepe. Erélyesen visszautasítottam ajánlkozásait —, s ezt bölcsen tettem. Egyik reggel, február 5-én vagy 6-án lehetett, levezettek, minden holmimmal együtt, az emeletről a földszintre. Ott megborotváltak, mert az egész idő alatt alaposan megnőhetett a szőrzet az arcomon. Az egyik rab azt súgta a fülemben: ma lesz a tárgyalása. Hát nem ez történt, mert bevezettek az irodába, ahol a kihallgatásokat végezték, s közölték, hogy „átmenetileg” lezárják ügyemet, és szabadlábra helyeznek.

Ez február 6-án lehetett. Délután mentem haza. Másnap már miséztem, jelentkeztem Gerőffynél és Kovácsnál, majd még délelőtt folyamán Csauer Mária, a gimnázium igazgatója bizalmasan közölte velem, hogy állandó megfigyelés alatt leszek, s neki az a kötelessége, hogy minden órám után hallgasson ki egy-egy megbízott diákot, miről beszéltem, hogy azután összesített feljelentést tegyenek ellenem. Azt is megmondta, hogy nem tűrik többé a hitoktatást az iskolákban. Csauer Máriával többé az életben nem találkoztam, mert az alábbiakat elmondtam Kovács általános helynöknek és Gerőffynek, s ezek rögtön letiltottak a további oktatásról. Csauer Mária később, nyugdíjaztatása után átköltözött Szabadkára, s onnan írt egyszer, csak annyit jegyezve meg: a lelkiismeretem nyugtalan! Elhiszem, hogy fáj ez neki, hiszen Csauer Mária vallásos nő volt, igen gyakori áldozó. Nem tehetett ő, szegény, az egészről, hiszen itt már mélyebb okok játszottak közre. Elvi síkon nem tűrte a rendszer a hitoktatást.

A börtönben első kihallgatásom alkalmával kértem, adják vissza a tőlem elvett breviáriumot. Ezt még azon éjszaka meg is tették. Micsoda áldást jelentett ez az imakönyv! Minden szónak gazdagodott a tartalma.

A gimnázium VIII. osztályában járt egy fiú, Kovács Oszkár. Sokan úgy vélték, hogy ő is a feljelentőim közé tartozott, mert nyíltan SKOJ-istának (Jugoszláviai Ifjú Kommunista Szövetség) vallotta magát, s többen látták revolverrel is. Mégsem volt ő a feljelentőim között, mert a VIII.-ban mondott megjegyzéseimből nem volt ellenem egy sem a kihallgatás egész tartama alatt.

Így zárult le iskolai működésem, kb. február hó végéig tanítottam, s amikor Ujčić érsek úrtól megjött a felmentésem, elbúcsúztam a diákoktól és a tantestület

tagjaitól. Csak Nagy Sándorral volt bajom, a többi tanárral a legkorrektebb viszonyban voltam és maradtam.

Újabb izgalmak jelentkeztek. Az első ilyen közvetlenül az Adminisztráció székhelyét érintette. Bizalmasan közölték Geröffy igazgatóval és Kovács általános helynökkel, hogy az épületet elveszik tőlünk. Érsek urunkat azonnal értesítettem, s ő ezután Masnić Petarhoz fordult, aki đakovói pap volt, de mivel csatlakozott a partizánmozgalomhoz, alelnöke lett a vajdasági legmagasabb tanácsának. Masnić azonnal válaszolt: „Erről nem volt sehol szó, s nem kell hitelt adni az ilyen híreszteléseknek.” Ez februárban történt. Augusztusban pedig három nap leforgása alatt dobtak ki bennünket a volt piarista rendházból, habár szabályos szerződésünk volt a várossal. Ki törődött azonban akkoriban jogi elvekkel?

A másik ügy már érintette az egyházmegye minden olyan községét, ahol ingatlanunk volt, földben. Megjelent a földreform, mely 17 holdat engedélyez az egyházközségeknek. Rengeteg munkát, kimutatást s főleg visszaélést jelentett ez. Sok helyen önkényes módon a jó földeket elvették, s gyenge minőségű földeket jelöltek ki. Az adót pedig évek múlva is a régi komplexumok szerint vasalták be a hitközségeken. A volt német községekben pedig via-facti, egyszerűen átvették mint általános népvagyont, a tulajdonjogot az államra ruházva a telekkönyvekben.

Ezt a nagy adminisztrációs munkát és vesződséget már teljesen egyedül kellett lebonyolítanom. Geröffy igazgató súlyos beteg volt már 1946 elején. Dr. Slavko Kamenković, aki kezelte, rövid életet jelzett. Sajnos így is lett. 1946. május 26-án délben meghalt. Reggel még áldoztattam, a Confiteort még térden állva mondotta, s délben már nem élt. Nagyon megtört a halála. Különös ember volt, akit azonban becsültem, s megszerettem. Szigorú és pontos volt az irodában, de mindig igazságos és egyenes. „Vaskancellár”-nak nevezték a papok, s mindig a legjobb viszonyban voltam vele.

Érsek urunk engem bízott meg az irodaigazgatósággal, amikor Geröffy temetése utáni napokban Belgrádban jártam. Tudtam, így kellett intézkednie, hiszen alig volt más választása. Vidékről nem hívhatott be senkit, hiszen nagyon sok plébánia pap nélkül állott. Nem tartottam magam alkalmasnak, hiszen alig voltam hét esztendeje pap.

A nyár folyamán jöttek a rendkívüli felhatalmazások: háromszori misemondás, hétköznapiakon pedig kétszeri misézés, ha szolgálatban levő apácákról volt szó.

A hitoktatási engedélyeket vontatottan adták meg a papoknak. Így pl. Versecen Neumann István plébános-

nak egyáltalában nem adták meg. Neumann jelezte is, hogy Versecen éppen hogy csak tűrik jelenlétét. Ott különben civil tanítót neveztek ki, de a megadott engedélyt úgyszólván azonnal vissza is vonták.

Simsik János nákovói plébánost, saját kérésére – mert túrhetlenné vált állapota — Kisoroszira helyezte át érsek urunk. Jóformán át sem költözött oda, amikor le tartóztatták, s nálunk őrizték az OZNA börtönében. Majdnem négy hónapot töltött itt el, s utána minden indoklás nélkül hazaengedték.

Herresbacher Dénest, szajáni plébánost is letartóztatták, mégpedig azért, mert saját tanyájáról behozott egyes holmikát az agrárreform után. Hosszú ideig volt őrizetben Kikindán. A nyár végén hoztak ítéletet ügyében: két évre ítélték. A fellebbezést dr. Várady József adta be. Nagy kinnal négy hónapra csökkentették az időt, vagyis a börtönben töltött időre. Üres, kifosztott házat talált otthon. 1946. április 25-én ért haza.

A sok Hiób-hír (Jób) mellett csekély vidámságra okot adó lapot küldött Nyugat-Németországból Erling Rudolf, volt kleki plébános, aki 1944-ben hívei zömével távozott el innen. Közölte, hogy a plébánia és a templom kulcsai nála vannak. Akkor már ui. a plébániatemplom romokban feküdt, és a plébániát teljesen kifosztották.

Szerencsétlen papunk Kahles Nikolaus, Egerből jelentkezett egy levelezőlapon. Kérte a szuszpenziója alóli feloldozását. Jelezte, hogy az egri barátoknál a borpince kezelését bízták rá. (Mellesleg: iszonyatos iszákossga miatt csúszott mindig lejjebb.) Mint tipikus esetet jegyzem meg, hogy „Kalász”-ként írta magát alá, Kahles helyett.

1946. február 10-én (egybeesik ez a dátum az 1923. év február 10-ével) egy észak-amerikai püspök, msgr. Joseph P. Hurley személyében a belgrádi nunciatura új vezetőt kapott. Pericle Felici után, aki 1941. március végéig volt itt nuncius, egészen mostanig betöltetlen volt a hely. Az új nuncius „Regens Apostolicae Nunciaturae”-nek írta magát alá azon az iraton, amit 1946. április 24-én 10/3/46 szám alatt küldött hivatalunknak, s melyben megköszönte gratulációnkat. Igen nagy megnyugvással vettük jöttét.

1946 májusában először követeltek Belgrádból kimutatást az egyházmegyei papságról. Igen részletes életpályát is kértek papjainkról. Később aztán más hivatalok is kértek kimutatást, így pl. Újvidék, az itteni városi előjáróság is. Olyan gyorsan kérték ezeket, hogy később egy-egy ívet papjaink névsorával már több példányban gépeltem le előre. Sohasem tudtam meg, milyen célra kérték, s hová jutottak végsősorban.

Még április elején (pontosan 1946. április 4-én) Gruber Vendel, S.J. kapott Praesulunktól teljes joghatóságot a rudolfsgnadi szenvedők ellátására. Bent volt Gruber az irodánkban néhány órán át. Bizalmas dolgokról számolt be, amelyeknek szem- és fültanúja volt a rudolfsgnadi haláltáborban. Napi 115-120 éhhalál, tifusz volt a rendes menet. Gabriel Miklós papunk és szülei is Rudolfsgnadon voltak. Anyja éhhalál következtében pusztult el. Már haldoklott a szegény asszony, amikor pap fia egy darab kenyérhez jutott, de már későn. Gruberről többé itt, az országban már nem hallottam.

Bizalmas iratot kaptam Praesulunktól. A potestas ordinaria biztosítása érdekében, arra az esetre, ha Praesulunkat bármi körülmény tartósan gátolná, a konzultorokra száll át a teljes joghatóság, kinevezéseik időrendje szerint. Ez a rendelkezés általános, minden egyházmegyére szóló szentszéki iratra vonatkozott. Nyár végén, szeptember elején bérmálás volt Muzslán. Az akkori Ordo visitationis canonicae szerint az érsek úr már a bérmálás előestéjén elvégezte az apsolutiót ad tumbam (a feloldozást a jelképes sírnál), én beszéltem „de causis adventus episcopi” (a püspöki látogatás okairól), majd átmentünk vacsorára a plébániára. Nyomorúságos gyertyafény mellett ültünk, eléggé nyomott hangulatban kb. fél kilencig. Érsek úr, a helyi plébános: Jung Tamás, bátyja József, Boday József és én. Botorkálásra, vad lépésre figyeltünk fel, amikor kopogás nélkül benyitott egy sapkás rendőr meg egy civil. A rendőr kihúzott a zsebéből egy kis papírdarabot s lassan szótárogva mondta: „U ime naroda uhapsujem Josifa...” (A nép nevében letartóztatom Józsefet...), majd várakozás után: — „Boday”. Szegény Boday Jóska elsápadt, de fegyelmezetten felkelt. Odalépett az érsek úrhoz, kezét csókolt neki, majd mindannyiunkat megölelt, és távozott. Jung Józsefre hatott legsúlyosabban ez a jelenet. Elmondta, hogy amikor a rendőr a Josif nevet böngészgette, biztosra vette, hogy róla van szó.

Ez a jelenet, olyan hatással volt Jung Józsefre, hogy sohasem tudott ettől megszabadulni, annál is inkább, mert már akkoriban az a hír járta, hogy őt is készülnek letartóztatni. Ez a hír annyira nyugtalanította, hogy a következő évben ősszel, november elején Magyarországra távozott, illegálisan, útlevél nélkül. Akkoriban ez még igen könnyen kivihető vállalkozás volt, mert a határ menti helyeken ezzel jól kerestek egyesek, s így Józsinak sem volt nehézsége ekörül. Nagy sokára, hónapok múlva egy lapon jelentkezett Zalaszentgrótról, ahol ideiglenesen alkalmazást kapott. Ez igen nagy

veszteséget jelentett. Nekem fáj talán legjobban, mert legjobb barátomat vesztettem el.

1946-ban három ifjú jelentkezett teológiára: Kovács Mihály, Kovács Kálmán és István Imre. A ljubljanei teológiára küldte őket Ujčič érsek. Kovács Mihályt rövidesen katonai szolgálatra hívták be, s utána, saját kérésére Đakovóra küldték. A másik két jelölt Ljubljanában végzett.

Az Egyházi Bíróság is 1946-ban kezdi meg újra munkáját. Néhány első fokú perünk volt, s 1946 végén Bácska is küldött másodfokú pereket. Budanović püspök akkor már újból átvette jogkörét, s az ő kérésére nevezte ki, illetve újra megerősítette a Szentszék a régi szokást, a két egyházmegyét, reciprocitás (kölcsonösségi) alapon, fellebviteli bíróságnak nevezte ki. Nagy nehézséget jelentett ez, hiszen a gyakorlott judices (bírák) csaknem mind lágerben voltak vagy eltávoztak.

Az Egyházi Vagyongazgatóság (EVI) iratait Basch Nándor padéi plébános, msgr. Herresbacher Dénes kérésére, behozta hozzánk. Ujčič érsek úgy határozott, hogy a megváltozott viszonyok miatt ezt a bizalmas természetű hivatalt nem ajánlatos vidéken tartani, s átmenetileg engem bízott meg ennek vezetésével.

1947-ben az egyház és az állam közötti viszonyt, legalábbis elvben, oly módon vélte megoldani az alkotmány, hogy kimondotta a két intézmény teljes különválasztását. Hogy ez mennyire nem a „szabad egyház a szabad államban” elve szerint történt, nemsokára megmutatkozott, és a nagyon rossz emlékü és igen rossz szájjú „udru[un]jenje narodnih sveštenika” (népi papok egyesülete) áldatlan kialakítása, a papok erőszakkal történt verbuválása és zaklatása, mindennél jobban érzékeltette.

A népi papi mozgalom nálunk Módoson kezdődött. A járási székházban 1946. december 31-én összehozták a járásban élő papokat, lelkészeket - felekezetre való tekintet nélkül. A spiritus movens a hírhedt Cvetko Jovanović pravoszláv pap volt, aki akkoriban még a politikai közösség vezető embere is volt. Papjaink közül Schmidt József módosi esperesplébános és Appler Ernő volt jelen. Gyűlési jegyzőkönyv is volt, s ennek egy példányát hozzánk is beküldték Schmidt esperessel. A jegyzőkönyv szerint az alakuló egyesület célja: rendezni a vallásfelekezeti kérdéseket, és azokat, amelyek érintik az állami közegeket. A jegyzőkönyvhöz fűzött kísérő iratban Schmidt esperes kéri tőlünk a határozatok jóváhagyását.

Ujčič érsekhez személyesen vittem el az iratot. Közösen szövegeztük meg a választ, amely világosan

fejtette ki, hogy vegyes felekezeti egyesületet a Codex kánonjai alapján nem alakíthat katolikus pap, s az egyház és az állam közti viszony az arra hivatott állami és egyházi legmagasabb fórumok feladata.

Persze, s ezt Ujčić válasza erősen hangsúlyozta, igen üdvös, ha a papok, felekezetre való tekintet nélkül, baráti találkozásokra ülnek össze, hogy ilyenkor megbeszéljék, mi módon lehetne a híveket vallási kötelességeikre buzdítani, a gyermekek hitoktatását elősegíteni stb.

Ez a módosi gyűlés csak előszele volt a későbbi viharos eseményeknek.

Az állami szervek mindenféle türelmetlen, sértő módon lépnek fel. Betiltják az úrnapi körmeneteket először Törökkanizsán, majd mindenütt. A német községek templomait, mivel új telepések érkeztek, állandóan felfeszegetik, fosztogatják. Hiába tiltakozunk. Még választ sem kapunk panaszainkra. Minduntalan utazom Belgrádba, s Ujčić érsek úrral megyek hol a szerbiai népköztársasági vallásügyi miniszterhez (Smiljanić), hol pedig a szövetségihez. Ujčić érsek mint régi aulista és mint aki ismeri az udvari (bécsi) etikettet, pontosan, kellő időben bejelentette látogatásunkat. Nem emlékszem azonban egyetlen esetre sem, hogy várakozás nélkül valaha is fogadtak volna. Rendszerint egy-két órai várakozás után egy kis, jelentéktelen hivatalnokkal beszélünk igen röviden – persze, eredmény nélkül. De maga Smiljanić sem ért el soha semmit, habár magas rangú szerb pap volt, aki az első napoktól kezdve részt vett a partizán mozgalomban.

Az écskai templom lerombolására felvonult egy egész tömeg, szerszámokkal, létrával. Úgy hallottuk akkor, hogy Stajićevórol vonultak Écskára. Az akkori muzslai plébános, Jung Tamás, amikor ezt az écskai hívek vele közölték, átment Écskára, és mint ennek az illetékes plébánosa, tiltakozott a szándék kivitelezése ellen. Velem is közölték a templomrombolási szándékot, s azonnal sürgönyöztem a szerbiai, szövetségi és tartományi (újvidéki) állami vallásügyi hivatalokhoz. Az eredmény az lett, hogy leállították a templom lerombolását, egy rövid időre, „do daljnega” (a továbbiakig). Hála Istennek ez az elodázás végleges lett. Itt találkozott Jung Tamás először Milinnel, a későbbi oznás megbízottal, aki a papi „udru[un]je”-nek lett a további toborzója.

A német községekben lévő többi templomot, amelyek az első dúlást átvészelték, sehogyan sem lehetett megvédeni. A híveket elhurcolták papjaikkal együtt, az újonnan érkezett telepések közprédának tartották a templomokat is, a tulajdonosaiktól elrabolt házakhoz ha-

sonlóan. Ebben az évben rombolták le a lázárföldi templom tornyát és átalakították raktárrá.

A mastorti-kistószegi templomot teljesen lerombolták. Még előtte sikerült az orgonát átszállítani Padéra.

A nákofalvai templom berendezésének java Kikindára került, s ez Maier Andreas érdeme, aki kikindai káplánként jutott ki néha oda, s mentette a menthetőt.

A jabukai templom tetejét csaknem teljesen elhordták, s a téglákból, amit kézi erővel el lehetett hordani, bontani, a szomszédos telepes-házak (volt német tulajdon) melléképületeit, disznó- és baromfi óljait építették.

A templomokhoz hasonló, illetve szomorúbb állapotban voltak papjaink. Külön kívánom összefoglalni Schwarz István sorsát. Őt 1945-ben Oroszországba hurcolták, a Versec-körményiek csoportjával. 1946 decemberében azt hallotta egyik itteni hívőnk, hogy Schwarz a lágerkórházban van, az itteni vasútállomás mögött. Valóban úgy is volt. Közel 2000 db cigaretta árán bejutottam a lágerkórházba. Hát ez mindennek volt nevezhető, csak kórháznak nem. Hatalmas, gyári épületrész, óriási raktár. Amikor a cigarettával megvesztegetett őr bebocsátott ebbe a helyiségbe, az volt az érzésem, hogy rögtön elájulok. Borzalmas bűz, rothadó szalma, izzadsággal vegyítve. Alig lehetett valamit is látni, a gomolygó, vastag párában. Sok ember volt összezsúfolva. Ruházatuk egységes: egy kis piszkos zsákdarabból összetákoltnadrágszerűség. A felsőtest csupas. Emeletes piccseken feküdt a legtöbb a szerencsétlenek közül. Az egyik ilyen fekvőhelyen találtam rá Schwarzra; ő ismert meg engem. Én őt nem. Sírtunk a megrendültségtől. Röviden elmondta, hogy 14 hónapot töltött Oroszországban, állandó éhezésben, agyonhajszolták mindenféle munkában, s mint beteget bevették az egyik hazafelé induló tehervonatba. De azt is csak úgy érte el, hogy szökött egy teljes éjszakán át lovaskatonák előtt, valami ingoványon át. Állapota ijesztő volt, csont és bőr, ápolatlan fej, haj, szakáll. Elvégezte confessióját (szentgyónását), de áldozni már képtelen volt. Átvette tőlem az oltáriszentséget, azzal, hogy majd néhány óra múlva megáldozik. Pénzt, élelmiszert, főleg füstölt szalonnát és húst adtam át neki, majd sietve búcsúztunk egymástól. Majdnem biztosra vettem, hogy ez volt az utolsó találkozásunk, hiszen láttam rajta, milyen lázas, és mennyire rosszul van. Igen meglepődtem, amikor már alig egy hónap múlva azt írta róla Hauschka György cserneyei esperes, hogy Molinban van Schwarz és mint kőműves dolgozik. Ő kü-

lönben 1950-ig maradt különféle lágerben, s csak 1952-ben tudtuk lelkipásztori munkába bekapcsolni.

A többi német nemzetiségű pap sorsa is nehéz volt. Károlyfalvára mentem 1947-ben a meglátogatásukra. Ott találtam Heim Mihályt, Hoffmann Istvánt, Neumann Imrét, Eusch Jánost, Hummel Vilmost, Kaip Vilmost és két bácskai papot.

Többször volt a bánáti papság Đakovón lelkigyakorlaton. Az utazás oda nagyon körülményes, mégis az ellátás, hely annyira megfelelő, hogy senki sem tekintette terhesnek a világháború előtti években. 1947-ben azonban senki sem helyeselte a đakovói ordinariátus ajánlatát, hogy kapcsolódjunk mi is abba a lelkigyakorlatba, amit horvát nyelven fognak ott tartani. A papság lelkileg még mindig igazán a mélyponton volt, a sok belágerezett pap, a hívek elhurcolása, a politikai bizonytalanság miatt úgyszólván senki sem ment el. Jellemző az anyagi körülményekre, hogy a đakovói püspökség in natura (természetben) kérte a hozzájárulást: 3 kg liszt, fél kiló zsir és 200 dinár készpénzben. A gazdag Đakovóra még jellemzőbb: az ugyancsak gazdagnak tartott Bánátból négyen azt jelentették, hogy képtelenek az anyagiakat előteremteni. (Lásd a 362/47 számú iratot).

Lassan jutunk kerékvágásba. Az első bérmaút a központi kerületben volt. Mindenütt engem bízott meg Ujčić érsek úr a szentbeszéd megváltására. A gyerekek előkészítése már nehézségekbe ütközött. A tanítók mindenütt nyomást gyakoroltak az iskolás gyermekekre, mégis mindenütt hatalmas hívősereg volt a bérmaútnál. A legkellemetlenebb volt az utazás. Törökbecsére pl. átalakított marhaszállító vagonban lehetett utazni. A hangulat és a beszéd stílusa, amelyet „élvezhettünk”, a kocsik eredeti rendeltetéséhez illettek.

A volt német községekbe leginkább pravoszlá, vagy vallástalan telepeseket hoztak. Szlovéniából Kudritzra, Nagyszeredre és Szécsenfalvára érkeztek katolikus telepések. Már 1947 májusában Ujčić érsek Škorjanc Jože személyében szlovén anyanyelvű papot küldött Szécsenfalvára, aki azt a megbízást is kapta, hogy a szlovén nemzetiségű hívek lelki gondozását az egész Bánátságban végezze.

Esti misézéssel egybekötött, háromszori misézési engedélyt kapott. Sok eredményt nem ért el, mert a telepéseknek nem tetszett új otthonuk, s néhány év alatt, túladván a nekik juttatott német vagyonton, visszatértek otthonaikba. Már az ötvenes évek közepén alig maradt

belőlük itt. Škorjanc sem fungált sokáig, hanem visszament előbb Ujčić érsekhez, majd onnan Szlovéniába. Szelíd, jóindulatú, munkára mindig kész pap volt, akit azonban telepes hívei nemigen vettek igénybe.

Ebben az évben kezdik nyugtalanítani papjainkat a tiszta magyar ajkú hívek a plébániáin is, a plébániák elvételével. Így Törökkanizsán elveszik a plébánia közel egyharmadát és trafikos boltot nyitnak ott. Ágoston Ferencet pedig ráveszik, hogy „bérbe adja” ezt az épületrészt. Veszedelmes lépés volt ez, mert később, 1959-ben, amikor megjelenik a nagyobb lakások és bérházak konfiskálását kimondó törvény, a törvény szakaszát ráhúzták az ilyen „bérbe adott” plébánia-épületrészekre is. Ágoston ezt a dolgot hosszú időn át nem is jelentette. Engedély vagy „bérleti” szerződés jóváhagyását sohasem kérte tőlünk.

Kubinban is kimondta a járási néphatóság a plébánia elvételét. Hosszú utánjárás után feloldották a konfiskáló végzést.

A német községekben levő plébániákat „jogilag” is elveszik az egyháztól. Így végzést kapunk Lázárföld, Klek, Katalinfalva (Ravni Topolovac), Ernőháza, Szárca, Szécsány, Elemér (itt csak a felét vették el), Csősztelek, Németcsernye községekről. Mindenütt panasszal élünk a végzéssel szemben, s ezzel átmenetileg elcsendesül minden. Gyakorlatilag Katalinfalván hagyják dr. Szabó Mártont a plébánián, mert hiszen a többi községben már sehol sincs papunk, na meg persze hívőnk sem. Dr. Szabó Márton magyar nemzetiségűnek vallotta magát mindig, s így elkerülte a lágert. Híveit azonban elvesztette. Sokat járt be, s mindig tele volt panasszal. Megélhetése nem volt, s csak a tőlünk kapott intenciókból és szerény segélyből élt. Csak idő kérdése volt, mikor hagyja el a plébániát.

Ebben az évben menekült el Perlaszról Lux Miklós. Nem tudta személyazonossági igazolványát magyarrá cserélni, s ez azzal a fenyegetéssel járt, hogy belágereszik, mint németet. Idegileg nem tudta elviselni ezt az állapotot, s 1947 őszén átment Magyarországra.

Ugyancsak vele egyidejűleg, mint már erről részletesen beszámoltam, elmenekült Törökbecséről Jung József.

Nagyon megnehezedett papjaink élete. Mindenkit a legkülönfélébb formában megfigyelt a rendszer, de egyben folyt a szünet nélküli verbuválás a népi papok egyesületébe, de elsősorban a papok nyugtalanítása volt a cél.

Mindenszentek napján

Az 1944-es események adorzáni emlékezete

Bús Gyuláné – Ladányi Irén

– Édesapám, öregapám halász volt. Ha akármilyen történt a Tiszán, a halászsokat kérdezték először. 1944. október 31-én lőtték itt a Tiszába az embereket. Édesapám valamit megneszelhetett, mert kilukasztotta a csónakját. A templomtól a második utcában laktunk. Aznap valaki szerbül átkiabált a bánáti oldalról: „Laci, gyere át értünk!” Visszaszól, hogy el van ülve a ladi-kom.

Otthon egy szalmafészerbe elbújt. Én kicsi voltam, még négyen voltunk testvérek. Először hozzánk jöttek be. Mondták, gyűjjön elő, nem bántjuk. Mellettünk pékség volt, onnan kilépett egy ember két kenyérral, mentek utána. Megebédeltek nála, bableves volt csülökkel. Aztán elvezették.

Hárman voltak Bánátból. A piactérre hajtották össze az embereket, hogy valami gyűlés lesz. Ott válogatták ki őket, 41 felnőttet és 9 legényt. Ebből egyet, Szecsei Jakabot mindjárt a dűlön lelőtték. Amikor vittek, sírtak utána a gyerekek, 5-6 gyerek. Visszafordult, hogy mindjárt gyűvök, ott a dűlön a szájába löttek.

A szülikém végső szomszédjának a fia akkor szabadult a katonaságtól, azt is elhajtották. Szülikém fölment a padlásra, onnan nézte végig.

Volt hogy egy családból hárman, négyen is elpusztultak. A Sarnyaiéknál az apa, fia, testvére, veje.

Amikor belelőtték őket a Tiszába, öten ki bírtak úszni. Behúzódtak egy pandalyba, és ott haltak meg. Öregapám szépen megtalálta őket.

1945-ben, április derekán kint ültek az asszonyok az utcán. Nagyot buffant valami a Tiszában. Fölvetette a víz. A cipőjéről ismerték meg. Bicskei Mihály-nak az édesapja volt. Ő a hatodik, aki a temetőben el van temetve. A többit elvitte a víz.

Ez a felső Tisza-parton volt, a tizenkét nagy nyárfa alatt. Azóta kivágták őket. 2001-ben emléktáblát emeltek a temetőben, most is kint voltunk mindenszentekkor, az évfordulón. A közös sírt Tari atya avatta föl. Minden évben sok misét ajánlott föl az eltűntekért.

1956-ban jöttünk föl Kanizsára, az édesapámmal hoztuk a csetrest csónakkal, a nővérem lakodalma után. Megálltunk a törökkanizsai kompnál, fölment a kocsmába. És egyszer csak gyűtt édesapám meg a Szvetozár. Én sírtam ott egyedül. Megindultunk fölfelé. Azt mondta: „Ide figyelj, kislányom. Sokat hallottál a vérzivataros időkről. Ez az ember kiabált akkor, hogy vigyem át a Tiszán.” Úgyhogy láttam a saját szememmel. Édesapám taszigálta fölfelé a csónakot. „És akkor mondta, amikor te születted, abban a vérzivataros időben...”

Amit itt elmondtam, azt mind a szüleimtől hallottam, mert én 1944. május 2-án születtem, nagyon kicsi voltam akkor. De később, amikor már iskolába jártam mindig mondták: „Nehogy azt a szaros Titót rajzold!” De apám is, anyám is sokszor rám szóltak, ne hogy ilyet mondjak. Mások előtt.

Takács/Kávai/ Ilona

– Én akkor 14 éves voltam. Kétszer is rám löttek. Először, mikor a szárkúpban húzgáltam ki a szarat. Egyenruhában voltak, tízen, állig felfegyverkezve. Piros csillag volt a sapkájukon. Voltak köztük kanizsaiak is. A Bózsó postás innen nősült Adorjánról, Szél Amált vette feleségül. Őt gyerekek született, ismertük őket, itt játszottak a falubeli gyerekekkel. A Misa mint katonai tanácsnok vett ebben részt. Meg a Radulov Pero, Miska fia. Volt közöttük egy Miszter nevezetű, annak is adorzáni magyar felesége volt.

Először összehívta a kisdobos az embereket a piactérre, valami gyűlésre. De főleg asszonyok, meg lányok mentek. Akkor azokat hazaküldték. Utána házról házra jártak, úgy szedték össze a férfiakat és összetelítették őket a piactérre.

Amikor a mi utcánkban voltak, mi anyámmal kiálltunk a kapuba, néztük, mi történik. Akkor is odalótték és kiabáltak: „Befelél!” – szerbül. Mi nagyon meg voltunk ijedve, mert apámék kint voltak a határban és féltünk, hogy haza találnak jönni. De szerencsére észrevették, mi történik, megfordultak s a lovak közé csap-

tak. Utánuk eresztettek néhány sorozatot, de csak a kocsit találták el.

Akkor /mindenszentek napja volt / ötös sorokba állították a férfiakat. Az első tíz sort kihajtották a Tiszára, a többi hazaküldték. Úgy látszik, ki volt adva a parancs, hogy Adorjánon 50 férfit löjjenek a Tiszába.

Takács Péter

– Ott voltam akkor a Tiszánál!

Éppen jöttem hazafelé a malomból, 10 kg darát hoztam. A Pulyka József háza sarkán találoztam a menettel – a piactérről hajtották őket. Senki nem tudta, mi történik. Azok jöttek a kis közön ki. Egy hopponban hazaszaladtam. Mink az első utcában laktunk. Tizenhat éves voltam akkor. Mindjárt kifordultam a Tisza szélébe, ott megbújtam. 51 embert számoltam meg, hármassorokban mentek. 11 partizán hajtotta őket, bánátiak voltak. Ivosevics volt a főparancsnok, az apámmal ismerték egymást, mert apám gátőr volt.

Apám rokonságából az édestestvérét, 3 unokatestvérét, 2 nagybátyját lötték a Tiszába. Szerencsére apámék oda voltak vetni.

Később az Ivosevics elmesélte apámnak, hogy a piactéren összegyűlt 100 emberből a falu elejét szedték össze: a tanítót, boltosokat, az okosabbakat, a fiatalokat. Úgy válogatták őket.

A szomszédunk 17 éves volt, azt is elvitték.

Hármassorokba állították őket, azt mondták, Kanizsára mennek. De amikor kiértek a Tiszához, megpa-

rancsolták, hogy ne „desno”, hanem „levo”, a partra, egyenként, háttal a Tiszának. Ezt már mind a saját szememmel láttam. Imádkozzanak! Molite boga! Aztán hátra arc. Mire megfordultak, már verették őket mint a záporosó. Vót olyan, aki előre beugrott, egy átúsztatta a Tiszát, de amikor fölállt, akkor lötték le.

Ivosevics kocsit rendelt aztán. A Filiszter Kelemennek mondták, fogjon be és vigye őket Oromhegyesre. Ott már csak itt-ott löttek, négyet-ötöt, mondják, egy papot is lelőttek. Még négyet bevitték Kanizsára.

Az anyám testvére jött haza Kanizsáról gyalog, mikor meglátta őket, beleszaladt a dohányba.

Éjjel 11 órakor visszajöttek Adorjánra razzizni, de már a jószágok el voltak engedve, kiszaggatva a kerítések, az emberek elbújtak. Össze-vissza lövöldöztek. Volt köztük egy Jócó meg egy Misó is.

Mindenszentek napján, délután 3-4 óra között lötték a Tiszába a magyarokat Adorjánon. Én végignézettem.

A Bicskei Pista magyar fogságban volt. A vonattal aznap gyűtt haza. Mondták, ne menjen be a faluba, mert szedik össze az embereket. Mégis bement és odaveszett.

Volt egy ember, aki orosz fogságban volt, csúfnevén Paprika Jani bácsi. Mikor bejöttek az oroszok, ő tudott velük beszélni. És amikor a bánátiak át akartak jönni, az oroszok lötték őket, hogy ne tudjanak ide jönni, Adorjánra.

VAJDA GÁBOR

TITOÁN KÁMEN, avagy a gerinctelenek II. rész

Szerkesztőségi dolgozósoba a hatvanas évek közepén. Balról kéziratokkal megpakolt nagy íróasztal, jobbról kis asztal fotókkal, a háttérben könyvállványok. Fölöttük vagy közöttük a falra festett piramison a fáraó múmiájának képe alatt felirat öles betűkkel:

*Mióta kimondtad
a nagy szót: ámen,
mennyei a létünk,
óh, Titán Kámen!*

PUHAI (*balról a nyitott emeleti ablak előtt áll, leugrani készül, s mintha álmában beszélne*): Folyamatosan lehetetlent kívánok tőlem. Kín ezt az íróasztalt naponta látni... Kín ez a füstbe nyíló ablak... Iszonyú súlya van a dolgoknak. Nézem, figyelem őket, és húzzák a szemem, a fejem... De a testem, a testem a legnehezebb... Most... most eldobom a testem... (*Kiáltva.*) Szemébe vele! Meg akarok tisztulni! (*Elernyedten.*) Ó, jöjj megkönnyebbülés! (*Kinyitja az ablakot, az egyik lábát átlendíti a párkányon.*)

RUGANYI (*belép és meglepődik*): Micsoda akrobácia ez? (*Főleszmélve az ablakhoz rohan és megragadja Puhait.*) No nem! Erre senkinek sincs szüksége! Még neked se. Szóval te még mindig ott tartasz, ahol a tanfolyamon... (*Visszahúzza Puhait az ablakból.*) És éppen most, amikor jó hírt hozok a pártközpontból. Meg vannak elégedve az ellenőrző munkáddal. Mióta te nézed át a cikkeket, szinte hibátlan a nevelőmunka.

PUHAI (*lassan összeszedi magát*): Én... én nemcsak a főszerkesztőt hallgatom meg, hanem sorról sorra mindent elolvasok...

RUGANYI (*mosolyogva*): Vettük észre.

PUHAI (*kifakadva*): Akkor miért telefonált rám az előbb Vasics népfi, hogy az anyanyelvi iskoláztatás

kérdéseinek nem szabad ilyen nagy teret engedni. Mi szerinte politikai lap vagyunk, kulturális apróságokkal nem bibelődünk. Egységre kell törekednünk, ezt viszont a többség nyelvével valósíthatjuk meg.

RUGANYI (*rejtélyesen mosolyogva*): Tudok erről a figyelmeztetésről, azért is siettem hozzád. (*Méltatlankodva.*) Neked mint közöttünk a legműveltebbnek a legjobban kellene tudnod, hogy ilyen államnacionalista túlbuzgók még sokáig lesznek. A vezetőség tagjainak többsége azonban másként gondolkodik, – s ez a lényeg. (*Két kezébe fogja Puhai fejét és szuggerál, kioktat.*) Mióta erről téged is meggyőztek, itt ülsz, s a jövőben is itt fogsz ülni.

PUHAI (*siránkozva, magánkívül*): De ez az egyensúly csak pillanatnyi... akármikor...

RUGANYI (*türelmetlenül*): Főleg akkor, ha egy önkényes rendreutasításra végzetesen meggyávulunk, mint te.

PUHAI: Könnyen beszélsz te mint az istenek... (*zavarral küszködve*) a haladó erők küldötte, aki a lendületes politikai vitákban éled ki magad. De mit szóljak én, akinek a munkáját sokan inkább eltűrik, mint becsülik. Egy bűnös nemzet maradékának kultúráját gondozni inkább önmarcangolás, mint alkotó munka. (*Nekibátorodva.*) Kirakatembernek érzem magam.

RUGANYI (*dühösen*): Most blokkol a fene nagy olvasottságod! Hát nem érted, hogy az ilyen embereket, mint Vasics, nem érdekelhetik a nemzeti hagyományok? Főleg a nemzetiségiek nem. (*Fokozódó indulattal.*) Gondolj arra, hogy amikor ők kerekedtek felül, hogyan bántak velünk, s ahhoz képest... (*Puhai rémülten a fölére és a falra mutogat, amire Ruganyi hangnemet vált.*) Néhány évvel azelőtt, amikor a mi nyelvünk dominált – valljuk be: kíméletlenül erőszakosan –, nem volt alternatíva. (*Nekihevülve, Puhai fejét rázogatóva.*)

Most viszont minden rajtunk múlik. Maga az állam támogatja nemzetiségi kultúránkat. (*Emelkedetten.*) A mi létünk ennek a társadalomnak a lényéből fakad.

PUHAI (*rezignált iróniával*): Igen, ezt kell mondanunk. (*Megfeledeznek magáról.*) Ennek a mi támogatottságunknak főleg nemzetközi okai vannak. (*Zavartan.*) Többször az az érzésem, csak akkor szeretnek, ha lenézhetnek bennünket... ha nincs saját véleményünk...

RUGANYI (*türelmetlenül, kioktatón*): Ezek megint a te régi idealista hülyeségeid. Viszonylagos, hogy szeretnek-e bennünket. Kiegyensúlyozott, tartós érzés a magánéletben sincs, hát még a nemzeti kapcsolatokban! A szeretetnél fontosabb a tisztelet. Tisztelni viszont akkor fognak bennünket, ha nem ijedünk meg a Vasics-féle csoportvéleményektől, és a kámenista vezetőség direktíváihoz tartjuk magunkat. Annál is inkább, mert a mi kínlód nemzetiségi akaratumkat is kifejezik ezek a döntések.

VASICS (*kopogtatás nélkül beállít, Puhai és Ruganyi zavartan hallgatnak*): Szébb jövőt! (*Mosolyogva Ruganyinak.*) Sejtettem, hogy valaki már közületek itt fog lenni. (*Puhaihoz, aki leforrázva hallgatja.*) A jólőbb, amikor telefonon beszélgettünk, az volt az érzésem, hogy te nem értesz engem, illetve nem is engem, mert én (*kissé zavartan körülhéz*) csupán Titán Kámen gondolatát közvetítem, úgy ahogyan azt tegnap a fővárosban (*nyomatékkal*) a tábournok népfértelmezte. Nem elsősorban a nyelv ügyének favorizálásával van baj, hanem azzal, ami mögötte rejlik. Beleragadtak a múltba. A régi dolgokban vájkálva nem lehet jövőt építeni. Most, amikor a mi társadalmunk is a munkanélküliséggel kezd küszködni s a racionális befektetéseken, gyárak létesítésén kell törnünk a fejünket, nem sülyedhetünk bele a nemzeti magánügyekbe.

PUHAI (*megpróbál kiegyenesedni, de felszisszen. Patetikusan, fontoskodva*): A múltismeret – önismeret. Nem építhetsz kámenista jövőt gondosan lerakott alapok nélkül.

VASICS: Éppen erről van szó. Csakhogy kizárólag azt kell felszínre hozni, ami összekapcsol bennünket, ami pozitív példa. Minél kisebb feneket kerítve a dolgoknak...

PUHAI (*legalább úgy akarja tudni, mint Vasics*): De hogy ne kövessük el ugyanazokat a hibákat...

VASICS (*oktatva*): A polgári társadalom hibái nem ismétlődhetnek meg a kámenizmus előkészítése során!

RUGANYI (*kajánul*). És az általad előbb említett munkanélküliség?

VASICS (*gögös ingerültséggel*): Az emberiség előőrse vagyunk s ezért az út kiválasztásában – átmenetileg – tévedhetünk is. A mi nehézségeinket a tőke okozta kiszolgáltatottsághoz hasonlítani a legjobb esetben csak viccelődés. A Nyugatnak meg a Keletnek mindenesetre ez az aduja velünk szemben.

RUGANYI (*magyarázkodva*): Persze, persze. De ha a nevelés során egyformán tudatosítanánk nemzeteink hibáit, csökkenne az ilyen válságokhoz vezető egyéni és csoportönzés...

VASICS (*magabiztosan*): Szerintem igaza van a tábournok népférnek, amikor azt állítja, hogy a majhonapokat az elmúlt évszázadok szenvedései jórészt megtisztították az önzés gyarlóságától. Főleg azokat, akik a létfenntartás harcában érdekeik közösségére ismertek rá. Mi a saját élőködőinktől már megszabadultunk, a birtoklás ragálya kívülről jön. Úgyhogy nincs mit rehabilitálnotok, a múltkutató álobjektív, ha pusztán a tényeket sorakoztatja fel a mi mai érdekeinknek megfelelő szempontjaink érvényesítése nélkül. (*Lehengerlő hangsúllyal.*) A ti tárgyilagosság-igényetek a mi egységsemnkhez képest: na-ci-o-na-liz-mus.

RUGANYI (*elhárítólag*): Szó sincs róla! Az egységsemnből valóságot csak a táj emberének, azaz a hagyományainak alaposabb, mélyebb megismerésével lehet teremteni. Nem elég akarni! A már meglévővel kell előbb tisztába jönni ahhoz, hogy változtassunk rajta. Az igazságot folyamatosan újjá kell alkotni, a dogmák elmeszesítik a forradalmat. Olyan új ismeretekre van szükség, amelyekből kamatoztatható tanulság vonható le a mi gyakorlatunk számára.

VASICS (*tántoríthatatlanul*): A tanulságot már levontuk. Különbén a kínlód szabadságharcról írt tárcasorozatokban semmi újdonság nincs, s csak arra alkalmas, hogy hözöngést keltsen nemzetiségetek sora-

iban. A bukás okait persze inkább külső okokkal magyarázzátok, mintha a kínlód demokratikus törekvéseknek nem az a nacionalista hegemonia lett volna a célja, ami így a bukásnak köszönhetően csak néhány évtizeddel később valósulhatott meg. Szerencsére rövid ideig.

PUHAI (*a lapítása után bátortalanul*): De hát Szónoky, a szabadságharc vezére a kínlód népköltészet egyik mitikus alakjává lett. A nagy embereknek a tévedéseik is nagyok. A tárcák szerzője utalt Szónokynak a több száz éves előítéletekből eredő hibájára. A hangsúly a nemzet szabadságvágyán van. Az természetes, hogy a nép képzeletében mindig háttérbe szorul a nagy emberek gyarlósága.

VASICS (*gőgösen*): A mi nagy embereinknek nincsenek jelentős tévedéseik. Ezt az egész haladó világ tanúsítja. A kivándorlás előtt álló embereken elsősorban az ő nemzetközi tekintélyük segíthet. Szónoky hajdani konjunkturális világhírének felelevenítése, vagy a kacifántos kínlód helyesírás tökéletes elsajátítása csupán a tehetetlenségnek, talán reakciós nosztalgiának a bizonyossága.

RUGANYI (*meghunyaszkodva*): Hát... hihetetlenül sok dolgot valósítottunk meg az elmúlt két évtizedben...

ERNA (*belép és idegesen körülnéz*): Fontos megbeszélés? Ha nem, akkor maradok, mert sürgető családi gondokat kell megbeszelnünk.

RUGANYI (*ironikusán*): Ebből ennyi egyelőre valóban elég volt.

VASICS: A következő ülésig még van időnk beszélgetni. Gyerünk! Viszontlátásra! (Ruganyival együtt távoznak.)

PUHAI. Minden jót! (*Állva a feleségéhez, aki leül az egyik fotelbe.*) Itt kell megbeszelnünk a magánügyeinket?

ERNA (*egykedvűen*): Az iskolából jövök. Szülőértekezletünk volt.

PUHAI (*ingerülten*): A gyerek egy-két negatív osztályzata miatt azért még nem kell ide...

ERNA (*elgondolkozva*): Nem elsősorban az osztályzatokkal van baj. Az osztályfőnök négyszemközt beszélt velem. (*Puhai riadtan leül és mereven figyel.*) A pszichológus már régebben mondta, hogy a gyerek búskomorságra hajlamos. Most viszont a kínlód tanárnő számolt be neki, hogy Róbert dolgozatírásakor Példakép cím alatt a szüleit jellemezve furcsákat írt rólad. Azt vallotta, hogy kölcsönösen képtelenek vagytok megérteni egymást. Őt – állítólag az ő érdekében – távol akarod tartani az irodalomtól, holott te író, szerkesztő és tanár vagy. Legfeljebb a képzőművészeti érzékét fejlesztenéd, s legszívesebben elektrotechnikai középiskolába íratnád. Az idegére mennek már az ezzel kapcsolatos otthoni viták.

PUHAI (*elhülten*): Szóval a fiam a maga módján följelentett...

ERNA (*hevesen*): Aligha lehet egy kamasz kétségbeesett kitárulkozását ilyen jogi, illetve politikai kifejezéssel illetni. Neked hiába mondogatja, elmondta hát mindenkinek.

PUHAI (*letörten*): Ekkora szégyen nem ért az utóbbi években...

ERNA (*mintha erre várt volna*): Íme a döntő ok, hogy Nyugatra menjünk.

PUHAI (*megdöbbenve*): Micsoda? Végleg? Máról holnapra?

ERNA: Nem biztos, hogy végleg. (*Malíciával.*) Még ha te legbelül így szeretnéd is. Máról holnapra viszont nem is lehet.

PUHAI: Felelőtlen vagy! Hogy akarod a gyereket kiszakítani...

ERNA (*egykedvűen*): A gyereknek van mehetnékje.

PUHAI (*kinos csönd után letörten*): Tehát összecsátok a hátam mögött. Tudtam. Tegnap is fél füllel hallottam...

ERNA (*magabiztosan*): Anyai kötelességemnek teszek eleget, amikor meghallgatom a fiam kívánságát.

PUHAI (*mintha saját magának mondaná*): Kamasz vágyálmok nem irányíthatnak bennünket!

ERNA (*igaza tudatában*): Iván azt mondja ki, amit mi nem merünk.

PUHAI (*rémülten a fülére és a falra mutatva*): Elég volt mára! Majd otthon folytatjuk. (*Családfői határozottsággal áll fel*): Maradunk a fenekünkön!

ERNA (*mintha nem is hallotta volna, szintén feláll*): Nem mehetek most haza. Munkástanácsülésre kell mennem. Volt egy fél órá, ezért ugrottam fel hozzád a hírral.

PUHAI (*összeteszi a kezét*): A szerkesztőségben nincs időm meg idegem családi ügyeink megvitatására. (*A fülére és a falra mutat.*)

ERNA (*lekezelően*): Már megint az üldözési mániád tört rád. Jó lenne, ha tizedannyira tartanának fontosnak, mint Titán Káment, akinek a palotájába azokat a lehallatógépeket beszerelték. (Puhai az ájuláshoz közel roskad le a székére.) Azt hiszed, azok ott a központban nem tudják, hogy mi itt valamennyien megfélemlített seggnyalók vagyunk, s inkább még egy Mercedes kocsit vagy egy tengerparti villát vesznek azon, amibe a hozzánk hasonlókat megfigyelése kerülne.

PUHAI (*fásultan, gépiesen, halkán*): Nekem különleges feladataim vannak.

ERNA (*erélyesen*): Még mindig túl sokat hiszel magadról. A kultúrügék feladatai azért különlegesek, mert a társadalom nem veszi komolyan őket. Különbön ahol az egyéni döntés számít...

PUHAI (*továbbra is halkán*): De nálam nem lehet egyéni a döntés!

ERNA (*elgondolkozva*): Majd csak kiugrik a nyúl a bokorból. Tehát ezért nem lehettem én tanúja annak a beszélgetésnek, amelyet azzal a két palival folytattál. Ezért mentetek át a Lottó vendéglőbe...

PUHAI (*csendességre intő felemelt ujjal*): Nem ezért, hanem amiatt, hogy mindenki lássa: a belüggely csak a nyilvánosság előtt tárgyalok.

ERNA (*gonoszkodva*): A kiszolgáltatott emberek nem tárgyalhatnak, legfeljebb beszélgetnek.

PUHAI (*beletörődve*): Jól van. Ők állítottak be ezzel az igénnyel hozzánk. (*Feleszmélve*) Viszont – eszerint Iván nem véletlenül állított be éppen akkor a vendéglős fiához, amikor mi ott ültünk, hanem azért, hogy te tudd, miről beszélünk.

ERNA (*gúnyosan nevetve*): Lám, te pont akkor nem érzed magad üldözve, amikor a nyomodban vannak. Azt hiszed, nem füleltem a konyhából s nem láttam, hogy rövidesen távoztok. (*Felelősségteljesen.*) Jóember, nekem gyerekem van, aki csak apa segítségével nevelődhet.

PUHAI (*keserűen*): Nafene! Ha még az is kiderülne, hogy nem csupán a gyereked apjának, hanem a férjednek is tartasz...

ERNA (*főlényesen*): Azt még meglátjuk! (*Ironikusan.*) A különleges feladataid érdekelnek. Miről tárgyaltál te azzal a két ballonkabátos úriemberrel?

PUHAI: Erről a családtagjaimnak sem beszélhetek. (*A fülére és a falra mutat.*)

ERNA (*legyint*): Nyalják ki a seggem! Nekem a kölykőm a fontos. (*Gonoszkodva.*) Hej, ha az ő jövője attól függne, hogy a te tárgyalópartnereidnek kivel és hogyan esik jól...

PUHAI (*felháborodva*): Már megint a romlott cinizmusod... Azt hiszed, nem vagyok biztos benne? Mint derék kispolgár értelmiségi lánya mindig csak azért fenyegetél a lehetséges prostitualizálódásoddal, hogy teljesebb legyen a hatalmad fölöttem; hogy nyögjek is, amikor kérellek...

IVÁN (*kopogtatás után beállít*): Sziasztok! (*A kínos csönd miatt magyarázatként.*) Otthon senki sem vette föl a kagylót...

PUHAI (*méltatlankodva*): Te se tudtad kivárni, hogy itt befejezzem a munkám.

IVÁN (*vállat vonva*): A kulcsot otthon felejtettem.

IVÁN (*szomorú szemrehányással*): Amint halom: bepanaszoltál az iskolában.

IVÁN (*flegmán*): Az iskolapszichológus szolt, hogy beszélni akar velem, s én nem utasítottam el.

PUHAI: Előbb talán...

IVÁN (*pimaszul*): ...engedélyt kellett volna kérnem tőled.

PUHAI (*türtöztetéssel*): Hiába pimaszkodsz, velem mindig lehet beszélgetni.

IVÁN (*szemtelenül*): Persze, csak mindig másról.

ERNA (*meleg hangon*): A beszélgetés oka állítólag a kínlód dolgozatod volt, kisfiam.

IVÁN (*elgondolkozva*): Igen, még a múltkor Példaképem címen kellett írunk...

ERNA (*szemrehányón*): S te negatív képet festettél az apádról.

IVÁN (*közönyösen*): Ez nem igaz. Azt is írtam, hogy inkább neki köszönhetem, mint neked, hogy világnyelvet is tanulhatok, meg hogy zeneiskolába járatok. Apám többet keres, mint te, úgyhogy a sítúráért is neki tartozom több hálával.

PUHAI (*felfortyan*): Akkor meg mi a bajod velem?

IVÁN (*elgondolkozva*): Tájunk művelődéstörténetét te ismered a legjobban...

PUHAI (*félbeszakítja*): Állítólag... Bár ezt nem szívesen írják le rólam...

IVÁN (*gúnyosan*): Te sem viselkedsz mindig úgy, mintha ez úgy is lenne.

PUHAI (*elhülten*): Hát hogyan kellene viselkednem?

IVÁN (*vállat von*): Kulturáltan. Következtesen.

PUHAI (*indulatosan*): Százszor mondtam már, hogy a Mókai-regények főhőseinek bőrébe bújva mindig a rövidebbet fogod húzni az életben.

IVÁN (*kötekedve*): A pedagógia szerint a te bőrdbe kellene bújnom, csakhogy gyakoriak a... vedléseid...

PUHAI (*fölhördül*): Mondhatnám, hogy ezt anyádtól tanultad, ha szinte már pályáskorod óta nem pimaszkodnál. Bezzeg, ha elektrotechnika órán is így működtetnéd az agyad...

IVÁN (*lezseren*): Azon nem tudom működtetni. Csak testileg lehetek jelen az órán.

PUHAI (*elhülten*): Hát nem örömmel iratkoztál be ebbe a külföldön is elismert szakközépiskolába?

IVÁN (*legyintve nyugtáz*): De, valóban örömmel. Mert telebeszéltétek a fejem, hogy a technikáé a jövő, s hogy irodalommal elektromérnökként is foglalkozhatom. Most már tudom, hogy mindent csak akarni lehet, birni már nem. Most, hogy abbahagytam a Mókai-regények olvasását.

PUHAI (*kétségbeesetten*): Az íróknak kenyérkereső szakmára is szükségük van... A legnagyobb írók nem nyelv- és irodalomszakosok voltak...

IVÁN (*mint aki átlát az apján*): Megint másról beszélész. Te nem is akartad s most sem akard, hogy író legyek. Miért nem közöltétek le azt a novellámat, amelyet nemcsak az önképzőkori barátaim, hanem a kínlód tanárunk is a legjobbnak talált nálunk, sőt, a vetélkedő döntőjében második díjat kapott.

PUHAI (*rövid hallgatás után*): Érned kell még. Alig néhány ilyen szöveged van. A helyedben szerényebb lennék. Arra nem gondolsz, hogy azt mondhatnák: a papa kedvenceként játszod az író.

IVÁN (*fölszisszen*): Mintha nem tudnád, hogy másutt közöltek már. Álnéven küldtem be a novellát, hogy miattad ne húzzanak vissza, vagy ne lökjenek előre. A vetélkedő harmadik díjasának szövegét, persze, leközöltétek.

PUHAI (*elháritóan*): Nem csupán rajtam múlik, hogy kit közlünk.

IVÁN (*az anyjára nézve, aki eddig megbabonázva élvezte fia okosságát*): Nem, mert neked közvetítened kell a kritériumokat. (*Gúnyosan.*) Legalább nekem egyenesen megmondhatnád: melyek a tiltott s melyek az ajánlott témák.

PUHAI (*tehetetlenségében szintén gúnyba váltva át*): Jól áll neked ez a farmernadrág. A legdrágábbat választottad, ugye. (*Iván dühösen az ajtó felé indul.*) Várj, itt a kulcs! Csak siess haza. Úgy tudom, rántott borjúszelet vár bennünket. (*Iván átveszi a kulcsot és becsapja az ajtót.*)

ERNA (*rosszallón*): A gyerekeddel ilyen tüntetően mellébeszélés... (*Añyai nárcizmussal elrövedve.*) Honnan ez a nagy ellenálló képessége!?

PUHAI (*ingerülten*): Onnan, hogy még taknyos. Mit írt még abban a dolgozatban?

ERNA: Azt, hogy utálja a iskolai munkáját. S hogy te sem hiszel a technika üdvözítő jövőjében.

PUHAI: Te is emlékszel: minket az ő jövője aggasztott, amikor a mérnöki pálya előnyeiről igyekeztük őt meggyőzni. (*Mosolyogva.*) Főleg te, akit annyira elbűvölt a politikában is elegáns iskolaigazgató.

ERNA: Az emberben él a remény, hogy az üzemi szakembereknek jobb dolguk lesz, mint a kultúra napszámosságainak. Meg féltettem a politikától, ha nem is annyira, mint te.

PUHAI: Iván nem az a nyílt, könnyedén vitatkozó típus, amelynek éltető eleme a gyűlésezés...

ERNA (*legyintve vág közbe*): ...meg a helyezkedés. Mert a mi gyárunkban sem a tehetségük szerint...

PUHAI (*a magáét mondja*): Ha nem is az érdeimei szerint érvényesül a tervrajzai mellett az ember, legalább békén hagyják, ha befogja a száját.

ERNA (*gúnyosan*): Persze, ez a magánbékeigény vezérel jó néhány szakemberünket Németországba.

PUHAI (*azt ismétli, amit nem először mond*): Nagyzolók mindig voltak.

ERNA (*is kész a válasszal*): Meg olyanok is, akik az emberi méltóságukra, munkájuk becsületére adnak.

PUHAI (*szintén gyorsan*): Csak éppen a gyermekük jövőjére nem. Azt hiszed, olyan gyorsan át lehet állítani a gyereket egy másik tannyelvre?

ERNA: Meglehet egy évet veszítene. De aztán ez a veszteség kamatostól megtérülhetne.

PUHAI (*begurulva*): Ti tényleg meg vagytok örülve. Engem nem is engednének ki csak úgy.

ERNA: "Csak úgy" nem is mennél. (*Fürkészően mosolyogva.*) Valóban nem tudnád módosított formában folytatni a munkádat?

PUHAI (*megdöbbenve*): Hogyhogy?

ERNA: No persze... ott csak tolmács lennél, de a te különleges feladataid... talán ott is...

PUHAI (*elhűlve*): Szerinted kém vagy besúgó lennék?

ERNA (*lekezelően*): Mindig túl sokat adott a formáságokra. Nem te mondtad, hogy elkötelezted magad?

PUHAI (*riadtan szétnéz*): De hát ez egészen más! Itt a saját társadalmunk normális működését...

ERNA (*szuggerálva*): Gondold meg! Iván lelkének egészséges működése csak fontosabb számodra... A zárkózottsága aligha alkati kérdés, hiszen mostanában...

PUHAI (*szinte siránkozva*): De ha annyira akar írni, az Isten szerelmére, itt sokkal több a lehetőség...

ERNA: Vajon?! Csakhogy ahhoz rá kellene szoktatni magát az öncenzúrára, arra pedig képtelen lesz. Igaz, itt sokkal több kínlód lenne, mint odakinn a módszörök között, de olvasója itt sem lenne sokkal

több, ha egyáltalán az iskolának és kultúrpolitikának sikerülne őt betörnien.

PUHAI (*felháborodva*): Nem gondolod, hogy neveléses vagy? Ahelyett, hogy formálni igyekeznéd a tizenhét éves fiad jellemét, hajlandó vagy őt vadzszeninek látni, olyannak, amilyennek ő képzeletében magát.

ERNA (*a bosszantás kedvéért*): Arthur Rambó ilyenkor már...

PUHAI (*dühösen veszi a lapot*): ...megírta a költészet forradalmát jelentő verseit, de nem még nyugatabbra menekült, hanem Afrikába, a majmok és a krokodilok közé. Rambó és ti közöttetek tehát csak a kalandvágy közös. (*A fejét fogja.*) Ivánt még valahogy megérteném, de téged, az anyját...

ERNA (*fontoskodva*): A mostaninál aligha lenne kalandosabb az életem. Gondold el: a gyakran változó, meg többféleképpen értelmezhető törvények között a jogi tanácsadónak mindig mondania, lehetőleg ajánlania kell valamit. A magabiztosság látszatát kell gondosan ápolnia, mégha belül a bizonytalanság megtestesülése is. Olyan elveket kell képviselnem, amelyeknek nincs igazi...

PUHAI (*türelmetlenül*): Mégis: itthon vagy, s azt mondod, amit az adott helyzetben mondanod kell.

ERNA (*sajnálkozóan*): Csupán a te szorongó arcodra kell pillantanom, s máris érzem: nem vagyunk itthon. Se kinn, se benn. Akkor inkább kinn. Ott kevesebb dilemmával terhelnek és jobban megfizetnek. A nagybátyám üzemvezető s már régóta hív...

SZOCIOGRÁFUS (*kopogtatás után zavartan beállít*): Jó napot kívánok! Az írással kapcsolatban szeretnék ér...

PUHAI (*fürkészsze*): A nevét mondja, legyen szíves.

SZOCIOGRÁFUS: Kuti Dénes vagyok. Lapályos demográfiáját dolgoztam fel...

PUHAI (*homlokára téve a kezét*): Ja, persze. Elgondolkozva. Azt a munkát leköztük. A tiszteletdíja már a bankban lehet.

SZOCIOGRÁFUS: Ez rendben van. (*Keményen.*) De tudni akarom: miért változtattak a szövegen.

PUHAI (*idegesen*): A nyelvi és stílushibákat, felesleges részletezéseket a szerző kérése nélkül kiszűrjük... (*Gyorsan Ernához.*) Kérek, ezek szakmai kérdések...

ERNA (*kapcsol*): No persze. Majd otthon folytatjuk. Jó munkát!

PUHAI (*úgy tesz, mintha nem önmagát nyugtatná*): Nyugodjon meg, sok kézirat esik át az önéhez hasonló megmunkáláson.

SZOCIOGRÁFUS (*fojtott indulattal*): No, én nem a kozmetikázás miatt vagyok nyugtalan. Az indokolatlan rövidítés bosszant, hiszen olyan fontos dolgok...

PUHAI (*rutinos tudálékossággal*): A fontosság viszonylagos. Viszont a munka tömörsége, lekerékített-sége...

SZOCIOGRÁFUS (*gúnyosan*): Vajon a számszerű kimutatások oly nagyon megbontották volna (*nyomatékkal*) a „műalkotás” struktúráját?

PUHAI (*mintha leckét mondana, de indulattal*): A társadalmi struktúrák nemzeti összetételének firtatása káros félreértésre adna okot. Nem szabad statikus szemlélettel elkedvetleníteni az embereket.

SZOCIOGRÁFUS: De ismerni kell a tényállást ahhoz, hogy...

PUHAI (*gépiesen*): Ahhoz, hogy segíthessünk az embereken, a bizalmukat kell megnyernünk. Ki szavatolja az adataid pontosságát? Ki kezkesedik arról (*gyanakodva méregeti Kutit*), hogy itt nem a nyugati, a módszer propaganda legújabb mesterkedéséről van szó?

SZOCIOGRÁFUS (*fölhördülve*): Aki nem az önök szövegeit ismételteti, az mindjárt gyanússá válik. Mintha életfeltételük lenne a hazugság...

PUHAI (*gúnyos fölényel*): A múltkor egy Wartburg volánja mögött láttam. Az a kocsi (*nyomatékkal*) – igaz volt...

SZOCIOGRÁFUS (*nekidühödve*): De én nem Mercedesszel meg nyaralóval...

PUHAI (*higgadtan*): Szociográfiájában a családja múltját is érinti. Édesapja, ha jól emlékszem, még grófi birtokon cselédeskedett. Maga nem albérletben lakik, igaz?

SZOCIOGRÁFUS (*elhűlten.*) De már két évtizede a kámenizmus...

PUHAI (*fölényesen*): A történelmet is adatszerűen tanulta. Ha alaposan elolvasta volna nagy költőnknek A próféta című költeményét, akkor tudná, hogy rengeteg napsugár és viszonylag hosszú idő kell a szőlőszem éréséhez.

SZOCIOGRÁFUS (*gúnyosan*): Van, akié beérett már, sőt borrá erjedt, mégis vizet prédikál. (*Szinte a fogát csikorgatva.*) Megtiltom, hogy a jövőben a jóváhagyásom nélkül "stilizálják" az írásaimat.

PUHAI (*képmutatón*): Kérem szépen, én a maga érdekében...

SZOCIOGRÁFUS (*kétségbeesetten*): De hiszen ezt hajtogatják maguk mindannyian, hogy az én érdeemben, valójában pedig a rizikótól félnek...

ERNA (*belép*): Igen, elsősorban önmagunkat féltjük. Úgyhogy ennél szívből jövőbb jogi tanácsot még senkinek sem adtam: külföldre kell mennünk!

PUHAI (*kővé meredve*): Hát te is hallgatózol?

Függöny

VARGA ZOLTÁN FÜZETEI

ELSŐ FÜZET

(1976. január 15. – február 10.)

Ötletek – adatok – témák I.

Apróságok, esetleges felhasználásra

1.) R. 24 év körüli, kissé szertelen lány. Egy időben egy fiatal orvossal akarta mindenáron észrevetetni magát, teljesen sikertelenül. De állítólag azzal egyidejűleg viszonya volt egy belgrádi ismerősével, alighanem egyetemista kollégájával, legalábbis úgy tudom, annak idején valahányszor odautazott, nála szállt meg az egyetemista otthonban. Aztán egy idevaló tanárral ismerkedett meg (G. néni lakójával, ez egyébként „külön fejezet”) alighanem gyorsan viszonyt kezdett vele, házasság kilátásban, félig-meddig menyasszonynak számít. R. egyébként érezhetően kapaszkodik. A fiú viszont, úgy látszik, „lovon” érzi magát. Nemrég nyaralni ment (azt hiszem, egy hónapra) egyedül – és R.-nek egész idő alatt egyetlen sort se írt. R. viszont, úgy látszik, mindent hajlandó lenyelni a „boldogság” v. inkább a „révbe jutás” kedvéért. Az „imádott” távolléte alatt ugyanis egyre többször járt érdeklődni a házhoz, hogy megjött-e már, végül nemrég ragyogó arccal újságolta, hogy igen. Persze R.-en nem is kell talán különösebben csodálkozni. Mert ami R. „női alázatánál” is szemet szűrőbb, az a fiú részéről megmutatkozó, minden figyelmességet és tapintatot nélkülöző „balkáni férfigög”.

2.) K. fiatalasszony. Férje különböző garázda jellelű bűntettek miatt többször ült már börtönben – természetesen iszik. Valamikor tipikus szerelmi házasság volt, persze „hálósinten”. Kr. 16 évesen szökött el vele, de a bajok már korán kezdődtek, ha jól tudom, kétszer is visszaszökött szüleihez, s aztán „nem bírta ki”, visszaszökött az „urához” is. Hosszú ideig éppen egy ilyen „visszaszökés” miatt volt haragban a szüleivel. Verések továbbra is napirenden. Elválni nem mer, mert a férje azzal fenyegeti, hogy megöli. Nemrég azonban majdnem öt ölték meg. Férjura ugyanis részegen jött

haza egy barátjával, otthon tovább folytatták az ivást, összeszólalkoztak, végül a barát késsel nyakon szúrta a férjet, állítólag 2mm-nyire a nyaküthőértől. K. kórházban dolgozik, ellesett egy-két dolgot, alighanem ennek tulajdonítható, hogy sikerült bekötni a sebet, s életben tartani férjét, amíg a mentők meg nem érkeztek. De állítólag így is egészen kész volt. Már. És persze a gyerekek számára „épületes” mellékjelenetek. Az egyik gyerek éjszaka sírva megy ki az utcára, és segítségért kiáltozik.

A téma tehát az lehetne, hogy miért nem hagyja az asszony elvérezni a férfit, miért olyan buzgó a megmentésében. Szereti? („Ha meg is versz, imádlak én.”) Nem gondolkodik? Fél? „Ösztönös jószágból” cselekszik? Lehet, hogy mindennek része van abban, hogy úgy járt el, ahogyan eljárt. És lehet, hogy utólag ébred rá, milyen alkalmat szalasztott el a szabadulásra. Vagy lehet, hogy utólag sem. Esetleg nem is gondolkodik a szabaduláson, legfeljebb közvetlenül a verések után – erre vall mindenképpen az, hogy több ízben hazaszökött. – Kétségtelenül ördögien nehéz egy ilyen öntudatlan teremtés észjárására ráérezni.

Különben a krónika teljességéhez tartozik még, hogy a férj bátyja (vagy öccse) megölte feleségét, aki ott akarta hagyni.

Felhasználni talán úgy lehetne, hogy a feleség utólag döbben rá az elmulasztott alkalomra. Vagy úgy, hogy a novellában nem szalasztja el. De lehet úgy is, hogy elszalasztja, s aztán megteszi, amit nem kellett volna megtennie, mert magától ment volna. Vagy úgy, hogy megkísérli csak (talán csak gondolatban), de hiába.

3.) Elvált gyerek. Egy kis (lány) gyerekről, aki mindkét helyen jól érzi magát, mindenkit szeret, s aztán fokozatosan döbben rá, hogy akiket szeret, nem szereték egymást. Inkább regény-, mint novellatéma.

Kiegészítés a 2. témához Az eset nem este, hanem délután történt. Méghozzá olyképpen, hogy a vendég már kiment a kapun, s azután hívta ki Bátót (az áldozatot) egy pillanatra, az éppcsak kidugta fejét a kapun, s

erre nyakba szúrta. Amikor az áldozatot a őrzőszobába vitték, hallotta, hogy az egyik orvos véleménye szerint nem fogja túlélni az esetet. Erre megmarkolta a takarót, s izmai feszüléséről érezte úgy, hogy él.

Később állítólag fogadkozott, hogy a dolgot nem fogja megtorolni, de persze kérdéses, részeg fejjel is így gondolja-e.

G. szerint pár nap múlva meg kell jelenniük a bíróság előtt. Arra, hogy hogyan történt, állítólag egyikük se emlékszik.

Kiegészítés az 1. témához Kiderült, hogy az ügy még „súlyosabb” volt, mint ahogy hittem. R. ugyanis, miközben a fiú nyaralt, vagy otthon volt egy Újvidék körüli faluban, teherben volt, s amikor az alak megjött, „boldogan” hozzáment – azaz törvényesen még most se. Mivel állítólag a „kum” nem ér rá. Ám, hogy akkor miért kellett lakodalmat rendezni, azt igazán csak ők tudják. A fiú viszont állítólag azt mondta valakinek, hogy „bajba” került, kénytelen megnősülni.

4.) Kecske B. Katicáék vettek egy rozoga öreg kombit (állítólag 3000 dinárért), s aztán azzal ruccantak le Boszniába, méghozzá úgy, hogy vettek egy kecskét, s azt is magukkal vitték, útközben időnként megálltak, s legeltették, végül mikor megérkeztek a férjürem szüleihöz, a kupaktanács megállapította, hogy a kecskének hízni, tehát még tovább legeltetni kell – a legeltetés persze továbbra is K.-ra hárult, aki azonban a végén állítólag kijelentette, hogy most már nem legeltet többet, azaz legeltesség felváltva.

5.) M. (tanárnő, meglehetősen ideges túlérzékeny alkatnak látszik) esete K. l-vel, sokban R. esetéhez hasonló. A viszony elég hosszú ideig tartott, házasságról is beszéltek (legalábbis a közvélemény), elég viharos kapcsolat lehetett. K. l.-nek alighanem esze ágában sem volt feleségül venni, ez azonban nem akadályozta abban, hogy szüntelenül ne féltékenykedjék, volt olyan eset, hogy pl. telefonált M.-nek, s megkérdezte tőle, „milyen blúz van rajtad?” – M.-nek ti. van egy áttetsző blúza, amely I. szerint „illetlen”, „szemérmetlen”. Úgy látszik, azonban a kapcsolat fokozatosan lazult, illetve I. akart kibújni a dologból, ti. Arról volt szó, hogy együtt mennek Magyarországra (v. Talán Romániába is), aztán I. valami kifogást mondott, amiért nem mehet, viszont M. később az útleveleiben meglátta, hogy nélküle volt odaát. M. tavasszal másállapotban volt, s felmerült a házasság kérdése, I. azonban azt tanácsolta, hogy vetesse el a gyereket, mert az ő családjukban „összel szokás esküdni és fehérben”. A szakítás viszont úgy történt, hogy V. egy alkalommal az áruházban véletle-

nül bemutatta K. l. anyjának, s I. ezt kitervezett dolognak tartotta, azzal vádolta M.-t, hogy „így akartad behízelegni magad” vagyis így akarta kikényszeríteni a házasságot. M. az eset után nagyon kiborult és V.-nek pakolt ki. Mint mondta, mindent inkább képes elviselni, csak a megaláztatást nem. Ennek ellenére, most, hogy közben Újvidéken vállalt állást, V.-nek úgy tűnik, még most is érdeklődik I. iránt. A krónikához tartozik még, hogy M. korábban egy fiatal orvossal tartott kapcsolatot, ugyanazzal, aki után egy ideig R. futott. Állítólag az lett volna a „nagy szerelem”.

P. Információi

1. Ismet:

Ismetet nemrég kétfélmillió régi dinárral büntették meg – állítólag szeszes italt (vagy „frissítőket”,) árult a cukrászdájában (burekos üzletében), holott az előírások értelmében erre nem lett volna joga.

Juszkán kihágási bíró rendelte Ismetet, s úgy közölte vele az ítéletet. Mire Ismet: „Ennyiért engem ne hívassatok ide! Küldjétek el a csekket és én fizetek! Vagy akár a mellényzsebemből is!”

Egyébként a szabálysértést elismerte: közölte, hogy a dolog egy már korábbi büntetése után történt.

Korábban, még M. K. elnökösködése idején történt. Egy napon egy csinos fiatal hölgy jelent meg az elnöki iroda előszobájában kezében egy nagy tál burekkaal. „Itt az elnök?” kérdezi a titkárnőtől. „Itt van, de nem lehet bemenni hozzá. A elnöknek megvan a maga hivatalos fogadónapja, tessék akkor jelentkezni.” „De engem az Ismet küldött.” „Ja, akkor bemehet.” Be is megy, pár perc múlva dühös ordítás hallatszik az elnöki szobából: „Mit képzelsz, mi vagyok én, burekzabáló, hogy engem csak úgy meg lehet vesztegetni, lecsukatom, kifelé...” Ki is dobta a nőt. De aztán rövidesen megjelent maga Ismet, bement, egy kis suttogás, magyarázkodás, úgy látszik, sikerült elsimítania az incidenst. És állítólag K. ezután maga is rendszeres látogatója lett Ismet rendezvényeinek.

2. Karanović és Martinek

Mint ismeretes (ha jól emlékszem, tavasszal) megjelent egy közlemény a M. Szóban, amely szerint K.-t megbüntették, amiért alaptalanul vádolta meg M.-t.

Ennek háttere a következő lenne:

K. a „levélkonjunktúrát” kihasználva kipicézett egy régi esetet, amikor is M. mint a Szövetségi Képviseletház tagja egy honvédelmi kérdés kapcsán interpellált. I. Gosnjak akkori véderőminiszter ugyanis bizonyos új típusú harci gépek vásárlását szorgalmazva a SzU-tól, a

költségvetés jóváhagyását kérte. M. erre felállt, s természetesen maga is hangsúlyozva a vásárlás szükségességét, felvetette, hogy a költségek csökkentése érdekében nem lehetne-e szó bizonyos tisztai nyaralók építésének elvetéséről (a nyaralók építését egyébként azzal indokolták, hogy a tisztek nem nyaralhatnak annyit külföldön, mint mások), mire azt a választ kapta, hogy ezek a nyaralók már megkezdett beruházások, és hogy az építkezések abbahagyása inkább csak kárt okozna. M. a választ annak rendje és módja szerint tudomásul véve leült.

K. viszont, aki a sztorit már nyilván akkor jól megjegyezte magának, most elérkezettnek látta az időt, hogy M.-t mint államellenest, hadsereg-ellenest, Tito-ellenest vádolja meg. Az ügyből vizsgálat lett, amiből M. került ki győztesen – sőt szerinte K. pénzügyeiről nagyon is sokat lehetne beszélni. Hogy K. nem törődött bele végleg a vereségbe, az nagyon is elképzelhető.

Úgy mellékesen egyébként P.-nek bizonyos kellemtelensége származott az esetből, mivel amikor a kérdéses ülés volt, amelyen K. előállt az M. elleni rágal-makkal, bár több más dologról, még hozzá nevek említésével beszámolt, az M.-ügyet cikkében nem említette. („B...om a bosnyák anyádat, ezt nem írom meg!”) Aztán, amikor M.-t „rehabilitálták”, az ülésen úgy határoztak, hogy csak azok a lapok írják meg az ügyet, amelyekben K. vádjairól is szó esett. P. ennek szellemében eljárva hallgatott. Másnap azonban Kalapis felhívta és alaposan letolta ezért a hallgatásért, M. ugyanis számonkérte Kalapistól, amiért a M. Szóban semmit se írtak az ügyről, amire P. természetesen beküldött egy erről szóló rövid tudósítást. Később viszont egy alkalommal megkérdezte M.-t. „Mondd, Antikám, miért baszogatsz te engem?” Mire M.: „Azért, mert máskor, ha egy magyar vezető bukásáról esik szó, a Magyar Szó azt mindig ökölnyi betűkkel hozza, hát akkor hozza most ezt is!”

3. Szűcs – Popin

A Fórumnál tartott egyik nemrég maraton ülésen, ahol a tájékoztatásról esett szó, és egyebek mellett Szűcs Imre arról számolt be, hogy az emberek lent többet szeretnének tudni arról, miért buktak meg fönt olyan emberek, mint Koča Popović stb., s hogy miért nem esik arról több szó az újságokban, miért szorítottak még a fővárosi lapok is csupán rövid közleményekre, mire aztán felállt Vlado Popin és kijelentette, hogy ez felsőbb államérdék. Hogy van-e nálunk elidegenült hatalom, arról ezek szerint nem érdemes vitatkozni.

Sanyi találmánya. Nemrég K. Sanyi számolt be arról, hogy jó néhány hónappal ezelőtt beadott egy kis újítást, valami pótkocsifék kapcsán (a lényeg, hogy a „belső fék” mellett még valami külső is van, s ezért a kocsit jobban fékezne hegyvidéken – vagy legalábbis több lehetőség nyílik rá, hogy a kocsikért többet kérjenek), hosszú ideig nem kapott rá választ, aztán most belépett egy irodába vagy műhelybe (nem tudom), ott látta az általa tervezett fékek néhány példányát, majd kérdésére is megkapta a választ; már a második sorozat készült el belőle. Vagyis semmit se kapott érte eddig, valószínűleg ki akartak babrálni vele. S. úgy nyilatkozott, balhét csak akkor csinál, ha kiderül, hogy más vett föl pénzt érte.

Önmagában ez is egy novellatéma lehetne, ám érdekes lenne összekombinálni S.-nek egy meghíusult nősülési esetével. Nemrég ugyanis az történt, hogy S.-nek majdnem „meg kellett nősülni”, sőt úgy látszik, komolyan fogta is volna föl a kötelességét, ám még idejében kiderült, hogy a kislánynak vele párhuzamosan más valakivel is volt kapcsolata. Ez abból derült ki, hogy a hölgy mégis jobbnak látta elintézni a gyereket, mert hátha mégiscsak kiderült volna (lehetséges, hogy ettől tartott), hogy nem S. az apa.

További „szövődmény” – a műhelyekben olyan szövegek keltek szárnyra S.-ről, hogy „leszokott a menyasszony a farkáról”. És persze S. elég naiv még ahhoz, hogy ilyesmivel törődjön.

C. E. halála. (Újságcikk.) Ebből is novella lehetne, magja valaminek.

Lényeg: C. E. fiatal kaci lány, 16 éves, Újvidéken szolgált, s hazatérőben felkérérdzkedett egy teherkocsira, a vezetőfülkében a sofőr útitársával csókolózott (vagy csak az csókolgatta, kissé ittas állapotban), majd hátramentek a ponyva alá. Aztán egyszer csak Budiszaván kiugrott a kocsiból és szörnyethalt. Az útitársat Živko Popadić 23 éves újvidéki festő- és mázó-lósegédet erőszakos közösülési kísérlet miatt 6 évi szigorított fegyházra ítélték. Valaminek mindeképpen történnie kellett, csak hát szegény kislánynak is tudnia kellett volna, mit jelent az, ha hátrahívják...

P. információi

4. Živić alelnök kiruccanása. Kikinda városnak (a szakszervezetnek?) van valahol a Zlatiboron egy nyaralója. Ide ment le az alelnök elvtárs egy alkalommal feleségestül, nagyobb társasággal együtt. És amint megérkeznek, a portás azzal fogadja: „de jó, hogy jön! Mert

a felesége a múltkor itt hagyta a neszeszerjét!" Vagy valami más használati tárgyát, mindegy. Vagyis hát Z. hetenként ruccant le oda vállalati kocsin, állítólag hol ő, hol a sofőr szerzett két-két nőt.

(A téma variálható úgy is, hogy egy gyerek, mondjuk, egy kamasz fiú is jelen van, s ő mondhatná el a történetet. Az ő lelkén keresztül láthatnánk az egészet.)

5. Kiruccanás Hollandiába. Egy alkalommal a Bánáti Híradó szerkesztőségének ülésére mentek, a szerkesztőbizottsági tagok mellett más meghívott vendégek is, méghozzá a munkaközvetítő szuperluxus Citroen-jén. A meghívottak közt van Francia is. Amint betelepszik a csodálatosan, csónakként suhanó kocsiba, élvezettel hintázni kezd: „Na ilyen kocsiban se ültem még!” Aztán, mikor a sofőr megiramodik száz hússzal, ijedezni kezd: „Vigyázzunk, nehogy valami baj történjen!” Mire a sofőr: „Á, semmi ez. Bezzeg, amikor Hollandiában voltunk, az igazgatónk kétszázal is ment, és semmi baj se történt. Egy ilyen kocsit azt is kibírja.” Mire Francia naivan: „Mit kerestek maguk Hollandiában?” Hát amikor Nyugat-Németországban voltunk a vendégmunkásainkat meglátogatni, Hollandiába is átruccantunk.” – Vagyis oda, ahol egyetlen kikindai se dolgozik.

6. Trnić háza T. jelenlegi elnökünk pár évvel ezelőtt vett meg egy állami tulajdonban lévő házat, árverésen (!) 3 millió régi dinárért – persze akkor is biztosan megért 25-öt. Vagyis az árverés nyilván úgy történt, hogy másnak nem volt szabad ráigérni.

7. Janko Plemić, a Harcosok Szövetségének eddigi elnöke Kikindán állását függetlenített funkcionáriusként töltötte be. Most azonban rájött, hogy jobb, ha nyugdíjba megy, mivel az több lenne a fizetésénél. Azaz hogy ettől kezdve most már csak tiszteletbeli elnök kíván maradni. Ám a nyugdíjba vonulása ellenére megkapta egész jövő évi fizetését, 17 000 új dinárt, jutalomképpen, külön képviselőházi költségvetési tételként.

Általában szívesen beszél a „nemzetek és a nemzetiségek” jogairól, de Pétert észre sem veszi, köszönését nem fogadja, elfordul, ha látja. Vajon azért-e, mert nemzetiségi? V. szerint az ösztöndíjosztó bizottság élén se igen vesztegeti a magyarokra az ösztöndíjakat.

És ha már a harcosokról van szó, hát P. szerint mostanában az a gyakorlat, hogy egyes harcosok, akik annak idején német házakat kaptak, amelyeket azóta tönkretettek, most igyekeznek eladni ezeket a házakat, a pénzt elköltik, mondjuk, autót vesznek rajta, aztán harcosokként lakásért folyamodnak.

Ugyanezzel összefüggő harcos történet, ami valamikor még a házosztás idején történt: két harcos állító-

lag összeveszett egy házon, úgy, hogy az egyik rátámadt a másikra: „Te akarsz házat, amikor te az usztasák (csetnikek?) között harcoltál?” Az illető először tagadott, de amikor a jelen lévő hivatalos személyek is kérdőre vonták, hajlandó volt megmutatni a karját, amelybe bele volt tetoválva a kérdéses alakulat jelzése. De aztán azzal vágta ki magát: „Igen, de én a partizánok kémje voltam”.

Hasonló történet az is, amit Farkas N.-ről és Olajos M.-ről hallottam. Zentán ugyanis él egy zsidó nő (valamilyen kivégzett vértanú húga), aki szerint F. N. és O. M. sok üldözött kommunistát buktatott volna le, személyesen vezették volna házhoz a csendőröket, F. és O. ezt állítólag be is ismerte volna, de olyképpen, hogy ők tulajdonképpen azért vállalták ezt, hogy akiket lehet, megmentenek, sőt sokakat meg is mentettek volna. Viszont bizonyos „eredményt” mégiscsak fel kellett mutatni. Az illető hölgynek viszont, arra hivatkozva, hogy az idegei tönkrementek a táborban (vagy börtönben?), házat vettek a tengerparton – nyilván azért, hogy ne legyen folyton szem előtt. Az év legnagyobb részét ott is tölti, csak télen szokott hazajönni rövidebb időre.

Még valami Trnić elnökről. A városi gázvezetékét állítólag a maga udvarán keresztül vezettette, ami így nyilván azt jelentette, hogy a városnak több pénzébe került, neki viszont kevesebbe.

Téma:

A hitetlen

(Szerkezeti vázlat az Április tréfa c. novellából írandó rádiókomédiához)

Állandó szereplők: Tamás és Elvira, a felesége. A többiek hangok, amelyek jönnek és eltűnnek.

Információsrend:

1. Először a rádióhír arról, hogy a városban egy eleven brontosaurusz sétál. Úgy, mintha a hír már elhangzott volna. Esetleg úgy, hogy már figyelmeztetik a lakosságot, hogy az állat veszélytelen, de azért óvakodni kell tőle.

2. Először Elvira rémült kiáltása, Tamást szólítja, aki ijedten rohan be a fürdőszobából. Ekkor kezdődik közöttük az első rövid párbeszéd. Elvira közli a hírt, de Tamás emlékezteti rá, hogy április elseje van, mire mindketten jóízűt nevetnek.

3. Újra megszólal a rádió és közli, hogy szó sincs áprilisi tréfáról, hanem valóságos eseményről: a városban valóban egy brontosaurusz sétál. Tamás válasza most az, hogy az egészet azért mondják, mert maguk

is rájöttek, hogy bakot lőttek, s így akarják minden erővel elhitetni a hírt.

Periszkóp-olvasmányok

1. farkasok (megvan)
2. *Csoportkép hölgygel*

(Ennek kapcsán szó lehet a regény információ-kéréséről, az adatelrendezéséről. A témához elolvasni Mezei J. A magyar regény és Sükösd Mihály: Fejezetek a regényről.

Vajdasági magyar irodalom

1. Németh: Zsebtükör
2. *Ki látta ezt a kisfiút?*
3. Mirnics: Ellopott csillagok
4. Gion: Virágos katona

Románia

1. Sütő: Istenek és falovacskák

De esetleg a Gion-regény is odasorolható az információs csoporthoz. Mint a történelmi múlt információs anyagának egybekapcsolása.

Bár arról is szó lehet, hogy megvárni legalább Deák regényének megjelenését.

A butaság (egy kis) csimborasszója

Raffát pártszervezetében nemrég a következőkért részesítették megintésben (?): egy plakátra díszítésként néhány ötágú csillagot rajzolt, vörös kontúrral, de anélkül, hogy be is festette volna őket. Mert, hogy ezek így (a bírálók szerint) amerikai csillagok.

Esetleges TÉMA az öregség problematikájára.

Valakit egy aggok otthonának igazgatójává neveznek ki. Fanyalogva vállalja el, aztán egyre inkább beleéli magát az ápoltak sorsába. Igyekszik minél elviselhetőbb körülményeket teremteni, de aztán fokozatosan rádöbben, hogy ezeknek az örgeknek a testi kényelmen, tűrhető körülményeken túl valami másra is szükségük van.

Ezek az emberek mindenekelett az elmúlástól félnek. „Valaki” (nevezzük talán így) tehát arra kényszerül, hogy vigasztaló legyen, valamiképpen megerősítse bennük, vagy éppenséggel visszaadja nekik a halál utáni élet illúzióját. Valahogy az lenne itt a legfőbb mondanivaló, hogy a vallás itt hagy leginkább űrt maga után. Mert akiben csak homályosan is pislákolott korábban, fiatalabb és egészségesebb évei során, abban most életre kel, felerősödik – de akiben hiányzott... Tehát hogyan lehet szembenézni a halál utáni élet reménye nélkül a közeli halállal, a megsemmisüléssel? Valaki tehát komédiázik, „prédikál”, papnak öltözik – sokféle variáció elképzelhető. Az is, hogy a hitetleneket élvezetekkel próbálja elszórakoztatni, azzal se törődve, hogy ezzel sietteti halálukat. (Édes halál.)

Persze az egész csak akkor érne valamit, ha a regény (mert regénytéma) valóságos emberi sorsok megmutatására is ürügy lehetne. Tehát anyagot kellene gyűjtögetni hozzá. Bár attól tartok, éppen elég ilyen történetet hallok majd az elkövetkező évek során.

R. S. lánya

Dr. X. Y. –ről, aki rég megszakított minden kapcsolatot rokonaival, hosszú idő után most hallottam először. Enyhén szólva elég furcsa dolgot:

Első házasságából származó lánya (16-17 körül van) most járt kint először Németországban (ott is igen megbecsült), s az apa itt főleg azzal szórakoztatta a lányát, hogy az anyját, volt feleségét szapulja, olyanokat mesélt, hogy már a házassága előtt viszonya volt vele (hát nem érdekes, hogy ezt most utólag bűnnek látja, vagy legalábbis értékcsökkentő tényezőnek), úgyhogy a kislány később hazatérve arról mesélt, hogy látogatása alatt folyton sírt. De azért a kérdésre, hogy máskor is meg akarja-e látogatni az apját, azt felelte: „Hát miért ne használjam ki, hogy utazhatok?”

Közreadja: Vicei Károly

KEREKES JÓZSEF

HÁROM KROKI

A pápai látogatás kommentárjára*

Gyermekkori betegségeknek egyik visszatérő lázánya nem Jancsi és Juliska boszorkánya, a vasorrú bába, holmi dinoszaurusz-fajta, nem is a gonosz mostoha, hanem a hétfejű sárkány volt, annak is olybá kitenyésztett törzse, aminek ha le is metszette az a bizonyos harmadik királyfi egyik-másik fejét, azonnal új nőtt helyébe. Rettegek még ma is az evolúciós folyamatok kiszámíthatatlanságától, mert úgy hirdetik a tévéújságmellékletek tudorai, hogy az evolúció ma is hat, él, virágzik. Ergo, egy ilyen sárkányfaj elébed toppanhat egy csúf napodon, teszem azt a Jovan Nenad cár téren Suboticán-Szabadkán (ez utóbbi spray-vel lefújva). Ezt a félelmet gyógyítandó, már-már kreacionistává lettem, abban a reményben, hogy Isten nem teremthet effajta rémlényeket, amelyek ellen a harmadik királyfi is tehetetlen, hacsak... Hacsak a Grimm-mesék tanulsága szerint nem találkozik egy éhező nénikével, akit öreganyjának tisztel, s neki adja utolsó hamuban sült pogácsáját. Hálából pedig kap egy (ötágú?) sípot, amelyet megfújva a legyőzhetetlennek hitt sárkány a pokol bugyraiba zuhan. Kénköves tűzbe, amely elemésztí sárkányfej-fejlesztő génjeit is.

A mesében ez így jól működik, de mi van akkor, ha a kreacionisták hite nem csalhatatlan, s te beszélve a J. Nenad cár térre egy fia nénikével sem találkozol, s ha mégis, és őt öreganyádnak szólítod, elküld...oda. Pogácsád sincs, mert kenyérre sem telik, de harmadik sem vagy a sorban, mert anyaországod számba se vesz. Akkor ugye síp sincs. Különben is meghalt Illyés, oda a síp (?). No de mi köze e személyes rettegésnek a Horvátországban és Boszniában tett pápai látogatáshoz? Normális közegben az égvilágon semmi! S hogy mégis van, az a látogatás sajtóvisszhangjából ered. Történetesen a Vreme, ez az európai beállítottságáról szónokló hetilap olyan hasonlattal él, amely egy kalap alá veszi e látogatást a Rolling Stones pop-együttes koncertjeivel, illetve hajdani Tito elnökünk tömeggyűléseinek mesterségesen szított hangulatával. Mellékelesen még megolvassa a halottak és hógutát szenvedet-

tek számát is. Ennyi. Eredeti asszociáció, nemde? Azonban mondhatta volna szebben a kis vitéz, például így: A pápa megbékélésre és toleranciára kérte fel a balkáni nemzeteket. "Jézus legyen a ti szegletkövetek, arra építsetek. Az Ő békéjét építsétek e kőszálla...." S boldoggá avatta a jónak, szelídségnek megtestesítőjét, szegények és kitaszítottak gyámolítóját.

Mondhatta volna a kis vitéz, de nem mondta! Amit mondott, az ironikus torzítás, mellébeszélés, olyan elferdüléseknek a lehetséges tűzlobbantó piszkavasa, mint a kizárólagosság, a nacionalista hóbörgés.

Ezzel a kommentárral egyidejűleg a Večernje novosti — előre vetítve a pápa esetleges szerbiai látogatását — két számában is olyan képet mellékel hírmagyarázatához, amikor is a pápa fáradtan ásít a pápamobilben. Képhiány? Képzethiány? Sajnos egyik sem. Útban Európa felé senki sem köteles a pápa gyűrűjét csókkal illetni, de emberségesen üdvözölni illik és kell. Mert ha ezen az úton akarunk haladni, a találkozás elkerülhetetlen lesz veled. Egy társadalom demokratizálódásának egét nem biztosítják sem bombázó repülőrajok, sem megfigyelő műholdállomások seregei, mindez csak annyit ér, mint Csaba királyfi mentőcsapata vészhelyzetünkben, ha mi itt lenn nem teszünk semmit, nem őrizzük minden érzékszervünkkel, éjjel és nappal, fáradhatatlanul...

A sárkányfej, ime, újra kinő. Ezért bennem a félelem. Keressük hát mindannyian összefogva azt a bizonyos sípot! Itt az ideje.

Mea culpa

Én pedig erről nem írok, csaptam le a tollat, amikor Amfilohije érsek Đinđić kormányfő ravatala fölött elhangzott gyászbeszédének kivonatait olvastam. Érdemes-e reagálni minden véletlenszerű kisiklásra – gondoltam, feledve, hogy az élet ilyen „véletlenszerű” megnyilvánulásait a darwinizmus az új létformák, következőképpen akár embertípusok melegágyának is tekinti.

*Az író a Református Egyházközösség tagja

Amelyek a társadalom egészére nézve, eltekintve a gondolkodásmód megengedhető, sőt kíváncságot más-ságától, egy adott pillanatban és környezetben nem feltétlenül hasznosak. Az illemeről nem is beszélve. Nos, hogy mennyire igazuk van a darwinistáknak, s mennyire tévedünk mi, akik szemlelőnyva elmegyünk az ilyen és hasonlórú megnyilvánulások mellett, bizonyíték-ként álljon itt a következő eseménysorozat: Amfilohije maga Pál őszentsége tudtával prédikált a ravatal fölött, Amfilohije üzent Carla de Pontenak Hágába. Amfilohije és Filaret a mileševoi vladika szerepelnek azon a listán, akiket nemkívánatos személyeknek tekintenek az EU tagországokban. Filaret interjújában egyértelmű a válasz: „ha hívnának, se mennék”... „szeretnék segíteni Karadžičnak és Mladićnak, a szerb nép és a pravoszlávság védelmezőinek” stb. Ez már ugyebár egyértelmű és csöppet sem véletlenszerű. Nem az, mert meg lehet jósolni a következő lépést, mondja a valószínűségi számítás teóriája, amit én álomban sem merek pillanatnyilag megtenni. Mondjuk úgy: ez most nem téma. Látva a jelenség burjánzását, nem kis bűntudattal visszalapoztam azokhoz a napi eseményekhez, amikor is a ravatal feletti beszéd elhangzott. Mit is mondott Amfilohije, alias Risto Radović? Ma már fontos, hiszen egyfajta programbeszédnek is tekinthető.

Talán elítélte a háborús készülődést, mint tette azt nemrégben a római pápa? Talán Srebrenicát említette volna, hiszen Boszniában már készülődtek a hatszáz identifikált civil áldozat temetésére, esetleg a Legija vezette bűnbanda terhére tett célzásokat?

Még ma is gyötörne a kíváncsiság, ha a Politika ez év március 30-i számában fel nem fed részleteket Amfilohije beszédéből. Íme a család és mások által inkriminált szöveg: *„az Obrenovićokhoz hasonlóan, testvéri kezét nyújtott Európának és a világnak”, s tette ezt „amikor népének feje fölött a pilátusi törvénykezés fűgött”. Beszéde végén „feloldozta bűnei alól”, amelyek közül nyilván a legsúlyosabb a megölt kormányfő együttműködése „a pilátusi törvénykezőkkel”, ami egyértelműen Milošević hágai kiadatására utal, hiszen ez a szervezet „nem tekinthető sem isteni, sem emberi igazságszolgáltatásnak”. Ezzel a tettevel „bár Ő tekintélyre tett szert, népére szégyent és gyalázatot hozott a történelem előtt.” A szégyent és gyalázatot súlyosbítja a tény, hogy mindez — horribile dictu — „történt Vidovdan napján”. Imígyen szól Amfilohije, Montenegro és Skadar főpapja, feledve hogy a máskéntgondolkodásnak is van bontonja. Hát ezért a tettért nem jár vastaps — mondanám én —, de mint akit pofoncsaptak, arcom-*

ra fagy a bárgyú melázás a szöveg fölött: ez a beszéd és tett rám is vonatkozhat, és érint mindenki mást, aki nem Amfilohije, de genere Radović szerint gondolkodik.

Részemről íme az önkínzó vallomás, afféle testamentum: elismerem, hogy bűnös vagyok, mivel a hágai tribunált nem tartom pilátusi törvényszéknek. Bűnös vagyok abban is, hogy a tribunál ítéleteit nem vonatkoztatom a szerbiai népre. Vétkes vagyok... mit vétkes: egy nímand, egy bugris outsider, mert nekem suviksz, ha az a bizonyos kiadatás karácsony napjára, ramazán hónapjára vagy akár sabbathra esik. Vétkemét súlyosbítja, hogy — csupa nagy betűvel mondom — NEM KÉREK FELOLDOZÁST, nem vállalom a Canossa-járást, kerüljek emiatt a megtisztított mennyország helyett a pokol hetedik bugyrába is, ahol tudtommal az ördögök minden hajnalban tökönrúgással ébresztenek.

Mellesleg Amfilohije érsek Cetinje városában él, szabad idejében verseket ír. Közlebbi cím: Vladicsin dvor. Közlöm ezt az irodalombarátok miatt, akik esetleg rendelni óhajtanak a költő dedikált műveiből. Ha az olvasónak a versírással kapcsolatban annak a személynek a neve ugrik be, mint nekem, jó sínen haladunk!

Az alkotmányvitához

Írják már Szerbia alkotmányát! Mondhatnók, megszokott dolog: úr ír, azaz írna, ha már az első paragrafus megszerkesztése körül az a bizonyos babaruha nem feslett volna ronggyá. De ronggyá lett, mert a DP és az SZDP nem tudja eldönteni kié is Szerbia: a szerb nemzeté avagy Szerbia polgáraié. Ha a polgári vagy a nemzetállam megfogalmazásai közt kell választani, mi, a Vajdaságba rekedt magyarok egyszerűen reagálunk: polgári társadalom tagjai akarunk lenni. A Tanú szólamával élve azonban: erről most ne is nyissunk vitát, inkább vessünk egy pillantást szűkebb pátriánk másként gondolkodóira.

A véleményezőök tarka seregéből nem szabad szó nélkül hagyni Dragoljub Zbiljić hozzászólását, amit a Večernje novosti közöl. Ezt az urat az újvidéki Ćirilica egyesület elnökeként tartják számon. A nemzet írását őrizni és megőrizni illik, mint a nemzet tudat egyik zálogát. Mi is ezt tesszük a magunk módján. De mi köze egy írásvédő testületnek az alkotmány preambulának megírásához, azonkívül, hogy feltételezem tökéletes cirill írásmóddal készül majdan? Nos, Zbiljić úr szerint a megírandó alkotmány körül kompetencia nélküli jogászokból, firkancokból álló siserahad gyűlt össze, akik odadobnák, szétforgácsolnák az államot Szerbia polgá-

rainak, egy amorf masszának, tulajdonképpen senki-nek, mint annak idején a társadalmi tulajdonnal tették. Ezzel a tettel az állam ebek harmincadjára jut, legyen-gül, szétesik. A kohéziót, a kötőanyagot ugyanis csakis a szerbséghez tartozók képezhetik. Ez az úr semmit sem tanult az elmúlt évtized történelméből. Órák helyett éveket hagyott ki a tananyagból.

Íme hogyan is festene az elhíresült preambulum Zbiljić megszerkesztésében: „Szerbia a szerb nép álla-ma és azoké a nemzeti kisebbségké, amelyek elismer-rik a szerb nép államiságát”. Íme a csattanó! Zbiljić úr elismerést vagy elismervényt követel tőlem, tőled, és még húzegynehány nemzeti közösségtől írásban, es-küvel, pecséttel (hogyan másként?) A pecsétet Ő adja. Ő a pecsétőr. A Lord high cancellar. Megszab, megmér, felértékel, dönt. Bejön egy kép: egy trikóüzlet előtt áll egy félmeztelen férfi. Asszonykája forgatja, mint nyár-son a bárányt, s hol a hátához, hol a melléhez illeszt egy-egy trikót. Egyet, kettőt, tízet. A férfi türelmesen fo-rog. Erre mondják: papucs. A papucs ez esetben meg-mérettetik s a jófene tudja mit ki nem ad még a nadrág-

ba bújt asszonynak kénye-kedve. Feltételezem ekép-pen járna el Zbiljić úr is velünk, feltéve, ha mind a húz-egynehány itt élő nemzeti kisebbség hajlandó papucs-ban járni. És ha nem?! Ha megtagadja egy is közü-lünk? Mit ír erről a preambulum lábjegyzetében, milyen sors vár rájuk? Kitagadás, kirekesztés, kizsupolás, karóba húzás?

Ki ne hagyjam: példákat is említ, államokat sorol fel, melyek nemzeti államnak titulálták magukat: Horvátor-szág, Szlovénia, Macedónia. Arról persze mélyen hall-gat, mi is történt ezekben az államocskákban az elmúlt évek alatt.

Az az önhittség, mértéktelen önimádat, amit Zbiljić úr saját maga iránt táplál, azt a látszatot igyekezve kel-teni, hogy ő az a sokoldalúan művelt és hiteles ember, akire ennek a közösségnek szüksége van, hogy az megtudja, mi is az érték a XXI. században – lehetne akár nevetséges is: akkor ne ébresszük fel. Ám a mi környezetünkben élve, lehet egy tragikus hongkongi járvány tűzfészke is, ezért nem tartom feleslegesnek farkast kiáltani.

Nem pusztán történelmi vizsgálódás

Szűcs Jenő könyve szerbül

(Jene Sič: Skica o trima evropskim istorijskim regionima, Stylos, Novi Sad, 2003)

Samuel Huntington világszerte nagy port felvert esszéjének (A civilizációk összecsapása és a világrend kialakulása) hazai kiadása óta, no meg Jugoszlávia széthullásának mintegy természetes reflexeként a szerb szellemi életben is felfokozódott az érdeklődés immár nemcsak arra a kérdésre várva a választ, hogy „honnan jöttünk és kik vagyunk?”, de arra is, hogy „merre tartunk és hová tartozunk?” Talán ennek tudható be, hogy néhány héttel ezelőtt az újvidéki Stylos Könyvkiadó gondozásában végre megjelent Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról című, a magyar történelmi gondolkozásban sarkalatosnak tekinthető tanulmánya. A karcsú, alig több mint száz oldalas kis könyv mindössze ötszáz példányban került kiadásra, ami aligha történhetett volna meg a Magyar Könyv Alapítvány támogatása nélkül, mellyel nyilván mindekelőtt a fordítót ösztönözték, és nem is hiába, mert Vickó Árpád ezúttal is szakszerűen szerbre ültetett, jó szöveget tett le az asztalra.

A néhai kiváló magyar középkorkutató írása legelőször a Történelmi Szemle 1981. évi 3. számában jelent meg, részben a Bibó Istvánra való emlékezés apropóján, azonban egy pusztán tudományos in memoriamnál sokkal nagyobb célokat maga elé tűzve. Szűcs ugyanis Bibó társadalomfilozófiájának és - tegyük hozzá - Hajnal István történelemszemléletének alapelemeire építkezve megkísérelte rendszerbe foglalni mindazon történelmi tapasztalatokat, amelyek Közép-Európa (vagy ahogyan ő nevezte: Kelet-Közép-Európa) sajátos, mind a keleti, mind a nyugati fejlődéstől eltérő sajátosságaira vonatkoztak.

„Hol húzódnak Európa belső határai?” – teszi fel a megválaszolandó, s első ránézésre nem is olyan bonyolult kérdést Szűcs Jenő. „Van egy nagyon markáns vonal, mely az Elba-Saale alsó folyásától délnek, a Lajta s tovább a hajdani Pannónia nyugati pereme mentén húzódva szeli át Európát: a Karoling Birodalom határa 800 táján. Ami ettől nyugatra esett, ott zajlott le a meglevő három évszázadban a későantik-keresztény és barbár-germán elemeknek az a szerves szimbiózisa,

melynek első – noha koraérett és átmeneti – szintézise volt maga a 'renovált' Impérium. (...) A másik póluson Bizánc helyezkedett el, noha egyelőre éppen nem 'európai' ambíciókkal (amint hogy a maga kisázsiai súlypontjával geográfiailag sem európai képlet volt)... (...) A kettős kisugárzás közt, kivált a nagy schizma (1054) után rajzolódott ki egy másik, az előbbivel nagyjából párhuzamos keletibb, nem kevésbé markáns határvonal az Al-Duna vidékétől fel a keleti Kárpátoknak s tovább északnak, a nyugati és keleti szlávorságot, a lengyel és orosz földet elválasztó erdőségek mentén, hogy azután a 13. században elérje a Baltikumot is.” Hogy ezek a határvonalak mennyire szívósaknak bizonyultak, azt egyrészt jelzi, hogy a szovjet érdekszféra határát nagyjából egészében az előzőnél jelölték ki. „Mintha csak Sztálin, Churchill és Rooseveltt gondosan tanulmányozták volna a Nagy Károly-kori status quót” – jegyzi meg nem minden ironia nélkül Szűcs Jenő. Mi pedig tegyük hozzá, amit talán sejtethetett, de sohasem láthatott meg: a keletre terjeszkedő Európai Unió határai kísértetiesen egybeesnek a nyugati kereszténység és a keleti ortodoxia határaival, nagyjából úgy, ahogyan az 1054 után kialakult. Nos, nagyjából ezek azok a földrajzi koordináták, amelyek kijelölték Európa három történelmi régiójának határait.

Történész számára az igazi kérdések viszont valójában ezzel kezdődnek: Milyen bonyolult együttthatók következtében vált Európa nyugati régiója „a szabadság kis köreinek” (Bibó kifejezése) társadalmává; hogyan sikerült szétválasztani a spirituális és a hatalmi tekintélyt (szemben Kelet-Európával, ahol az egyház, majd később az ideológia mindig közvetlenül az állami tekintély kiszolgálója volt); hogyan alakulhatott ki a római jogi örökség talaján a természetjog és a társadalmi szerződés valamint a népszuverenitás elképzelése már évszázadokkal Rousseau előtt; és mi az oka annak, hogy Nyugaton már a feudalizmus, s majd a későbbi rendiség is erősen pluralisztikus szerkezetet teremtett, amit végső soron a XVII – XVIII. századi abszolút állam sem tudott megsemmisíteni. Ma már vitat-

hatatlan tény, hogy az, amit korábban sötét középkornak volt szokás nevezni, valójában az európai civilizáció megalapozásával azonos, s ennek a civilizációnak egyik fontos eleme az alá- és fölérendeltségi viszonyok szerződéses jellege.

Mindez természetesen Európa közties, középső régiójában is kialakul, azonban sokkal csökevényesebb formában. A hűbériséget a familiaritás, a vazallusi „szerződéses” alárendeltséget a szerviensi „szolgálat” helyettesíti. Leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy Kelet-Közép-Európa képlete nem más, mint a nyugati modell alkalmazási kísérlete keleti közegben. És mire megszilárdulnának a nyugati jellegű intézmények, Közép-Kelet-Európa ismét defenzívába szorul, nem kizárólag a török invázió folytán, hanem ama fáziskésés miatt is, ami ezt a térséget a Nyugattal szemben jellemzi. Sajnálatos tény, de éppen a fáziselőnyben levő Nyugat-Európa városiasodása és megnövekedett élelmszerszükséglete erősíti meg közvetett módon a „robotoltató” nagybirtokokat és a második jobbágyság kiszákmányoló intézményrendszerét Közép-Európában: Werbőczy diadala elképzelhetetlen lett volna a Nyugat természetes gazdasági önzése nélkül.

A Nyugat fokozatosan a társadalom alá rendelte az államot, a Kelet viszont, mindenekelőtt Oroszországot, „államosította az egész társadalmat”. Mindez korántsem a XX. századi kommunizmus találmánya volt, hanem a középkortól konzekvensen végigvonuló folyamat. Ennek pusztán szellemi végterméke, hogy amíg Nyugaton a hatalom legitimációja a jog, párhuzamosan olyan fogalmakkal, mint szabadság és képviselő, addig Keleten mindezt az igazság jóval misztikusabb, mert kevésbé definiálható fogalma helyettesíti, szinte egészen a közelmúltig.

Szücs Jenő tanulmánya — ezt éppen a könyv utolsó oldalai bizonyítják — nem pusztán történelmi vizsgálódás kívánt lenni Európa belső határaitól, s azon belül is a közties Európáról és Magyarországról. Szücs valójában a paradigmaváltás szükségességét ismerte fel, és a maga eszközeivel a kiutat kereste abból a válságból, amelynek tüneteit a nyolcvanas évek elején már nem lehetett eltíkolni. Amikor keleties gazdasági-társadalmi szerkezeti vonásokat és nyugatias alkatelemeket egyaránt kimutat Magyarország kora-újkorai történetében, s egyrészt a struktúra forradalmi átalakítását, másrészt a demokrácia kibontakoztatását jelöli ki követendő célnak, valójában visszanyúl Bibó 1945-46-os elképzeléseihez a „határolt és tervezett forradalomról”. A probléma viszont az, hogy ez a fogalom már megszű-

letése pillanatában is inkább ürügy és mimikri volt a felülről (vagy méginkább kívülről) jövő szovjet típusú etatista strukturális változások ellensúlyozására a nyugati demokrácia és az alulról építkező önkormányzatiság eszményeinek nevében.

Felmerül a kérdés, mit nyújthat Szücs Jenő évtizedekkel ezelőtt megírt, a magyar szellemi életben korszakalkotónak tekinthető tanulmánya a virtuális mai szerb olvasóknak, történészeknek, politikusoknak. Tény, hogy Szücs Jenő történelmi elemzése Európa régióiról és annak társadalomszerkezeti konzekvenciáiról — melyek kihatnak jelenünkre is — sok tekintetben megelőzte a Nyugat gondolkodóit, politikusait, stratégiakutató műhelyeit. Az először általa feltett kérdés, hogy hol vannak Európa határai, a hidegháború megszűnésével és a kommunizmus bukását követően minden korábbinál nagyobb aktualitást kapott. Lényegében a manapság sokat idézett Huntington is eljut a szücsi képlethez: „Hol ér véget Európa? Európa ott ér véget, ahol a nyugati kereszténység, és ahol az iszlám és az ortodoxia világa kezdődik. Ez az a válasz, amit Nyugat-Európában hallani szeretnének, amit visszafogottan, de döntő többségben támogatnak, és amit több értelmiségi és politikai vezető is nyíltan pártol.” A kérdés azonban ma már bonyolultabb, mint öt évvel ezelőtt, a könyv angol nyelvű megjelenésének idején. Tanúi lehetünk a centrum további terjeszkedési kísérletének a periféria felé. Éppen ezekben napokban, amikor e sorokat írom, fogalmazta meg Romano Prodi az Európai Unió legújabb bővítési javaslatát, s eszerint Európa nyugati fele hajlandó volna önmagába integrálni a Nyugat-Balkánt, beleértve Szerbiát és Montenegrót is. (Persze, hogy ehhez mit szólnak bizonyos ellenérdekeltek amerikai hatalmi körök, az egyelőre más kérdés.) A nyugati keresztény kultúrkörhöz tartozó volt kommunista államok (Horvátországot kivéve) de facto már megtették az integrációhoz vezető lépést, sőt, az ortodox civilizációhoz tartozó Románia és Bulgária is a várakozók listájára került. Szerbia számára tehát itt a nagy lehetőség, hogy látszólag egyetlen nagy nekirugaszkodással átugorja saját árnyékát. Ilyen összefüggésben vajon van-e aktualizálható, releváns üzenete Szücs Jenő könyvének? Talán. Mindenekelőtt az a kérdés, hogy megváltoztathatók-e a történelmi paradigmák determinizmusai: teremthető-e a hátrányból előny? Az európai történelem Szücs Jenő-i olvasata szerint igen. Ennek egyik bizonyítéka voltaképpen maga a nyugat-európai civilizáció, mely az antik Róma totális veresége után évszázadokkal később mégis talpra tudott állni, éppen

azért, mert a bukással a hagyományos kötöttségek béklyói is eltűntek, és tere nyílt a falvak és városok önkormányozásának, létrejöhetnek szerződéses viszonyok az osztályok, rendek, különféle társadalmi csoportok között, míg ezzel szemben Keleten, Bizáncban, ahol szigorúan őrizték Róma civilizációját és jogi örökségét, mely kétségtelenül magasabb szintű volt, mint a „barbároké”, a társadalom dinamikája megrekedt, az állam és a társadalom kapcsolata megfagyott, először a társadalmat, majd az államot bénítva meg. Nemzetek azonban teljesen vert helyzetekből is fel tudnak tápázkodni, sőt, szerencsés konstellációknak köszönhetően olyik esetben éppen korábbi katasztrófák történelmi törmeléke válik majd a felvirágzás táptalajává. Szúcs erre két történelmi példát is említ: Lengyelországot és Csehországot. Lengyelország emellett azért is érdekes a számunkra, mert azt is példázza, hogy a nyugatias modell átvétele keleties társadalmi keretek közé, hozhat átmenetileg gyors felvirágzást, de előbb-utóbb katasztrófhhoz vezet. Ez történt a lengyel „nemesi köztársasággal”, amely „anti-abszolutista” alapon kívánta megszervezni az államot, azonban városi bázis nélkül a korlátlan nemesi szabadság anarchiába torkollott és az államélet teljes megbénulását, majd a külső intervenciót és az ország felosztását hozta magával. Paradox módon a nyugatias modell felvilágosult abszolutista követői – József, Frigyes és Katalin – ásták meg annak a Lengyelországnak a sírját, amely a nyugati modell átvételével, strukturális reformok nélkül, nem tudott mit kezdeni. Csehország viszont 1620 után teljes mértékben a Habsburg abszolutizmus brutális elnyomása alá került: nemzeti nemességét gyakorlatilag teljesen kiirtották, s a társadalom fölé – mesterségesen – jórészt idegen nyelvű, az abszolutizmust kiszolgáló hivatalnok-arisztokráciát helyeztek, amely viszont a nyugati merkantilizmust szorgalmazva, lényegében szándékától függetlenül, megalapozta a cseh polgári fejlődést, és ezáltal a cseh nemzettudat és polgári öntudat kialakulását is. (Csak óvatosan teszem hozzá, hogy talán ebben a történelmi tradícióban gyökerezik a cseh polgári öntudat švejkji megnyilvánulási formája is.)

De valójában a történelem fintora, ahogyan a hódoltsági területeken létrejönnek a lényegében nyugatias képletű magyar mezővárosok is, amelyek egyébként a korábbi földesúri önkény miatt aligha jelenhettek volna meg a történelem porondján. A katasztrófa, amit a török hódítás magával hozott a XVI-XVII. században, alulról építkező mezővárosi demokráciát és önkormányzatot eredményezett, alig néhány évtized múlva,

mely kihatásában az Alföldön (így a Délvidéken is), ha erősen viseletes formájában is, de máig érezteti hatását.

Hogyan lehet mégis, hogy a korábbi fejlődést eltorzító török uralom, mely kipusztította a Balkán népeinek földesúri osztályát, akárcsak a Habsburgok a csehországi nemességet, valójában a Balkánon és Szerbiában mégsem tudott alapjává lenni egy nyugatias vagy legalább félnyugatias polgári fejlődésnek? Pedig Szúcs Jenő – Bibó István nyomán — nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy nemesség híján évszázados fejlődés nyomán „kisparaszti társadalmak emelkedtek ki az oszmán tengerből”. Később ez vált a demokratikus nemzeti felszabadító mozgalmak alapjává, olyanynyira, hogy Nyugaton sokan még a XX. század húszas-harmincas éveiben is abban az illúzióban ringatták magukat, hogy Jugoszláviában és Szerbiában egy sajátos kisparaszti demokrácia van születőben. A kérdés mármost az, hogy azt a történelmi előnyt, amit a középkori szerb nemesség kipusztulásából eredt azáltal, hogy egy viszonylag önálló kisparaszti társadalom jöhetett létre pl. a közép-kelet-európai „második jobbágyság” kötöttségei helyett, miért nem tudta Szerbia a polgári fejlődés és az alulról építkező demokrácia javára felhasználni a későbbiekben. Mert hogy nem tudta, az kétségtelen. Történészek dolga volna ki-elemezni azt a folyamatot, ahogyan a XIX. század Szerbiájában a nem létező nemesség szerepét fokozatosan átveszi a csinovnyikrendszer és a katonatiszti elit korrupt uralma. Természetesen a kisparaszti öntudat ethosza azért sohasem pusztult ki Szerbiából. Meglétének — a külpolitikai konstellációk mellett — minden bizonnyal óriási szerepe volt abban, hogy a titói kommunizmus a mezőgazdaság totális államosítását sohasem tudta megvalósítani, vagyis nem tudott teljesen felzárkózni ahhoz a keleti modellhez, amit az ortodoxiával szimbiózisban élő orosz cárizmus abszolutizmusa, majd pedig a szovjet kommunista diktatúra képviselt a legkonzekvensebben..

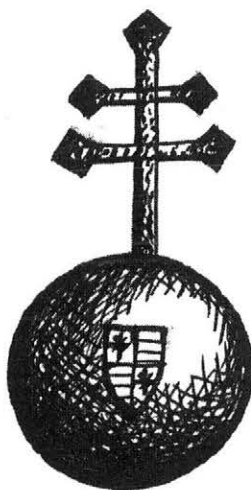
Van tehát, mégha igen csenevész is, olyan történelmi hagyomány, amelyre a szerbiai reformtörekvéseket építeni lehet, de ezzel szemben ott van egy másik is, amely ugyancsak a balkáni kisparaszti és katonaparaszti tradíciókból nőtt ki, nevezetesen a fosztogatás, a sarc és a szabad rablás, mint a tőkefelhalmozás forrása, amely a Balkán társadalmának (sok évszázados gerillaharcok és hajdukoskodások révén meghatározó ethoszává vált. E két – lényegében egy töről fakadó – ethosz küzdelmének és iszabirkózásának lehetünk ta-

núi, sőt részesei nap mint nap. Hogy melyik a nyugati-as modell, az nem kétséges. De azt is látnunk kell, hogy mindkettő hívei és letéteményesei alkalmazkodni kívánnak és alkalmazkodni fognak a nyugati elvárásokhoz. Ám a Nyugat értékrendszerét úgy is át lehet venni, hogy a társadalom alávetettségén mit sem változtatunk. Ezt az utat járta végig Oroszország Nagy Péter reformjainak hatására. De van egy másik út is, és ez a nehezebb: a szabadság kis köreinek megteremtése, a társadalmi csoportok önállóságán alapuló jogállam, a nem-

zeti, vallási, területi és legkülönbözőbb társadalmi közösségek és csoportok autonómiája. Mindezt fölülről megteremteni lehet ugyan, de nem érdemes, hiszen ami nem szerves fejlődés eredményeként jön létre, amúgyis semmivé válik, vagy önmaga paródiájába fordul.

A szerb társadalom nagy kérdése az, hogy van-e ereje egy igazi fordulathoz, vagy sem. Hogy képes-e átugrani saját árnyékát.

Tulajdonképpen ezen múlik az is, hogy hányan és mit fognak kiolvasni Szűcs Jenő könyvéből...

Csorba Béla

A pontosság érdekében

(Hozzászólás Bata János írásához)

Bata János az Aracs 2003. június 4-ei számában A költő, aki tette a dolgát és elmondta, amit mondania kellett címmel értekezik Illyés Gyula 1982. december 21-ei Frankfurter Rundschau-beli interjújáról, és annak jugoszláviai recepciójáról, mindenekelőtt Bori Imre politikai megrendelésre írt, elhíresült cikkéről, amely a sötét 1983. esztendő februárjában jelent meg a Magyar Szóban.

Bata a kérdést igyekszik szélesebb kontextusba helyezni, és eközben – helyesen — kitér az Új Symposionra is, amelyre a hatalom mintegy a Bori-cikkkel párhuzamosan csapott le..

Bata János többek között ezt írja:

„1982 decemberében az Új Symposion Illyés Gyula nyolcvanadik születésnapja alkalmából megjelentette a költő egyik leghíresebb és legjelentősebb versét, az Egy mondat a zsarnokságról című költeményt. Habár a Symposion előbb jelent meg, mint a Frankfurter Rundschau interjúja, a későbbiekben minden bizonnyal az is közrejátszott a Sziveri-féle szerkesztőség május 9-ei menesztéséhez.”

Nos, Bata jól sejti, hogy az okok között Illyés verse is szerepelt. De még mennyire! Hadd idézzek ezzel kapcsolatban a Forum Hetilapok KSZ alapszervezetének Értékelések, megállapodások és határozatok az Új Symposion társadalmi, művészeti és kritikai folyóirat eszmei-politikai elemzése és fölmérése alapján című dokumentumából, amely a Forum munkaszervezeti lap 1983. március 23-ai számának 2. oldalán jelent meg:

„... politikai érzéketlenségre vall az a tény is, hogy a folyóirat az utóbbi számaiban olyan külföldi szerzők műveit közölte túlsúlyban, akiket országaikban ellenzéki íróknak tartanak, s ezzel a külföldi írók szócsöveként szerepelt a folyóirat. Sajnálatos politikai félreértésre adott okot Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról című versének a közlése is.”

Bata János a későbbiekben még néhány sort szentel a Sziveri-féle Új Symposionnak:

„A Sziveri-féle szerkesztőség meghurcolásának perzekutorai magyarok voltak, a szerkesztőség fő bűne

azonban nem a 'magyarkodás' volt, hanem az, hogy olyan ultrabalos eszméket terjesztettek, amelyek a szerb nacionalista irodalomban (!) gyökereztek.”

Sajnos a fenti szövegrészből nem derül ki egyértelműen, hogy Bata itt saját álláspontját közli-e, avagy az egykori perzekutorokét meséli át. A hivatalos pártideológia nyilvánosan, emlékezetem szerint, sohasem nevezte a Sziveri-féle lapot ultrabaloldalnak. A már aposztrofált pártokumentum negyedik pontja a következőket állítja:

„... a folyóirat lehetőséget adott arra, hogy tőlünk idegen, önigazgatási rendszerünktől ellentétes, pártunk irányvonalát meghazudtoló, kétes eszmeiségű, ellenzéki-ízű anarcho-liberalista és újbalos gondolatok szivárognak be a folyóirat hasábjaira.”

Anarcho-liberalistának a korabeli politikai szóhasználatban azokat nevezték, akik az egypárti körülmények között – ma úgy mondanánk — „jobbról” bírálták a rendszert, bizonyos szabadelvű és demokratikus elvek és módszerek hiánya miatt. Újbaloldaliaknak pedig azokat, akik baloldali alapon ugyan, de bírálták mind a kommunista államok „létező szocializmusát”, mind pedig a nyugati kommunista és szociáldemokrata pártok ideológiáját és gyakorlatát..

Kétségtelen, hogy ilyen értelemben mindkét, alapjában véve demokratikus eszmei orientáció jelenléte kimutatható az Új Symposionban, mindez azonban alighanem csak igen sommásan volna nevezhető ultrabaloldaliságnak, az ugyanis valami egészen más, amibe a Vörös Brigádoktól Pol Potig sok minden beleférhetett, de talán Sziveri Jancsi és csapata mégsem. Az pedig, hogy mindez „a szerb nacionalista irodalomban gyökerezett” volna, teljességgel nonszensz, olyannyira, hogy ezt a vádat még a hivatalos bírálók sem varrták az Új Symposion nyakába. Én csak remélni merem, hogy a kétértelmű megfogalmazás leple alatt Bata János sem kíván valami hasonlót produkálni post festa. Ilyen összefüggésekbe állítva ugyanis elég nehéz volna megmagyarázni, hogy mit akart az állítólag „szerb nacionalista irodalomban gyökerező” „ultrabalos” szer-

kesztőség például a már említett Illyés-vers megjelenésével, mit a lengyelekkel fraternizáló Solidarność-számmal, vagy mit akart azzal a képriporttal, amit a kétnyelvű vajdasági helységnévtáblák hiányának kritikájaként tett közzé. Hogy más publikációkra hirtelenjében most ne hivatkozzam. Egyébként pedig a fő bűnök között de még mennyire szerepelt a Bata János által «magyarkodásnak» nevezett politikai vétek, méghozzá nem is akárkinek a szájából. Živan Berisavljević, a tartományi kommunista politikai elit egyik akkori hatalmassága például a zágrábi Danas hetilapnak adott 1982. augusztus 2-ai interjújában (Suviše ohrabrujemo nacionalizme, 76. sz., 9-13. oldal) az „újbaloldali szellemi frakciók” megléte mellett „a nacionalista irányvétel iránti tétova viszonyuláshoz vezető út” egyengetésével is vádolja az akkor már több hónapja leváltott symposionista fiatalokat.

Bata János a vajdasági magyar értelmiségi elit megalkuvását bírálva a fentebb már idézett gondolatmenetét így folytatja:

„Vagy említhetjük a kanizsai tanárok orgonahangversenyének esetét: vajon hány magyar „csúcsértel-

miségi” állt ki mellettük, akiknek mindössze annyi bűnük volt, hogy részt vettek egy templomi hangversenyen, mivel még akkor is, a szocialista öngazgatású, el nem kötelezett testvériségben-egységben, a Titó után is titói Jugoszláviában orgonák csak templomokban voltak.”

Alázatosan jelentem, kedves Bata János, ha már elfelejtetted volna, hogy az Új Symposium bizony kiállt, igaz, egyetlenként. Sziveri János főszerkesztő – erre vonatkozó, hivatalos pecséttel ellátott felhatalmazását máig megőriztem – ugyanis engem bízott meg, hogy tényfeltáró riportot készítssek a kanizsai boszorkányüldözésről, amit – talán nem szerénytelenség – tisztességgel meg is tettem a kirúgott és meghurcolt pedagógusok védelmében. Mint ahogyan néhány év múlva én voltam annak a két és fél órás, később mindenütt telt ház előtt vetített video-dokumentumfilmnek a kiötlője, riportere és társszerzője is, amit az esetről Siflis Zoltánnal készítettünk, és amit, emlékezetem szerint, Horgoson az egyik ifjúsági klubban te is megtekinttél.

Temerinben, 2003. június 13.

Tomán László

Ellenkezőleg!

INTERJÚT ADOTT BORDÁS GYŐZŐ (a Forum Könyvkiadó igazgató-főszerkesztője) a Hét Napnak abból az alkalomból, hogy Márai-díjat kapott. (A díjazást ezeken az oldalakon már megtárgyaltuk.) Van ennek a nyilatkozatnak egy zseniális mondata. „Az írónak színt kell vallania, de nem kell politizálnia” – így Bordás. Ő maga jó példával járt elől: a kommunista rendszerben színt vallott a párttagságával, a Šipovac-féle pártvezetőségben vállalt tagságával (a joghurtfordalom után), a mostani demokráciában is színt vallott: megszüntette az Alkotók Gyűlését, csupán három-négy volt elvtársára támaszkodva, egyedül szerkeszti a Forum Könyvkiadót, a hab a tortán pedig az, hogy tagságot vállalt a Magyar Nemzeti Tanácsban. Ami a politizálást illeti: a kommunista rendszerbeli párttagság nem jelentett politizálást? A Šipovac-féle tartományi pártvezetőségben nem politizáltak? Avval, hogy megszüntette az Alkotók Gyűlését, nem politizált? Az MNT-ben nem fog politizálni? És hogy egyeztetni össze ez a nem politizáló igazgató azt, hogy egykor tagja volt a Tartományi Pártvezetőségnek, most pedig az MNT-nek? (Az MNT-ben ismerik Bordás múltját?) Mindenesetre: a Hét Napnak adott nyilatkozata leleplezte Bordást, de azokat is, akik azelőtt a KSZ hívei voltak, most pedig köpönyeget fordítottak, s beléptek az MNT-be. Színt vallottak, és nem politizálnak. Ez megnyugtató. Okultak a KSZ bukásából.

KÉSZÜL SZERBIA ÚJ ALKOTMÁNYA, s ehhez feltűnően hozzájárult a belgrádi Glas javnosti c. napilap Pavle Urošević nevű belgrádi olvasója. Idézi Lidija Flajnert, az alkotmány-előkészítő szakértői bizottság tagját, aki ezt mondta: „Nem lehet multietnikus államunk, ha azt mondjuk, hogy ez a szerb nép állama, amelyben a többiek mint kisebbség élvezik jogaikat.” Urošević úrnak ez nem tetszik. Rögtön jön is a válaszsal. „Szeretnék emlékeztetni, hogy mind a II., mind az I. világháborúban a magyar polgárok gyilkolták, földarabolták, különféle módon megölték szerb polgártársaikat, s a halottakat az élőkkel a jég alá dobták Novi Sadon, hogy ne is beszéljünk a bolgár polgárokról, az

arnauta (albán) polgárokról, a muzulmán polgárokról...” Ő egyébként azt ajánlja, hogy az alkotmány így kezdődjék: „Szerbia Köztársaság a szerb nép és a többi itt élő polgár állama...” Az ellenkező példáról Urošević úr természetesen nem tud. Ez azonban nem befolyásolja a szerbiai alkotmány első mondatát.

HA NEM OLVASTAM VOLNA az újvidéki Građanski list május 6-i számát, nem tudom meg, hogy Temesvár visszatért. Azt írja a lap ugyanis: a Szerb Nemzeti Színház operája a magyarországi fesztiválon. (Ez a felcím. A főcím a következő): A Viva la mama Temesváron. Magából a cikkből kiténik, hogy az újvidéki operaegyüttes a Muzsikáló Temesvár című fesztiválon lépett fel a Donizetti-operával. A cikk így fejeződik be: „Miatán visszatértek Magyarországról, a Viva la mamát.... ötveneszer fogják előadni saját színpadukon.” Na már most: 1. Lehet, hogy az együttes egy kis kerülővel, Magyarországon át jött haza Temesvárról. 2. Megtörtént a lehetetlen: Temesvár visszatért! 3. A Građanski list újságírója, aki S. P.-vel írta magát alá, nem tudja, hol van Temesvár.

Mi, sajnos, nagyon is jól tudjuk.

AZ ÚJVIDÉKI 021-ES RÁDIÓNAK VAN MÁSODIK műsora is, ezt multirádióknak nevezik. Itt mennek a kisebbségi műsorok. De úgy, hogy nincs külön magyar vagy szlovák, vagy román, vagy ruszin műsora, hanem együtt adják a híreket egy kicsit magyarul, egy kicsit szlovákul, illetve egy kicsit románul, egy kicsit ruszinul. A Multipressz c. rovatukban együtt (!) ismertetik az „anyaországok” (Magyarország, Szlovákia, Románia) sajtóját. A három fő hírműsoruk azonban csak szerbül megy, ezt átveszik a 021-től, önálló műsoruk csak a románoknak van, a Romano magazin. Most hát tudjuk, mi a multikulturalizmus, amelyről Vladimir Ilić szociológus megállapította: „Az olyan multikulturalizmus elvének következetes végrehajtásához ragaszkodni, ahogy a multikulturalizmust a többségi nép számos képviselője értelmezi, a kisebbségi nép gyors asszimilációjához vezet ott, ahol a kisebbség az összlakosság kisebb részét jelenti” (V. Ilić: *Prevladavanje*

prošlosti u Vojvodini, 110. o.). Kell erről még beszélni? Tegyük azonban hozzá, hogy a Multirádió magyar kulturális műsorának (szombaton este) ez a címe: Vajdasági magyar tarka-farka.

Ez még a multikulturalizmusnál is ízléstelenebb.

MEGJELENT A FORUM KIADÁSÁBAN egy szerb nyelvű elbeszéléskötet, *Jedina priča* címmel. Az újabb vajdasági magyar novellairódalomból válogattak. (Kik? Hát „A Forum Könyvkiadó szerkesztői”. Akik pedig nincsenek. Bordás igazgató mellett egy szerkesztő sem maradt meg, csak adminisztratív személyzetet tart.) Persze a kötetben szerepel a Márai-díjas Bordás Győző elbeszélése is, de ott találjuk Végel László novelláját is. (A könyv kiadását támogatta a Nyitott Társadalomért Alapítvány, ahol Végel László – mint volt igazgató – most is befolyásos személy). A legmeglepőbb azonban a szerkesztő személye: Maja Leskovac. Tudják, ki rejtőzik e név mögött? Nem más, Mint Bányai Jánosnak, a Forum Könyvkiadó volt igazgatójának és a Forum-ház volt vezérigazgatójának a felesége. Márpedig ismeretes, hogy: 1. Maja Leskovac-Bányai sohasem szerkesztett semmit és 2. Maja férje, János csinált először kiadói igazgatót Győzőből, aztán vezérigazgatót is. Bezárult hát a kör: minden egy családon, minden egy szűk körön belül történik a vajdasági magyar irodalomban!

MEGDÖBBENTŐ RIPORTOT ÍRT Kabók Erika Radnóti Miklós bori szobrának a sorsáról. A 2 m magas és egy tonna nehéz szobrot, amelyet a magyar kormány állított fel a tragikus sorsú költő emlékére szenvedéseinek színhelyén, egyszerűen elraborták, s valószínűleg valamelyik szerbiai olvasztókemencében fejezte be földi pályafutását. Ennél nagyobb szégyene a

szerb kultúrának nincs. Jól tudjuk, hogy milyen erős a szerb népben az idegengyűlölet, de hogy szoborrablásra vetemednek, azt még elképzelni sem voltunk hajlandóak. De íme, megtörtént. Vajon ad-e kártérítést ezért a vandalizmusért a szerbiai kormány?

ISMÉT FELRÖPPENTETTE A KETTŐS ÁLLAMPOLGÁRSÁG kérdését egy vajdasági magyar politikus. Mármost hogy a kisebbségben élő magyarok kapják meg a magyar állampolgárságot is. Csodálom, hogy az illető politikus, aki mellesleg jogász is, nem ismeri az állampolgárságról szóló magyar törvényt, amely abszurd módon szinte lehetetlenné teszi a kisebbségi magyaroknak, hogy a magyar állampolgárságot is megszerezzék. Segíteni csak úgy lehetne, ha a Magyar Országgyűlés megváltoztatná az állampolgárságról szóló törvényt, s egyszerűsítene az állampolgárság megszerzését. Ezt pedig a jelenlegi Országgyűléstől elvárni hiú remény.

ÚJABB MEGALÁZTATÁS ÉRTE a vajdasági magyarságot (de a többi itteni kisebbséget is) június 23-án, amikor nagy változás történt az Újvidéki Televízió szerkezetében. Mint ismeretes, ekkor kettéváltak a tévé műsorai az ÚTV-ben: az első csatorna csak a többségi nemzeté, a második a kisebbségeké. Ezzel nemcsak hogy kiszorították a kisebbségeket az első (erősebb) csatornáról, nemcsak a többségi nyelvű műsorok kaptak több teret – ami ellen nincs is kifogásunk -, hanem egyrészt csökkentették a kisebbségi adások összes idejét, másrészt pedig rábízták a hat kisebbségi szerkesztőségre: intézzék el egymás között az adásidő (mindössze napi 6 óra 45 perc) elosztását, azaz marakodjanak, míg a többségi szerkesztőség kényelmesen elnyújtózik az első csatornán.

Tari István:

A költő, aki közéleti szerepet vállal

(A Berzsényi-díjas muravidéki Bence Lajosról)

- Megvan már az utánpótlás! – közölte ujjongva, mintha hadititkot közölné velünk, Szúnyogh Sándor a hetvenes évek közepén, s aki nem járt még a Muravidéken, aki nem találkozott még e peremre szorult, apró településeken szétszórta élő magyarság oly szomorú nyelvi elszegényedésével, nyelvehagyottságával, az nem tudhatja, mennyi öröm telítette ezt a mondatot: „Megvan már az utánpótlás!”

Talán csak a must magas cukorfoka válthat még ki ekkora meglepedettséget azon a vidéken, ahol a szőlőnek megtartó szerepe van. Mint a kultúrának. Igen, a szőlő együtt jár a kultúrával.

Bor... Irodalom... Kultúra... Hagyományok.... Már ezeröttszázhetvenháromban a muravidéki Lendván magyar nyelvű könyvet nyomtattak: Kultsár György prédikátor Postilla gyűjteményét. Négy évszázaddal később: kisebbségbe taszított magyarok nyomorúságos sorsa; hamisság; Szlovéniában kétnyelvű iskolákkal kifordított, összezavart identitástudat; csonka társadalom; kirkat-lét; a beolvadás utolsó stádiuma; a jugoszlávság gyengéden terjedő hullaszaga; a hóhér megdicsőülése; „addig jó amíg az Öreg él”. Szlovéniai, horvátországi, vajdasági, jugoszláviai magyarokká pofoz bennünket a huszadik század. Szlovéniában alaposan megfogytunk, már a tízezret sem érjük el. A nagy távolság ellenére is tudni akarunk egymásról.

Hetvenes évek.

- Megvan már az utánpótlás! – büszkélkedik Szúnyogh -, mert a muravidéki magyarok még igénylik a saját újságot, a helyi rádiót, a magyar szót. Tőle hallom először Bence nevét. Bence Lajosét, aki 1956-ban született Göntérházán, akit már elkap a kétnyelvű oktatás gépszíja; a lendvai gépészeti középiskola elvégzése után a budapesti ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett tanári oklevelet. Tanít a lendvai középiskolában, óradó tanár a Maribori Pedagógiai Egyetemen, újságot ír.

A kilencvenes években minden összeomlik, ami hazugságokra épült. Az ateisták vallásháborújában a szabad rablás államilag támogatott változatai teljes valóságukban nyilvánulnak meg. Ahol nemzedékeken át a hadízsákmány elosztása jelentette a munkát, ott nem történhet másként mindaz, amit mostanában annyian szeretnének meg nem történné tenni. A szlovénok viszonylag ép bőrrel megússzák a kilencvenes évek balkáni poklát. Sőt! A történelem során első ízben alakítá-

nak szlovén államot. A magyarság életében pedig az a bizonyos ötágú sip, mely eleve hatágú volt, a kilencvenes évek elején válik nyolcágúvá. A muravidéki magyar írók, akik addig a kisebbség kisebbségének érezték magukat, önállóbb kisebbségi helyzetbe kerülnek. Tanulják a nyolcadik ág szerepét. Beutazási engedély, hadiállapot választ el bennünket egymástól.

Bence Lajos kilencvenhárom óta főszerkesztője, kilencvenhét óta igazgató főszerkesztője a Népújságnak; belekóstol a televíziózásba is, a muravidéki magyar televíziózás kezdete a nevéhez fűződik: másfél évig szerkeszti a Szlovén Televízió magyar nyelvű műsorát; kilencvenhétől a Szlovéniai Magyar Írók Társaságának az elnöke; a Muratáj elnevezésű irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat szerkesztője; az irodalomtudomány doktora, irodalomtörténész; a szlovéniai magyarságról szóló első átfogó mű, több verseskötet szerzője. Költő, aki közéleti szerepet vállal. „Elmenni *nincs mód,/maradni nincs remény,/a tavasz még/távol, a tél meg/kemény*” – írja *A menni vagy maradni dilemmájára s egy régi költőre* címmel, tavaly publikált költeményében. A Muratáj millenniumi számában *István királyunk Szent Baljában pengető* című verséből idézek:

*„Szent István királyunk,
tekints szenvedő népedre,
könyörögj érettünk,
hogy eltelve bölcsességgel
ne bántsa már többé
magyar a magyart.”*

Az a meggyőződése „hogy kisebbségi irodalmak a világon mindenhol – az irodalom anyagából kifolyólag – nyelvmegőrző, nemzetmegtartó szereppel bírnak, s egy közösség öneszmélését, identitástudatát erősítik, s ezáltal a beolvadás elleni harc egyik leghatásosabb fegyverének tekinthetők főleg itt, Közép-Kelet-Európában.

Nos, ha van valaki, „aki a romlás, szétszórás és a szétszóródás annyi ténye ellenében is kis közösségek szellemi összetartozását emberség és magyarság jegyében példászerű erkölcsiséggel szolgálja és képviseli”, az: Bence Lajos.

Jó kezekbe kerül tehát az egyik idei Berzsényi-díj.

(Elhangzott 2002. november 9-én, a keszthelyi Helikon Kastélymúzeumban.)

Msgr. Tietze Jenő és Várady József

Megemlékezés msgr. dr. Géczy Tibor halálának 10. évfordulója alkalmából (1915 - 1993)

Nagybecskereken született 1915. április 29-én mint a család legfiatalabb, negyedik gyermeke, József és Müller Izabella szülőtől. A nagybecskereki gimnáziumban érettségizik, de szerb nyelven, mert a harmincas években megszüntették a magyar gimnáziumot. Teológiai

tanulmányait Đakovon kezdi, de hamar felvételt nyer mint a Pázmáneum növendéke Bécsben, és az ottani egyetem teológia karán már 1938-ban megszerzi első doktorátusát. Szájában szenteli pappá dr. Ujčić József belgrádi érsek ottani bérmaúttjával összekötve, 1939. május 7-én. Az akkori Bánáti Apostoli Kormányzóság titkáráként kezdi működését, majd ennek a szolgálatában szentszéki jegyző (1939), kötelékvédő az egyházi bíróságon (1943-1964). Beiratkozik a Pécsi Jogtudományi Egyetemre. Miután elismertek neki valamennyit a bécsi szemeszteréből, megszerzi polgárjogból második doktorátusát (1942-1944). Irodaigazgató és püspöki tanácsadó (1947), vizsgáztató és cenzor (1949), helyettes általános helynök, valamint érdemei elismeréséül pápai prelátus lesz (1959). Sok munkálkodásának köszönhetően Nagybecskerek helybenlakó magyar anyanyelvű püspököt kap msgr. Jung Tamás nagybecskereki plébános személyében, aki általános helynöknek nevezi ki és a legmagasabb pápai kitüntést kapja — mint apostoli protonotárius (1972). Feladatait mindig lelkiismeretesen végezte. Sokat fáradozik főpásztorával és a papsággal együtt, hogy az Apostoli Kormányzóság, amely a trianoni békeszerződésig temesvári székhellyel a Csanádi Püspökség része volt, egyházmegyei rangra emeltessék. Ily módon elévülhetetlen érdemei vannak a Szentszék bullájában 1986. december 16-án jóváhagyott Belgrádi Érsektartomány két társpüspökséggel (Nagybecskerek és Szabadka) való megalakulásában. Nyugállományba vonul (1988). Egészségi állapota egyre rosszabbodik, az utolsó hónapokban már csak otthonában misézik.

1993. augusztus 12-én hunyt el, a nagybecskereki temetőben a családi sírboltba szülei mellé lett eltemetve augusztus 14-én.

Mindezek az adatok csak vázlatosan érzékeltetik azt, amit Ő helyi egyházunk részére jelentett.

Gyakorlatilag a legnehezebb évtizedekben Ő „tartja hátát”, hogy segítse papjait, helyi egyházát mindazon vészhelyzetekben, amelyeket a második világháború és az azt követő évtizedek hoztak: a plébániák megszűnése, 23 templom lerombolása, vagy kényszerlebontása, papok kivégzése, mindennemű meghurcolása, vagy onelvétele idején. Minden tudása mellett sokszor több volt a sikertelenség, mint az eredmény, ami nem az ő bűne volt, hanem a diktatúráé.

Mindenben osztozva a vidéken működő papság sorsával, segíti a lelki és anyagi megújulást, amennyire a lehetőségek engedhették. Így a templomok, kápolnák építését, restaurálását, hittantermek kiépítését, — mert teljesen megszűnt minden más hitoktatási lehetőség.

A II. világháború éveiben újraindul a magyar gimnázium. Dr. Géczyt is felkéri tanárnak, amit készségesen elvállal, a hitoktatás mellett a latin nyelv tanítását is. Itt kell megemlíteni, hogy a latin nyelvtudása, amit tudatosan ápolt, kiváló volt, és ezt sok történész, levéltáros, egészségügyi kutató stb. igénybe is vette, mivel mindig készségesen teljesítette a sokszor nem könnyű fordítói feladatokat.

Nevéhez fűződik az ötvenes évek vége felé egy kis katekizmus kiadása is, amivel nagy szolgálatot tett a hitoktatásban, mert nehéz volt akkor egyházi dolgokat nyomtatni. — Ugyancsak a közismert Képes Biblia ószövetségi részét is Ő készítette sajtó alá, valamint az 1980-ban kiadott Katekizmust (I-IV.) is.

Tekintettel, hogy a magyarul nem tudó belgrádi főpásztor nem szólhatott a néphez anyanyelvén, az ünnepi bér mállási szónoklatokat szinte minden alkalommal Ő mondta. Tudott és szeretett ékesszólóan szentbeszédeket tartani, ezért keresett ünnepi szónok volt, egyházmegyéjén kívül is. Népmisziók tartásából sok

alkalommal kivette részét, még a szlovéniai szórvány-magyarság körében is.

Rendszeresen kisegítette a háború alatt elnéptelenedett plébániákat, ha nem volt más lehetőség, sok kilométert megtéve kerékpárral is. Állandóan egy vagy több leányegyházat is elvállalt lelkipásztori gondozásra egész élete folyamán, mint Torontálvásárhely, Szerb Ittábe, Párdány stb. - Szülővárosában is mindig készségesen állt rendelkezésre besegíteni a plébániai lelkipásztorkodás munkájába.

Szinte újmiséskora óta a Miasszonyunkról elnevezett iskolanővérek misézője, gyóntatója volt a zárdai kápolnában, vagy száműzetésükben ott, ahol voltak. – Ugyanígy, amikor az öregotthon ferences nővéreinek az ötvenes évek vége felé nem volt misézője, — a távozá-

sukig. Nem esett nehezére mindennap télen-nyáron hajnalban, rendszerint kerékpáron vagy gyalog a közel 3 km-es utat megtenni, hogy a nővérek reggel 6-kor történő munkába állása előtt misében részesüljenek.

Kiváló képességeivel, munkabíráásával, szellemes, de egyházas vidámságával, jó humorával, élcélődésével nemzeti és vallási különbségtétel nélkül, nagy megbecsülésnek örvendett.

Halála alkalmával a Zrenjanin hetilap magyar fordításban így jellemezte: - Meghalt a Nagybecskereki Püspökség szellemi és lelki nagyjá, aki munkásságát belevéste Bánát életébe!

Emlékét őrzi a Nagybecskereki Egyházmegye papsága és hívei, valamint rokonaival együtt mindazok, akik ismerték.

E számunk kiadását az

Illyés Közalapítvány

támogatta.

Aracs

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Alapító: az Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Kiadja a Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu

Főszerkesztő: Utsi Jenő

Felelős szerkesztő: Vajda Gábor

Lektor: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Tagjai: Bata János, Cirkl Zsuzsanna, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor (képzőművészeti szerkesztő), Marcsók Vilma, Tari István, Tomán László, Utsi Jenő, Vajda Gábor

Egyes szám ára 80,00 dinár, évi előfizetés 320,00 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek kétszerese.

Szerkesztőségi fogadóórák: **hetente szerdán 8-tól 12 óráig** a szabadkai Városi Könyvtár földszinti olvasótermében. A szerkesztőség címe: **Gradska Biblioteka - Városi Könyvtár, 24000 Subotica - Szabadka, Dušan cár u. 2. Telefon: (024) 553-115. Fax: (024) 42-069.**

Készült a Logos Grafikai Műhelyben, 800 példányban

A folyóirat megrendelhető: Grafička Radnja „LOGOS”
24427 TOTOVO SELO
Zlatiborska 4.

e-mail: logos@tippnet.co.yu

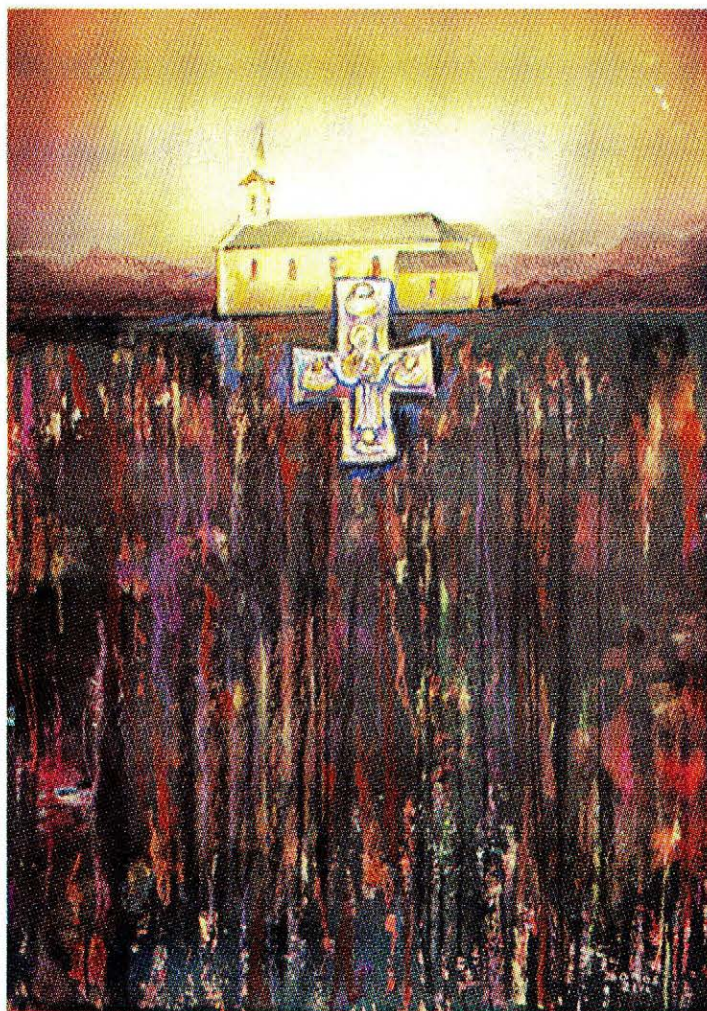
vajda@suonline.net

Tel/fax: +381 (0)24-883-040

Olvasható az interneten: www.aracs.org.yu.

A Logos folyószámlaszáma: 335-5022-27 Metals Banka AD Novi Sad Expozitura Senta

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.

Török István: Jelképek
Boros György: Szimbólumok vonzásában
Csobanov Márta: Születés

E számunk képzőművészeti anyagát a Szabadkai Grafoprodukt Nyomda szervezésében megtartott 2002. évi jahdújárás festőtábor alkotásaiból válogattuk.
A grafikák Gyurkovics Hunor munkái.

